

RECENZIE

TAYLOR, A. J. P.: POSLEDNÍ STOLETÍ HABSBURSKÉ MONARCHIE. RAKOUSKO A RAKOUSKO-UHERSKO V LETECH 1809 – 1918. BRNO, BARRISTER & PRINCIPAL 1998, 372 s.

Anglické noviny Independent v nekrológu k úmrtiu autora tejto knihy roku 1990 napísali, že bol „najznámejším historikom svojej generácie... historikom ovládajúcim dokonale techniku a vynikajúcim dvoma zvláštnymi prednosťami: intuíciou a jedinečným darom vyjadriť mimoriadne myšlienky bežným jazykom“. Londýnske The Times pri tejto príležitosti zdôraznili, že Taylor bol „pravdepodobne najviac kontroverzným a určite najznámejším historikom v anglicky hovoriacom svete“. S oboma týmito hodnoteniami možno iba súhlasiť. A. J. P. Taylor bol skutočne jedným z najautoritatívnejších britských historikov a šírka jeho bádateľského záujmu od britských dejín, cez dejiny diplomacie, dejiny prvej a druhej svetovej vojny, až po monografie významných osobností najmä anglických a nemeckých moderných dejín, je viac než obdivuhodná. Mal veľké skúsenosti aj s popularizovaním histórie, pravidelne prispieval do časopisov a jeho televízne prednášky o moderných dejinách sa stali vo Veľkej Británii bestsellermi. Niektoré jeho knihy boli vydané vo viacerých vydaniach a relatívne veľkých nákladoch. V priebehu minulého roka iba v Čechách vyšla v rýchлом slede za sebou monografia o Bismarckovi a recenzovaná publikácia o Rakúsku a Rakúsko-Uhorsku v rokoch 1809 – 1918.

Taylor ani v tejto knihe nezostal nič dlžný svojej povesti a predkladá čitateľovi, napriek tomu, že jej prvé anglické vydanie slávi už viac než polstoročie, stále živý obraz o fungovaní habsburskej monarchie v poslednom storočí svojej existencie. Vybral si nie ľahký prístup. Nezaťažuje text faktografickými údajmi ani detailmi, ale v chronologicky zvolených celkoch skúma a hodnotí hlavné vývojové trendy v rakúskej i uhorskej časti monarchie, pričom predkladá miestami veľmi zaujímavé, ba až prekvapujúce, v našej historiografii málo frekventované názory a závery. Jeho pohľad „zvonku“ má pre slovenského čitateľa tú nevýhodu, že národnostnej problematike v Uhorsku, a špeciálne národnoemancipačným pohybom Slovákov, venuje relatívne malú pozornosť, aj to iba v určitých súvislostiach. Na druhej strane takýto uhol pohľadu veľmi náorne približuje optiku nezaujateho odborníka na Rakúsko a Rakúsko-Uhorsko, ako vnútorne silne protirečivý celok, ktorý zákonite spel k svojmu zániku. K tomu podľa autora prispeli najmä dva rozhodujúce faktory. Predovšetkým záležitosti zahraničnopolitického charakteru a správanie národov monarchie.

V úvodných častiach práce Taylor sleduje rozmach habsburskej dynastie a pôsobenie jej rakúskej vetvy v danom geopolitickom priestore. Dochádza k záveru, že trvalým cieľom Habsburgovcov bolo existovať ako veľký panovnícky rod a tomuto cieľu prispôbovali celú svoju politiku. Aj keď menili idey, územia, metódy, spojenecké zväzky i štátnikov, keď si to ich dynastické záujmy vyžadovali, požiadavky, aby ich vazali boli od svojich pánov oslobodení, sa vzdať nedokázali. Tento nárok sa podľa Taylora stal nakoniec skazou habsburského trónu. Zaujímavovo opisuje rozdielny prístup „dedičných krajín“ a Uhorska k dynastii a túto časť netradičným spôsobom dopĺňa dodatkom v záverečných pasážach knihy o politickej a národnostnej štruktúre habsburskej monarchie. Až mimo týchto celkov začína samotné jadro publikácie v chronologicky členených kapitolách.

Predrevolučnému obdobiu venuje autor dve kapitoly a samotným revolučným udalostiam rokov 1848 – 1849 a ich dôsledkom ďalšie tri kapitoly. Na ne nadväzujú časti venované Schwarzenbergovmu a Bachovmu neoabsolutistickému systému v rokoch 1849 – 1859, problematike sporov medzi federalizmom a centralizmom v rokoch 1860 – 1861 v štátoprávnej rovine vyjadrených Októbrovým diplomom a Februárovým patentom a kapitola o období Schmerlingových pokusov o ucelený systém v rokoch 1861 – 1865, ktorý autor nazval konštitučným absolutizmom. Nasledujúce dve kapitoly pojednávajú o ceste vedúcej k vytvoreniu dualistického súštátia a o samotnom vzniku dualizmu roku 1867.

Taylor v týchto častiach nenapodobiteľným, jemu vlastným hutným štýlom, ktorému miestami nechýba ani nadľahčený ironický podtext, dnes tak málo sa objavujúci v historických prácach, konštatuje, hodnotí a robí závery. Pohybuje sa najmä v rovine rozboru zahraničnej politiky, ale predovšetkým v rovine hodnotenia vnútorných štátoprávných úsilí popredných predstaviteľov politického kvasu doby. Po intelektuál-

nej stránke sú veľmi zaujímavé stručné hodnotenia týchto politických predstaviteľov (Kossuth, Bach, Schwarzenberg, Deák, Esterházy, Andrásy, Belcredi, Beust, Taaffe, Badeni, Kálnoky, Tisza, Aehrenthal a d.) ako aj samotného panovníka Františka Jozefa I. a následníka trónu Františka Ferdinanda. Možno, že ich „medailónky“ by sa v najnovších encyklopédiách v takýchto podobách už neujali, nesprávne však svedčia o originalite a obdivuhodnej šírke myšlienkového kapacity autora. Za niektoré obrazy a hodnotenia by sa nemusel hanbiť ani známy anglický satirik a literát Kingsley Amis. Na spiestenie uvediem niekoľko výňatkov z týchto hodnotení. „Bach byl vlastně k radikalismu dohnán netrpělivostí, se kterou v »předřeznovém« období pohlížel na tehdejší zoufalou neefektivitu práce, a ve skutečnosti mu šlo o sjednocenou rakouskou říši založenou na moderních principech“ (94). Alebo Schwarzenberg „...byl člověkem násilnickým jak v osobním životě, tak i v politice. Vyznával viru, která není mezi lidmi nevelkého intelektu neobvyklá a podle níž je síla vším a ideje ničím... Sám sice jakékoli ideje postrádal, zato je však dokázal rychle přejímat od jiných...“ (100 – 101). Pri opise mladého cisára Františka Jozefa I. tiež môžeme nájsť viacero hodnotiacich „lahôdok“. „Schwarzenberg byl příliš chytrý, než by se držel nějakých zásad, zatímco František Jozef byl příliš zmatený, než aby jim vůbec mohl porozumět... Nikdy doopravdy nepochopil, jak je možné, že se mu nedaří dát svou říši do pořádku, když přece osm hodin denně sedí u svého pracovního stolu a popisuje tam dokumenty. Jeho politika však ve skutečnosti nepostrádala určitou pružnost, třebaže o jeho myšlení by se něco takového tvrdit nedalo“ (100 – 101). Na inom mieste o ňom píše: „Rakouský císař byl nechápavý, tvrdohlavý a ambiciózní, a tak nikdy nepřestal dychtit po kofistí, která mu stále znova unikala, a byl přitom přesvědčen, že neustálé odkládání rozhodnutí je samou podstatou politiky“ (158). A na oživenie ešte jeden príklad, mentor az ministrovi bez portfje Esterházy: „Esterházy byl ovšem rádcé z nejhorších, konzervatívec na pokrají zoufalství, jehož vnímání světa bylo porážkou, o jejímž příchodu vůbec nepochyboval, učiněno ještě pronikavějším. U každé politické linie neomylně rozpoznal nebezpečí jež se v ní skrývala, ale důvody k naději nenacházel nikde... Esterházy byl přesně tím člověkem, kterého František Josef potřeboval. Oba dva totiž toužili zachovat velikou říši a žádný z nich přitom nevěřil, že by to ještě bylo možné“ (158).

Pri podrobnejšom vhlbení do problematiky sa dokonca zdá, akoby autor – Taylor, v záujme vtipne pointovaného textu, bol ochotný kde-tu zľaviť aj z vedeckej prísnosti a presnosti Taylora – bádateľa. Tento domjem by sme mohli doložiť najmä z druhej časti knihy, ktorá formálne v publikácii nie je samostatne vyčlenená alebo vyznačená. Z hľadiska postavenia monarchie v zahraničnopolitických vzťahoch Európy, ako aj nových štátoprávnych vzťahov v dôsledku rakúsko-maďarského vyrovnania, však tvorí zásadný historický medzník so známymi konzekvenciami pre Slovákov. Táto časť sa člení do 8 kapitol, pričom autor svoje periodizačné medzníky prispôbuje jednotlivým fázam „provizórií“, ako pomenováva úseky vývoja smerujúce k rozpadu monarchie. Opäť ich periodizuje podľa nástupu vlád a zmien v spôsobe a systéme riadenia štátu. A to cez éru Taaffeho a Bádeniho úradovania v rokoch 1879 – 1897, obdobie „predstieranej demokracie a babieho leta habsburskej monarchie“ v rokoch 1897 – 1908, násilného riešenia problémov v predvečer vojny v rokoch 1908 – 1914 až po roky svetovej vojny s charakteristickým názvom: *Roky 1914 – 1918 a koniec Habsburgov: odplata za násilie*. Pre slovenského čitateľa je najzaujímavejšia táto kapitola a kapitola s názvom *Uhorsko po roku 1867: Koloman Tisza a jeho maďarské panstvo*. Práve v týchto dvoch kapitolách venuje totiž najväčšiu pozornosť aj slovenským národnoemancipačným pokusom. V záverečnej kapitole schematicky načrtáva vývoj nástupníckych štátov po rozpade monarchie.

Nebolo by účelné ani etické polemizovať s niektorými konštatovaniami dnes už mŕtveho autora, prezentovanými navyše v knihe, ktorá prvýkrát vyšla pred viac ako päťdesiatimi rokmi. Niektoré z nich vývoj v oblasti bádania už logicky prekonal, niektoré, a tých je väčšina, zostávajú v platnosti dodnes. Domnievam sa, že aspoň na tie najvýraznejšie zmeny v posune úrovne výskumu danej problematiky mohol vydavateľ upozorniť buď vo forme poznámok, alebo obsažnejším dodatkom. Najmä v tých častiach, ktoré sa dotýkajú českých a slovenských dejín. Úvodná stať J. Pernesa je síce podnetná, ale väčšina týchto otázok sa nedotýka, navyše dielo hodnotí jednoznačne cez prizmu českého objektívu. Kniha totiž nie je určená len pre odborníkov, ale aj pre širší okruh záujemcov o dejiny a tu by určité „usmernenie“ v dobrom zmysle slova nebolo na škodu. Iba letmo na okraj v tomto duchu niekoľko poznámok.

Je otázne, či bez hlbšej analýzy možno prijať konštatovania, že Mária Terézia svojimi reformami, ktoré sa zastavili na uhorských hraniciach, sa vlastne stala zakladateľkou dualizmu (22). Niektoré dedukcie súvisiace s charakterovým vývojom Ľ. Kossutha sú viac než bizarné. Napr., že Kossuth svoju domýšľavú povahu „která sa tak odlišovala od rozvážnosti pro realitu vlastní většine Uhrů“ zdedil od matky – Slovenky a ako slovenský bezzemok túžil po tom, aby bol prijímaný uhorskou šľachtou (67). Dosť ťažko bez podrobnejšieho vysvetlenia možno súhlasíť s autorovým tvrdením, že v roku 1848 Radetzky sa jednoducho

rozhodol, že bude rozkazy z Viedne ignorovať a Talianska sa zmocni silou (83). Aj viaceré formulácie a čiastočné závery o slovanskom zjazde roku 1848 by si vyžadovali bližšie vysvetlenie (90). Svedčí o značne zjednodušenom pohľade, keď autor konštatuje, že Zichymu a jeho strane získalo obľubu medzi Slovákmi jeho antisemitské nadšenie (258) a už vôbec nezodpovedá pravde, že Š. Tisza v januári 1905 „uspořádal jediné svobodné volby, jaké kdy dualistické Uhersko zažilo“ (275). Skôr opak bol pravdou. Násilnosti pri voľbách dosiahli za použitia brachiálnej moci obrovské rozmery. Voľby vo Vrbovom a Liptovskom Mikuláši sa museli konať dokonca tri razy. Z 11 slovenských kandidátov boli zvolení len dvaja, pričom jeden z nich kandidoval s programom Katolíckej ľudovej strany (F. Skyčák) a druhý bol zvolený v Kulpínskom okrese v Báčke (M. Hodža). Zdá sa mi prehnaté tvrdenie, že v čase vyhrotenia „srbskej krízy“ a colnej vojny so Srbskom roku 1906 Nemecko nemalo žiadnu vlastnú balkánsku politiku (289). Dost' násilne vyznieva aj porovnanie, resp. dávanie akéhosi rovnítka medzi „nástupcov“ Habsburgov roku 1918 T. G. Masaryka a M. Károlyiho (305 – 306). Zaiste by si vyžadovali v poznámke aspoň stručný komentár strohé konštatovania autora o Slovákoch v roku 1918, že žili tak dlho v tieni maďarskej arogancie, že si nedokázali ani len predstaviť, že by ich od Čechov nemala oddeľovať uhorská hranica a že teda túžili po tom, čo možné nebolo: „po habsburské monarchii, ktorá by bola osvobodena od Němců a Maďarů“ (325). Ťažko prijať bez diskusie tézu, že po roku 1918 habsburskú reštauráciu si už neželal nikto, azda jedine s výnimkou Slovákov a Chorvátov (349). Nie príjemne sa zrovna číta Taylorova charakteristika Slovákov, že vďaka maďarskému útlaku sa „Slováci stali jak v rámci Uherska, tak i poté, co dosáhli nezávislosti, politicky nejnevyzrálejšími a nejnezodpovědnějšími z národů střední Evropy“ (251). Taylor však nešetří ani iné národy žijúce v monarchii alebo prichádzajúce s nimi do kontaktu a britkým perom stavia ich programy a politické reprezentácie na priani. Núka sa viacero citátov ilustrujúcich Taylorov štýl a zároveň jeho, niekedy až prezieravý postoj k niektorým národom. Len na ilustráciu dva z nich. O činnosti Talianov, resp. talianskej armády po uzavretí prímeria 3. novembra 1918 sa vyjadruje takto: „Když však bylo příměřím už podepsáno a ještě předtím, než nabylo platnosti, vynořili se Italové zničeho nic zpoza britských a francouzských jednotek, kde se až do té doby ukrývali, a zajali statisíce neozbrojených rakousko-uherských vojáků, kteří jim už nekladli žádný odpor – to bylo velkolepé »vítězství«, jeden z mála úspěchů italských zbraní v celé válce“ (340). Na adresu českých politikov za Taafeho vlády píše, že tí „...vedli jednání se samotným ministerským předsedou a s báječným pocitem vlastní důležitosti pospíchali sem a tam chodbami obrovské parlamentní budovy. Zároveň se však také přestali dožadovat jakýchkoli zásadních systémových změn“ (209). Mohol by som uviesť ďalšie a ďalšie citáty, úryvky či hodnotenia, ktoré by si podľa môjho náhľadu po odstupe päťdesiatich rokov vyžadovali bližšie vysvetlenie, doplnenie alebo aspoň upozornenie na novšiu literatúru k danej problematike. Že sa tak nestalo, považujem za najväčší nedostatok tohoto vydavateľského podujatia, čo, samozrejme, ide na vrub vydavateľa, a nie autora.

Napriek niektorým už prekonaným názorom a tu i tam aj vecným chybám (napr. výklad vzniku ukrajinského národa a vzťahu Rusínov, Malorusov, Ukrajincov a Rusov, nesprávny pojem „Sékleri“ miesto Sikuli, zlý preklad Výboru na obranu vlasti atď.) Taylorova kniha i po polstoročí má čím oslovit čitateľa a dokonca provokovať k novým úvahám. Jeho základnú koncepciu o príčinách úpadku a zániku Rakúskej a Rakúsko-Uhorskej monarchie v širšom ponímaní prijíma aj dnešná historiografia. Jeho téza v tomto smere je jednoduchá a dokázateľná. Neochota tzv. pánskych národov, t. j. predovšetkým Nemcov a Maďarov, zčasti aj Poliakov vyhovieť volaniu modernej doby, demokracie a liberalizmu, ktoré so sebou prinášali oživenie národného života utláčaných národov a národností, konflikty medzi národmi „vládnucimi“ a „ovládanými“, medzi národným dynastickým štátom a národným princípom, křčovité lipnutie na zdedenom privilegovanom postavení, konzervativizmus dynastie, neschopnosť jej vnútornej obrody a s tým súvisiace riešenie najpálčivejších problémov vždy iba pod vynúteným tlakom a dodatočne na úkor ovládaných národov, pomínutie naliehavosti zahraničnopolitických faktorov, ktoré viedli k vzniku podunajskej monarchie – to boli hlavné príčiny zániku tohto mnohonárodnostného súštitia. Stupne tohto úpadku autor vykresľuje jemu vlastným, často nekompromisne ostrým spôsobom, ktorý sa miestami mení v čitateľský pôžitok. Celkom možno súhlasiť s autorom, že plány a úsilia z počiatku dvadsiateho storočia o zachovanie monarchie boli už všetky svojou podstatou defenzívne a od posledného decénia 19. storočia, vyjadrené slovami Taylora, „se už dynastie spokojila s tím, že stála na stráži u své vlastní rakve“ (245). Bolo by nanajvýš zaujímavým experimentom na báze Taylorových vývodov a záverov usporiadať besedu s odborníkmi na toto obdobie zo zainteresovaných národov bývalej monarchie. Veď korene mnohých dnešných nedorozumení, rozdielnych pohľadov i smerovaní vyrastajú z pôdy bývalej habsburskej monarchie.

Priaznivci vojenskohistorickej a rovnako tak odbornej a populárnej literatúry s vojenskou tematikou s určitou mierou závästi pozorujú vývoj na knižnom trhu v susednej Českej republike. Tam pružne reagujú na zvýšený záujem o problematiku vojenstva a jeho histórie a čitateľovi ponúkajú záplavu titulov, z ktorých mnohé sú nielen čitateľsky príťažlivé, ale aj veľmi žiadané. Medzi knižky, ktoré zaznamenali najväčší ohlas a taktiež komerčný úspech, patrí séria titulov s tematikou výsadkových a špeciálnych jednotiek armád Nemecka, USA, bývalého Sovietskeho zväzu, ako aj bývalého Československa.¹

Medzi úspešné tituly tohto druhu bezpochyby patrí aj knižka *Modré barety – Bojová historie sovětských a ruských vzdušně-výsadkových sil*, Stevena J. Zaloga. Hovorí o okolnostiach vzniku, vývoja a činnosti sovietskych vzdušných výsadkov a ich súčasnosti v kontroverzných podmienkach ozbrojených síl Ruskej federácie. Pri spracovaní témy Zaloga potvrdil povest' uznávaného odborníka na problematiku niekdajších sovietskych a teraz ruských ozbrojených síl. Medzi často tendenčne zavádzajúcimi interpretáciami problematiky ozbrojených síl bývalého Sovietskeho zväzu a tak isto ozbrojených síl ostatných členských štátov bývalej Varšavskej zmluvy Zaloga knižka *Modré barety* svojou vecnou a objektívnou argumentáciou pôsobí nielen presvedčivo, ale aj vierohodne. To okrem iného potvrdzuje aj v bibliografii (s. 312 – 323), ktorá poukazuje na skutočne seriózne štúdium tejto problematiky, autorovu kompetentnosť, a to ako v časti zaoberajúcej sa históriou, tak aj v časti, ktorá je interpretáciou súčasnosti.

Všeobecne sa dá konštatovať, že problematika sovietskych a teraz ruských vzdušných výsadkových síl nie je u nás dostatočne známa, aj keď nie je bez aktuálnosti.² Dôvodom určitej absencie tejto problematiky bola okrem iného aj skutočnosť, že až do 90. rokov podliehala väčšina informácií o sovietskych vzdušných výsadkových silách osobitnému režimu utajenia. Okrem toho aj tie práce sovietskej produkcie, ktoré sú známe, z rôznych dôvodov stáli mimo pozornosti, a to nielen čitateľskej verejnosti, ale aj odborníkov. Publicita problematiky sovietskych a ruských vzdušných výsadkových síl je tak síce len sporadická, no nie celkom neznáma.³

V prvej kapitole *J sme prví*, Zaloga poukazuje na vojenskohistorické, odborné a technické aspekty vytvorenia vzdušných výsadkových jednotiek v ozbrojených silách Sovietskeho zväzu, na začiatku 30. rokov. S obdivuhodnou znalosťou problematiky analyzuje úvahy vtedajších sovietskych vojenských činiteľov a ich vplyv na uskutočnené experimenty, vojenské cvičenia a aj praktické kroky, smerujúce

¹Spomedzi viacerých možno uviesť aspoň tieto: SUVOROV, V.: Útvary SPECNAZ – Důvěrná zpráva o elitních sovětských jednotkách. JOTA, Brno 1996; KÜHN, V.: Němečtí parašutisté ve II. světové válce – Zelení d'áblové ve výsadkových akcích a pozemním boji 1939 – 1945. JOTA, Brno 1995; FOOT M. R. D.: SOE – Stručná historie Útvaru zvláštních operací. Bonus A, Brno 1997; CHINNERY P. D.: Udeř, kdykoli, kdekoli – Vznik a historie vzdušných komand USAF. JOTA, Brno 1997; SCHAUBER H.: Zelené barety – Vojáci z temnot. Laser, Plzeň 1997; LANG W. N.: Elitní jednotky, CESTY, Praha 1997; ŠOLC J.: Červené barety. Naše vojsko, Praha 1998 a ďalšie.

²V rokoch vojny 1939 – 1945 bolo orgánmi špeciálnych služieb rôznych stupňov velenia ozbrojených síl ZSSR a taktiež v súčasnosti s predstaviteľmi čs. vojenskej a politickej misie v ZSSR na Slovensku vysadených niekoľko desiatok špeciálnych skupín, v ktorých pôsobili mnoho Slovákov a Čechov. Okrem toho v roku 1944 bola v ZSSR vytvorená 2. čs. samostatná paradesančná brigáda v ZSSR, organizovaná a cvičená podľa sovietskych skúseností. Po vojne, od roku 1950 boli podľa sovietskych skúseností vytvárané aj vzdušné výsadkové jednotky bývalej čs. armády. V auguste 1968 tvorili sovietske výsadkové jednotky najdôležitejšiu súčasť inváznych síl, ktoré obsadili Československo. Nakoniec na Slovensku (Vojenský výcvikový priestor Lešť) bol až do odchodu sovietskych vojsk v roku 1990, dislokovaný Úderný výsadkový prapor, ako útvar osobitného určenia Centrálnaj skupiny vojsk, rozmiestnenej na území vtedajšej ČSSR.

³Z najznámejších titulov pôvodnej sovietskej a ruskej produkcie uvádzame aspoň tieto: LISOV I. I.: Sovietskije vozdušno-desantnyje vojska, DOSAF, Moskva 1967; LISOV I. I.: Desantniki – Vozdušnyje desanty, Vojenizdat, Moskva 1968; Kolektiv: MARGELOV V. F. – LISOV I. I. – SAMOJLENKO J. P. – IVONIN V. I.: Sovietskije vozdušno-desantnyje, Vojenizdat, Moskva 1980; Ivonin V. I., Vozdušno-desantnyje vojska Sovietskej armii, Vojenizdat, Moskva 1976; Kolektiv: PODKOLZIN E. N. – TŮJURIN V. F. – KUZMENKO F. D. – BOBYLEV A. N. – Korataev E. N., VDV včera, segodnja, zavtra. Russkij Medved', Moskva 1993; BOLTUNOV M. SPECNAZ Rossii. Prof – Press, Rostov na Done, 1966 ...; V českej mutácii, alebo z pera českých a slovenských autorov možno uviesť: SUVOROV V., Útvary SPECNAZ – Důvěrná zpráva o elitních sovětských jednotkách, JOTA, Brno 1996 (Pútavo, ale veľmi zavádzajúco napísaná práca ruského emigranta vo Veľkej Británii – vlastným menom REZUNA V. B. – pozn. autora); Zpravodajská informace č. 3 (384), Vzdušné výsadkové vojsko ozbrojených síl Spoločenstvu nezávislých štátů, FMO – Generální štáb, Zpravodajská správa, Praha 1992; Časopisecké state: ŠIMEK K.: Výsadkáři pod Moskvou, Letectví + Kosmonautika č. 3/1977; ŠVRLO P. – TESÁREK B.: Poslední výsadky II. světové války, Letectví + Kosmonautika č. 22/1978; ŠVRLO P. – TESÁREK B.: Výsadkové vojsko sovětské armády, Letectví + Kosmonautika č. 13/1979; ŠVRLO P.: Důvěrná správa o SPECNAZ, APOLÓGIA č. 10/1997; V znamení netopiera, APOLÓGIA č. 12/1997; Preferovaná elita, APOLÓGIA č. 2/1998.

k vytváraniu prvých vzdušných výsadkových jednotiek, ako vojenských formácií pravidelnej armády. Správne poukazuje na chronické „problémy leteckej prepravy“ znižujúce operačnú, mobilitu sovietskych výsadkárov, prakticky až do konca 2. svetovej vojny a po vojne až do polovice 50. rokov. V tejto kapitole sa žiada zaujať vysvetľujúce stanovisko ku Zalogovej poznámke o koncepcii tzv. *Hlbkovej bitky*, ktorá je neodborne zjednodušená. (s. 10).⁴

Druhá kapitola *Zkouška ohněm* poukazuje na vnútropolitické, organizačné a technické problémy spreďadzajúce veľkoryso zamýšľanú výstavbu vzdušných výsadkových formácií, na prelome 30. – 40. rokov nazývaných „vozdušno-desantnyje vojska“ (VDV) a na ich prvé bojové skúsenosti: – v roku 1939 v Mongolsku, v priebehu pohraničných bojov s Japoncami; v rokoch 1939 – 1940 v sovietsko-fínskej vojne; v júni 1940 pri anexii Besarábie a Bukoviny; a v júni až decembri 1941 pri napadnutí ZSSR nacistickým Nemeckom. V tejto súvislosti si s rešpektom ku Zalogovým záverom dovoľujem poznamenať, že formácie VDV tak, ako sú uvádzané na s. 32, v predvečer vstupu Nemecka do vojny so ZSSR, sa nachádzali v podmienkach rozsiahlej reorganizácie, bez výzbroje a potrebného technického zabezpečenia a v mnohých prípadoch len v mobilizačnej a operačnej dokumentácii. Táto skutočnosť ich ochromovala a zbavovala reálnej bojovej hodnoty.

Tretia kapitola *Moskevské výsadkové operace* je doposiaľ najucelenejšou štúdiou, zaoberajúcou sa účasťou výsadkárov na prvej, zo strategického aj operačného hľadiska úspešnej protiofenzíve sovietskych vojsk, ku ktorej došlo v zimných mesiacoch 1941 – 1942 pod Moskvou. Jej prínosom je aj to, že poskytuje vecnú konfrontáciu doterajších interpretácií tejto problematiky s názormi nemeckej generality a hodnoteniami tejto kampane „západnou“ vojskou vedou.

Úplne nové poznatky potom poskytuje stať *Operace Hannover*, poskytujúca zaujímavé informácie o protiopatreniach nemeckého velenia, zameraných na likvidáciu sovietskeho vzdušného výsadku a 1. gardového jazdeckého zboru generála Belova. V tomto zmysle si osobitnú pozornosť zasluhujú najmä poznatky o existencii a činnosti špeciálnej jednotky Graukopf, ktoré sú v našom prostredí novým poznáním.

Svojím spôsobom, niektoré nové poznatky prináša aj štvrtá kapitola *Alternativy leteckého přesunu*. V nej autor dospieva k názoru, že po reorganizácii vzdušných výsadkových zborov a brigád, v lete 1943 na gardové strelecké divízie a brigády (s. 82), si sovietske velenie začalo uvedomovať „zvyšujúcu sa dôležitosť alternatívnych výsadkových operácií – rastúceho partizánskeho hnutia“ (pozri s. 61). Domnievame sa, že niektorými myšlienkami tejto kapitoly si protirečí. Podľa nášho názoru Zaloga preceňuje živelnosť procesu formovania organizovaného partizánskeho hnutia, aby sa vzápätí dostal do vlastného protirečenia. Na s. 85 – 88 totiž poukazuje na kroky sovietskeho velenia, zdôrazňujúce veľkú cieľavedomosť úsilia, zameraného na rozvoj partizánskeho hnutia, ktoré sa do konca vojny v roku 1945 vyprofilovalo až na úrovni strategického faktora, ovplyvňujúceho priebeh vojnových operácií vo východnej a strednej Európe. V tejto súvislosti za neodborne vulgarizujúcu považujeme poznámku o „doprovodu hlídacích psů z řad NKVD“, vysielaných do tyla nemeckých vojsk spolu s ostatnými špecialistami, poverenými úlohami na rozvoj partizánskeho hnutia (s. 85). Prehliada sa tu skutočnosť, že agenti NKVD plnili v tyli nemeckých vojsk a na územiach pod nemeckou okupačnou správou dôležité spravodajské úlohy, analogické s úlohami agentov špeciálnych služieb armád západných Spojencov.⁵ Na strane druhej, novými a neobyčajne zaujímavými sú údaje o vývoji, zavádzaní a používaní prepravných prostriedkov – dopravných lietadiel aj klzákov a údaje o vzdušnej preprave osôb, zbraní a materiálu, organizovanej sovietskym velením v rokoch 1942 – 1943.

Taktiež neobyčajne kvalifikovane vyznieva piata kapitola *Příliš málo mostů*, pojednávajúca o tzv. Dneperskej výsadkovej operácii, respektíve Parašutistickom výsadku na Bukrinskom predmostí, 24. septembra 1943. V zhode so všeobecnými poznatkami a taktiež názorom sovietskych vojenských autorít poukazuje Zaloga na neúspech tejto operácie, ktorého príčiny vidí v nedostatočnom prieskume a orga-

⁴„Hlbkovou bitkou“ je myslená Tuchačevského teória „hlbokej operácie“ rozpracováanej sovietskymi vojenskými činiteľmi najmä v rokoch 1934 – 1937, keď bola experimentálne aj precvičovaná. Jej hlavnou myšlienkou bolo vytvorenie takého operačného zoskupenia, ktoré by na zvolenom smere, spravídla na smere hlavného úderu, zabezpečovalo súčasné ničenie protivníka v celej jeho operačnej hĺbke. To predpokladalo zladenú činnosť vysoko mobilných vojsk, najmä tankových a mechanizovaných a ich súčinnosť s letectvom a vzdušnými výsadkami. Na kvalitatívne novej úrovni sa táto teória objavila opäť na začiatku 80. rokov, keď vtedajšie sovietske velenie, na strategickú a operačnú úroveň, presadzovalo koncepciu tzv. operačných manévrujúcich skupín.

⁵Analogické úlohy plnili napríklad skupiny aj jednotliví agenti amerického Office Strategic Services (OSS), britskej Secret Intelligence Service (SIS) a jej zúčastí: Militari Intelligence de partment – 5 (MI – 5), 6 (MI – 6) a Special Operations Executive (SOE) či agentov Direction Générale des Recherches et Enquêtes, ako riadiaceho orgánu vojenského spravodajstva de Gaulových, Slobodných Francúzov.

nizácii súčinnosti, v nedostatočnosti prepravných kapacít a nevyvíčenosti osádok lietadiel, ako aj v ďalších nedostatkoch v plánovaní a riadení tejto operácie.⁶ V stati *Poslední výsadkové operace* tejto kapitoly Zaloga určite zaujme informáciami o vzdušnom moste na Slovensko, organizovanom sovietskym velením v septembri až októbri 1944, na pomoc Slovenskému národnému povstaniu a o aktivitách jednotiek 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR.

V šiestej kapitole *Levný risk* sa autor venuje okolnostiam zachovania integrity vzdušného výsadkového vojska a jeho povojnovej výstavbe. Osobitnú pozornosť si zasluhujú u nás doposiaľ neznáme informácie o vývoji a zavádzaní dopravných výsadkových lietadiel, výsadkovej a padákovkej techniky, ako aj výzbroji nových výsadkových jednotiek. Celkom nové sú potom informácie o nasadení sovietskych výsadkových jednotiek v operáciách na potlačenie protisovietskeho a protikomunistického povstania v novembri 1956 v Maďarsku. State *Operace Tornádo* a *Výsadkové Tornádo* sú z nášho pohľadu novým poznáním po mnoho rokov starostlivo utajovaných skutočnosti.

Podobne pre poznanie skutočností, vzťahujúcich sa na vnímanie niektorých otázok existencie bývalého Československa a udalostí z augusta 1968, má neobyčajný význam siedma kapitola *Imperiální úderné jednotky*. V tejto kapitole Zaloga kompetentne poukazuje na ďalšie systémové budovanie vzdušných výsadkových síl, ako vojsk strategickej zálohy najvyššieho vojenského velenia, určených na plnenie strategických úloh, a to aj mimo územia Sovietskeho zväzu. Tieto svoje závery s dobrou znalosťou problematiky demonštruje na príklade nasadenia sovietskych výsadkárov pri invázii do Československa v auguste 1968. State *Operace Český les*, *Operace Dunaj* a *Letní bouře* naozaj výstižne končí myšlienkou: „Náhly útok výsadkářů VDV v Praze byl hlavním důvodem, že Operace Dunaj (Obsadenie Československa – pozn. autora) proběhla rychle a bez většího krveprolití.“ (s. 166). Zostáva dodať, že siedma kapitola svojím obsahom irituje ku zvýšenej pozornosti.

Ôsma a deväta kapitola *Obrněné vzdušně-výsadkové jednotky – a Bojující čmeláci* zavádzajú čitateľa do ďalšej etapy kvantitatívnej aj kvalitatívnej výstavby vzdušného výsadkového vojska ako strategickej zálohy najvyššieho vojenského velenia. Zaloga s veľmi dobrou odbornou a technickou znalosťou poukazuje na úsilie a aj praktické kroky sovietskeho velenia, ktoré mali vzdušným výsadkovým silám zabezpečiť potrebnú strategickú mobilitu (vývoj a zavádzanie nových typov a prostriedkov veľkokapacitného dopravného letectva a výsadkových systémov pre ťažkú bojovú techniku), pozemný manéver a palebnú silu (zavádzanie rôznych typov výsadkových bojových vozidiel) a taktickú mobilitu (vytváranie výsadkových jednotiek takticko operačného stupňa a aplikácia metódy vrtníkových výsadkov). Medzi množstvom informácií si určite osobitnú pozornosť zasluhuje *Projekt Kentaur*, pojednávajúci o experimentoch s vysadzovaním bojových vozidiel so živou osádkou, čo je v histórii vojenstva ojedinelou praxou.

Desiata kapitola *Ostatní elitní jednotky* patrí medzi slabšie stránky knižky. V úsilí poskytnúť čitateľovi čo najviac informácií sa Zaloga dopúšťa viacerých nepresností, spôsobených okrem iného aj tým, že časť týchto informácií prevzal z už spomínanej knižky V. Suvorova *Útvary SPECNAZ – Důvěrná zpráva o elitních sovětských jednotkách*. Napríklad oficiálnym znakom SPECNAZ nie je vlk, ale Letajúščaja myš – netopier.⁷ Väčším nedostatkom akým je tento detail, sú niektoré systémové chyby v kvalifikácii uvádzaných zložiek špeciálneho určenia a ďalšie údaje, ktoré menej informovanému čitateľovi problém skôr zahmlievajú, ako objasňujú.⁸

Ak zmienú desiatu kapitolu hodnotíme ako slabšiu, potom posledné štyri kapitoly sú pre aktuálne poznanie neobyčajným a doposiaľ ojedinelým prínosom. Ich spracovanie spôsobom, ktorý Zaloga ponúka čitateľovi, svedčí, že okrem dostupných mediálnych zdrojov, efektívne vyťažil aj chýlostivé materiály sovietskych (ruských) a taktiež amerických špeciálnych služieb.

V kapitole *Bouře nad Kábulem* stručne, lež s neobyčajným zmyslom pre realitu objasňuje okolnosti, ktoré v rokoch 1979 – 1989 vyústili do „sovietskeho Vietnamu“. Sympatické je Zalogoovo úsilie o objektivnosť. Je totiž jedným z mála autorov, ktorí si „dovoľujú“ poukazovať na mučenie a vraždy sovietskych občanov v Afganistane a stupňujúce sa brutálne akcie fundamentalisticky orientovaných „mudžahídov“, podporovaných špeciálnymi službami Pakistanu a americkou tajnou službou CIA.⁹

⁶Napríklad M. S. Štemenko Dneperskú výsadkovú operáciu označuje za „prejav nigramotnosti jej organizátorov“. (Pozri: ŠTEMENKO S. M.: Generální štáb za války. Naše vojsko, Praha 1973, s. 185 a 186).

⁷Silueta hlavy vlka s nápisom Silnejši vítazi bola znakom 45. pluku SPECNAZ, Veliteľstva vzdušných výsadkových vojsk, a nie sil SPECNAZ.

⁸Bližšie o tejto problematike pozri ŠVRLO P.: Dôverná správa o SPECNAZ, APOLÓGIA č. 10/1997; V znamení netopiera, APOLÓGIA č. 12/1997; Preferovaná elita, APOLÓGIA č. 2/1998.

⁹CIA – Central Intelligence Agency, Ústredná spravodajská služba USA

Kapitola *Výsadvkové jednotky v Afganistánu* je zasvätenou analýzou bojovej činnosti sovietskych výsadvkových jednotiek v krutých podmienkach nekonvenčnej vojny. Jej prínosom nie sú len ponúkané štatistické prehľady o bojových aktivitách, stratách na ľudských životoch a bojovej technike, ale predovšetkým závery z hodnotenia bojovej činnosti v podmienkach nekonvenčnej vojny. Mnohé z uvádzaných záverov a skúseností majú svoju aktuálnosť pre poznanie princípov a taktiky vedenia boja v regionálnych konfliktoch 90. rokov.

Taktiež neobyčajne pútavou je kapitola *Složité doba*. Autor sa v nej zmieňuje o vplyve reformných zmien „Gorbačovovej perestrojky“ na sovietske ozbrojené sily ako celku a ich odraze vo vzdušných výsadvkových silách do roku 1993. Okrem prehľadu jednotlivých formácií a ich dislokácie poskytuje čitateľovi aj málo známe informácie o ich nepopulárnom nasadení v periférnych oblastiach rozpadajúceho sa Sovietskeho zväzu. Mimoriadnu pozornosť si zasluhuje najmä stať *Moskevský puč*, v ktorej autor zasvätené poukázal na dvojakú hru P. Gračova vo funkcii veliteľa vzdušných výsadvkových vojsk, neskôr prezidentom B. Jelcinom favorizovaného do funkcie ministra obrany Ruskej federácie. Taktiež málo známe informácie o potlačení pokusu o puč v auguste 1991 prináša stať *Operace Grom*. Aj tu Zaloga očividne dokázal vyťažiť chýlostivé zdroje z prostredia špeciálnych služieb.

Nakoniec v poslednej kapitole *Ruské výsadvkové jednotky* so znalosťou problematiky poukázal na dôsledky rozpadu Sovietskeho zväzu, vedúce ku vzniku nových štátnych subjektov a tým aj mnohých nových antagonizmov. Niekdajšie elitné zložky ozbrojených síl sovietskeho impéria sú reformované a stávajú sa súčasťou ozbrojených síl Ruska, Ukrajiny, Bieloruska, stredoázijských republík, no naďalej zostávajú najzamestnanejšími zložkami týchto armád. Takmer permanentné nasadenie útvarov vzdušných výsadvkových síl a SPECNAZ v krízových oblastiach, vrátane ich účasti na potlačení tzv. Druhého moskovského puču, v októbri 1993, ich podľa Zaloga predurčuje na plnenie životne dôležitej role stabilizujúceho faktora. V tomto zmysle Zaloga vyvodzuje dôveryhodný záver, že vzdušné výsadvkové sily sú aj v nových podmienkach „vhodné pro bojiště s malou intenzitou bojů, která jsou velmi typická pro vedení války na konci 20. Století“ a vychádzajúc z toho predpokladá, že Kremel z nich „udělá jeden z nejdůležitějších prvků budoucí Ruské armády“ (s. 311).

Vhodným doplnkom knižky je *Slovníček pojmů*, ktorý napriek nezrovnalostiam, spôsobených prekladom odborných pojmov, umožňuje globálne sa v problematike orientovať, a to aj menej informovanému čitateľovi.

Steven J. Zaloga, svojou knižkou *Modré barety* preukázal hlbokú znalosť toho, o čom píše. Sympatická je jeho profesionálna objektivita bez politického konjunkturalizmu mnohých súčasných autorov. Prínosom je nielen historická časť knižky, ale aj aktuálnosť, s ktorou prináša nové poznatky, pričom obohacuje poznanie a svojím spôsobom aj súčasnú vojenskú vedu.

Peter Švrlo

D U R M A N, K.: ÚTĚK OD PRAPORŮ. KREML A KRIZE IMPÉRIA 1964 – 1991.
KAROLINUM, NAKLADATELSTVÍ UNIVERZITY KARLOVY,
PRAHA 1998, 53L S.

Objemná práca Karola Durmana, českého historika žijúceho v švédскеj Uppsale, sa zaoberá témou, ktorá bude možno zamestnávať historikov tak dlho ako tradičná téma dejepisectva – priebeh a príčiny pádu Rímskej ríše. Vzhľadom na čerstvosť témy a opisovaných udalostí je na mieste otázka, ako knihu čítať: ako dejiny alebo zasvätenú publicistiku? Preštudovanie práce svedčí skôr o tom prvom; ukazuje sa, že súčasnosť s jej rýchlymi zvratmi, demokratickou kontrolou politiky verejnosťou, v neposlednom rade aj potreba politikov a ich poradcov legitimovať sa, ospravedlniť, zviditeľniť, čo platí aj pre vlády a medzinárodné grémiá, vyprodukovali a stále produkujú také množstvo memoránd, správ, edícií dokumentov, ale najmä aj finančne lukratívnych memoárov, že už je možné doklady o rôznych udalostiach porovnávať, overovať, kriticky analyzovať: Klasické pravidlo, že súčasné dejiny sa píše najprv ako publicistika až potom ako veda, iste platí aj naďalej, iba prv ostré a zreteľné hrany medzi nimi sa zmiernili a vyžadovaný časový odstup sa skrátil.

Autor si ako východisko opisu „pádu ríše sovietskej“ zvolil nástup Brežneva v roku 1964. Teda presadenie sa takých vládnucich elít, ktoré „zo všetkého najviac milovali stabilitu, umožňujúcu plne sa tešiť

zo získaných privilégií“ (s. 37). Táto politika „konzervatívnej strednej cesty“ sa opiera o jav, ktorý maďarskí opozičníci roku 1977 pomenovali „spoločenská zmluva“ a jeho podstatou bola mlčanlivá dohoda vládnucich a ovládaných: vy nás necháte vládnuť, ako chceme, za to my vás necháme na pokoji a uspokojíme vaše potreby, ako môžeme. Náplň zmluvy sa menila a vyvíjala, v každej krajine mala svoje špecifické črty. Mala aj svoj „imperálny rozmer“ v podobe obdobného vymedzenia vzťahov medzi hegómom, Sovietskym zväzom a satelitmi. Pretože sme si zvykli zamieňať Sovietsky zväz za jeho moskovské centrum, je treba pripomenúť, že jeden variant zmluvy platil aj vo vzťahu Kremel' – nacionálne oblasti.

Veľkým pozitívom knihy je systematickosť, s akou autor rozoberá rozklad tejto spoločenskej zmluvy v jednotlivých oblastiach, nenadarmo sa kniha volá „útek od praporů“. Množné číslo je tu oprávnené, červená farba mala mnoho odtieňov. Nielen sociálno-ekonomické, ale aj geostrategické miesto v impériu NDR, Poľska a Československa a na druhom póle povedzme Rumunska a Bulharska boli odlišné. Od začiatku sedemdesiatych rokov autor vyčleňuje dve skupiny, na jednej strane Poľsko a Maďarsko, v ktorých sa prejavili najintenzívnejšie pokusy o prekonanie nastupujúcej komplexnej krízy systému, na druhom póle je „banda štyroch“, reprezentovaná vodcami NDR, ČSSR, Rumunska a Bulharska. V týchto krajinách reformné pokusy, ktoré iste krízu nemohli prekonať, ale aspoň oddialiť, narážali na neprekonateľné bariéry „stability kádrov“, politiky brežnevovského typu s mocnou oporou v Moskve.

Základom dlhodobého a neodvratného pádu impéria bola nevykonnosť a slepá ulička administratívneho riadenia ekonomiky. Až 18-percentná záťaž sovietskeho národného dôchodku vojenskými výdavkami, odpor vojensko-priemyselného komplexu proti akýmkoľvek zásadnejším reformám viedli k premene ZSSR na „Hornú Voltu s raketami“. Pri posudzovaní pádu sovietskej ríše asi nik nepochybuje o veľkej úlohe strategického súperenia veľmocí, autor sa však domnieva, že priamo na vojenskom poli ZSSR obstál vo všetkých meniacich sa etapách – aj v rokoch ostrej konfrontácie, aj v obdobiach rôznych variantov tzv. détente. Vojenská záťaž, znásobená pretrvávajúcim bremenom ideologických výdavkov („bratským stranám“) plus z hľadiska udržania impéria nezmyselnými a neproduktívnymi dobrodružstvami v Afrike, v Afganistane a inde znemožňovala však plniť spoločenskú zmluvu doma, ale aj v imperiálnom rámci – útek od zrástava začímal veľmi výrazne útekom vazalov i Moskvy od záväzkov v RVHP. Podľa autora je bodom zvratu začiatok osemdesiatych rokov, keď nielen marazmus Brežneva, ale ešte viac nedostatok zdrojov na sociálnu korupciu viedol k oslabeniu väzieb v impériu, k obrovskému zadĺženiu NDR, Poľska, Maďarska, Rumunska, Bulharska a s istým časovým posunom aj ZSSR. Politický dopad tejto zviazanosti úverovým a úrokovým bremenom autor dokladá na množstve medzinárodných rokovaní i na osude jednotlivých reformných pokusov v Poľsku, Maďarsku, ale aj v NDR. Jedným z klincov do rakve Leninom založenej ríše, koncipovanej ako absolútny protiklad sveta peňazi sa stali pôžičky, úroky, zmenky a pohyb cien ropy na kapitalistických burzách.

Množstvo publikovaných prameňov, memoárov, časopiseckých diskusií i rôznych „rehabilitačných“ či naopak, obviňujúcich dokumentačných zbierok umožnilo autorovi pre nášho čitateľa často objavným a novým spôsobom priblížiť mnohé udalosti a osobnosti, napríklad poľské krízy, maďarský kádárizmus, skutočnú úlohu Andropova a limity osobnosti i koncepcii Gorbačova. V texte sa sústavne vracia k otázkam, ktoré možno považovať za hľadiska témy za kľúčové. Je to napríklad Brežnevova doktrína, o ktorej tvrdí, že v skutočnosti nefungovala v takom rozmere a s dôslednosťou, ako sa mnohí domnievali a podľa toho aj konali. Táto ilúzia platila ako v „tábore“, tak aj na Západe. Ako hrozba mala svoju historickú funkciu, ale prípad Rumunska a v rokoch 1980 – 1981 i oveľa dôležitejšieho Poľska ukazuje, že časom bola doktrína skôr oporou a nádejou „bandy štyroch“ a výhovorkou pre vplyvné sily na Západe, ktorým rozdelenie Európy v podstate už vyhovovalo. Zdá sa však, že napriek presvedčivosti autorovho výkladu táto otázka bude v budúcnosti premetom diskusií, stojí totiž v centre prehodnocovania postojov k diktatúre, „prekonávania minulosti“. Teda procesu, ktorý u nás rovnako ako vo všetkých postkomunistických krajinách bol zatiaľ odšvindelovaný náhradnými témami, ale v budúcnosti sa vráti s nevyhnutnosťou voľného pádu. Spoločenská zmluva mala totiž dvoch kontrahentov.

Ďalšou otázkou, ktorou sa autor priebežne zaoberá, je reakcia Západu na krízu a príznaky rozpadu sovietskeho impéria, pri čom je najmä k postojom USA a neskôr aj Nemecka veľmi kritický. Akceptácia Jalty vládami, ale aj veľkou časťou verejnosti ako trvalého stavu, neochota riskovať zmeny zdanlivej rovnováhy, ktorá im vcelku vyhovovala, nadobudli práve v závere krízy sovietskeho bloku až absurdné podoby. Prejavilo sa to napríklad v postojoch k zjednoteniu Nemecka či až v grotesknej forme v postoji USA ku krviprelievaniu v Rumunsku, keď prišli s ideou ozbrojenej intervencie Varšavskej zmluvy. Práve takéto epizódy viedli autora k záveru, že v Annus mirabilis 1989, ako nazval jednu kapitolu, sa

ľud východnej Európy oslobodil sám, „bez komunistov, Moskvy a Západu.“ Možno s tým súhlasiť, pokiaľ ide o bezprostredný prevrat, v dlhodobých trendoch ťažko však vylúčiť „Západ“, ako nesporného víťaza v studenej vojne i v samotným komunizmom vyhlásenej svetovej súťaži o racionálne usporiadanie spoločnosti.

Z troch prvkov, ktoré autor vylúčil ako „osloboditeľov“ (v kontraste s obľúbenými sprisahaneckými teóriami) v knihe je najmenej prepracovaný prvý – komunisti. Pramene, ktoré autor používal, sa prevažne pohybujú v politických, vojenských a diplomatických špičkách spoločnosti. Preto menej zachytávajú, alebo aspoň nie dosť podrobne, plasticky úpadok vládnučích strán z hľadiska odumretia revolučného étosu, schopnosti rozhodovať, korózie akejkoľvek akcieschopnosti sociálnou a hmotnou korupciou, útekem od triednej ideológie dávno pred prevratmi a pestovanie spásneho nacionalizmu ako najbližšej prístupnej náhrady. V žiadnej z krajín sovietskeho bloku sa stranícky aktív nezmohol na účinnú akciu, ba ani protest. Trápne divadlo korunoval puč v Moskve v auguste 1991, keď uprostred „svetodejinných udalostí“ bol vzbúrenecký ministerský predseda hospitalizovaný pre otravu alkoholom. Nekoncepcnosť a bezmocnosť pučistov absolútne kontrastuje s dianím v Smolnom v roku 1917, keď sa rodil režim, ktorý pučisti chceli zachraňovať. Konce globálnych ambícií zomierajúceho Sovietskeho zväzu zasa asi najvýstižnejšie dokumentuje skutočnosť, že poslednú Gorbačovovu cestu do Madridu na rokovanie o otázkach Stredného východu museli už čiastočne financovať USA. Sovietska pokladnica bola prázdna.

Durmanova kniha nastoľuje veľa otázok, pokiaľ ide o samotnú tému, ale aj pre úvahy o možnostiach slovenskej historiografie. Zbežné porovnanie bibliografie použitých prác, ktorá nie je vôbec exhibicionistická, ako to občas býva, s katalógom našej najväčšej knižnice, Univerzitetnej v Bratislave, je šokom. Okrem niektorých citovaných časopisov nie je v nej skoro nič. Ak do roku 1989 chýbala západná literatúra, ale v katalógoch je plno sovietskych prác, dnes je tu západná literatúra tiež iba náhodne a postkomunistická ruská takmer vôbec nie. Zo slovenských knižníc teda nielen že nikto nič podobného ako je recenzovaná kniha, nenapíše, ale má aj málo možností si znalosti rozšíriť, overiť. A aj písanie o našom, slovenskom či česko-slovenskom „úteku od vlajky“ má svoje úskalia. Striktné ohraničenie prístupu k archívnym prameňom 30-ročnou hranicou sa bude pociťovať tým naliehavejšie, ako sa bude presadzovať poznanie, že aj dávne udalosti ovplyvňujú prítomnosť, ale tie nedávne rozhodne viac.

Lubomír Lipták

ANOTÁCIE GLOSŤ

K O H N, C. G.: *VELKÁ ENCYKLOPEDIA VÁLEK (PRŮVODCE VÁLEČNÝMI KONFLIKTY OD STAROVĚKU AŽ PO DNEŠEK)*. Brno, Jota 1997, 676 s.

Miloš Kratochvíl v *Malých dějinách válek* spomína akéhosi váženého švajčiarskeho vedca, ktorý vypočítal, že ľudstvo prežilo za posledných 5500 rokov 14 500 vojen, pričom zahynulo vyše 3,5 miliardy ľudí. Obdobie, na ktoré výpočet platí, nie je známe, ani spôsob (metóda) akým ho dosiahol, ale pri povestnej dôslednosti Švajčiarov sme „nútení“ nespochybňovať dosiahnutý výsledok.

Americký historik George Kohn v svojom *Slovníku vojen* (The dictionary of Wars) predstavuje čitateľom v podobe stručných hesiel „približne“ 1500 vojnových konfliktov. Samotných hesiel však kniha obsahuje oveľa viac. Autor totiž neuvádza iba vojny, ale v ich rámci rozviedol významné bitky (bitka pri Azincourte a Kreščaku v storočnej vojne, alebo bitka pri Blenheimu vo vojne o španielske dedičstvo); revolúcie (v roku 1848, mexická revolúcie), ale aj boľševická a februárová revolúcia 1917 na sklonku 1. svetovej vojny, povstania (Chamorovo počas občianskej vojny v Nikarague, ale aj povstanie rumunských roľníkov v roku 1907, alebo Rumové povstanie v Austrálii v roku 1808); vzbury, rebélie a sprisahania (vzbura na lodi Bounty, v Barackpore počas prvej anglicko-barmskej vojny v roku 1824, Whisková rebélie v roku 1794, Prachové sprisahanie v Anglicku v roku 1605); masakry (známy amritsarský v Pandžabe v roku 1919, katynský v roku 1940); výpravy a invázie (Francis Drake a jeho výpravy do Karibiku boli predzvesťou anglicko-španielskej vojny v roku 1587 – 1604, invázia do Normandie v roku 1944 alebo Hyksósov do Egypta); výboje (Džingischánove, Tamerlánove), obliehania (Viedne v roku 1683 alebo Jeruzalema v roku 70) a významné drancovanie miest (keltské a moslimské mestá, Rím).

Vojnové konflikty sú spracované v podobe rýchlo prístupných a spoľahlivých informácií určených hlavne pre študentov a laickú čitateľskú verejnosť. Chronologicky kniha postihuje vojny od roku 2 000 pred Kristom až po dnešok, čo predstavuje rok 1986, rok vydania v USA. Preklad do českého jazyka je až z roku 1997 a jedenáťročná medzera sa prejavila v obsahovej podobe *Slovníka vojen*.

Niektoré konflikty sa ukončili, alebo boli vyriešené mierovými rokováním, iné sa po roku 1986 zrodili a ukončili, alebo prebiehajú dodnes.

Knihu je skutočne sprievodcom vo svete vojenských konfliktov a pre čitateľa – našinca je určite zaujímavé dozvedieť sa niečo o menej známych, alebo celkom neznámych konfliktov sveta. Heslá sú usporiadané

abecedne, pričom každé z nich obsahuje názov a dátum vzniku a ukončenia vojny (samozrejme, ak bola do roku 1986 ukončená), dôvody vypuknutia vojny, zúčastnené strany, alebo štáty a stručný opis jeho priebehu.

Autor sa snažil vojny, ktoré sa odohrali v rámci konkrétneho štátu, zoradiť podľa chronologickej postupnosti (následnosti), čím vzniká možnosť sledovať aspoň stručný historický vývoj či už príslušného štátu, alebo oblasti. Treba však zároveň, poznamenať, že táto zásada nie je vždy dodržaná.

Obrazovú prílohu knihy tvoria tri bloky fotografií (41 čiernobielych a 19 farebných). Pri ich pozornom prezeraní čitateľ spozoruje lapsus zapríčinený uverejnením snímok z vojny v Perzskom zálive v roku 1990 – 1991, ale textové spracovanie do príslušného hesla bude márne hľadať. Na záver uvedená chronologická tabuľka obsahuje prehľadné časové údaje o konfliktov, v ktorých boli jednotlivé štáty zainteresované.

V rámci hesiel sú zmienky aj o Slovákoch a Slovenku (napr. 2. svetová vojna na ruskom fronte; Kunov červený teror, revolúcia 1848 – 1849 v Uhorsku).

Na záver možno konštatovať, že vojna, nech už podľa názvu vyznela akokoľvek neškodne alebo smiešne (vojna futbalová, zemiaková, bláznivá), vždy prinášala a bude prinášať utrpenie vyplývajúce z jej vlastnej podstaty.

R. Hoza

O P A T R N Ý, J.: *KDE LEŽÍ INDIÁNSKA ZEMĚ. KONEC BOJŮ NA VELKÝCH PLÁNÍCH*. Praha, Brána 1998, 312 s.

Josef Opatrný, profesor amerických dejín na Karlovej univerzite v Prahe, je autorom mnohých úspešných publikácií. Aj slovenskému čitateľovi sú známe jeho práce *Amerika prezidenta Granta*, *Amerika v proměnách staletí*, *Objevitelé, dobyvatelé, osadníci a mnohé ďalšie*. Vojenským dejinám USA sa venoval v knihách *Válka Severu proti Jihu* (Praha 1986, 1998) a *Poslední indiánské války* (Praha 1990). Pražské vydavateľstvo Brána publikovalo v minulom roku doplnené a prepracované vydanie posledne menovaného diela pod názvom *Kde leží indiánska země* s podtitulom *Konec bojů na Velkých pláních*. Už samotný názov napovedá, že náplňou tejto knihy je posledné storočie ozbrojených konfliktov medzi pôvodným obyvateľstvom USA a bielymi (ale aj afroamerickými) prisťahovalcami. J. Opatrný čerpal pri písaní svojho diela z najnovších prác amerických historikov, ktorí popri doteraz známych prameňoch spracovali aj svedectvá indiánskych pamätníkov. Vďaka tomuto

doteraz nevyužitému zdroju informácií sa podstatne rozšírilo a predovšetkým upresnilo poznanie novodobých amerických dejín.

V doterajších publikáciách boli tzv. indiánske vojny zväčša prezentované ako zrážka dobra a zla, stretnutie dvoch odlišných civilizácií a v neposlednom rade i rasový konflikt. Už v minulom storočí sa indiánske vojny Spojených štátov a Európe zobrazovali ako konfrontácia pokrokovej euroamerickej civilizácie s primitívnymi barbarmi prepádajúcimi dostavníky a skalpujúcimi bezbranných farmárov. Časom sa však obraz indiánskych vojen od základu zmenil. Ako zloduchovia v nich začali vystupovať európski kolonisti a Indiáni sa zmenili na úbohé obete. Tento trend vyvrcholil v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch, počas nástupu tzv. revizionistickej historiografie. Každý z nás v detstve určite prečítal nejaký dobrodružný román s indiánskou tematikou, alebo aspoň videl film z dejín amerického Západu. Tieto diela zväčša ponúkajú spomínaný revizionistický obraz idylického života préríjnych kmeňov, konfrontovaných s agresívnou civilizáciou bieleho muža. Čestní, mierumilovní, statoční a duchovne založení Indiáni sa v nich stretávajú s podlými dobrodruhmi, chantívmi zlatokopmi, skumpovanými úradníkmi, bezohľadnými podnikateľmi a večne opitými vojakmi, ktorí vďaka svojej zákerosti, moderným zbraňam a početnej prevahe, víťazia nad slobodomilovnými Siouxami, Apačmi, Čejenmi alebo Komančmi. Belosi ničia zaužívaný spôsob života domorodých kmeňov, nemilosrdne masakrujú obyvateľov pokojných osád a zvyšká zaháňajú do nehostinných rezervácií. Lenže tento obraz indiánskych vojen je rovnako falošný ako predošlý s dôrazom na vyvraždené farmy a skalpaných železničiarov. Skutočnosť bola oveľa zložitejšia.

J. Opatrný zobrazuje posledné indiánske vojny ako vyvrcholenie prirodzených migračných pohybov na americkom kontinente. Právom poukazuje, že dejiny Ameriky sa nezačali v roku 1492, ale dávno predtým. Tisíce rokov pred príchodom Krištofa Kolumba prešli americkým kontinentom rôzne migračné vlny. Novoprichádzajúce národy a kmene, spravidla vždy vyvražďovali alebo asimilovali starousadlíkov. Indiáni viedli medzi sebou krvavé vojny pre lovská, pastviny či inú korisť už odpradáva. Ich vzájomná nenávisť sa nezmenšila ani po príchode Európanov. A pokiaľ príslušníci niektorých kmeňov slúžili v americkej armáde ako stopári a vyzvedači, vôbec to nebola zrada ich červených bratov. Indiáni v amerických uniformách dobre vedeli, že v prípade víťazstva belochov skončia prinajhoršom v rezervácii, ale víťazstvo ich indiánskych protivníkov by znamenalo fyzickú likvidáciu celého kmeňa. Indiáni takisto neraz bojovali na strane belochov proti iným belochom, čo už vôbec nezapadá do zaužívaného obrazu rasového konfliktu. J. Opatrný odmieta aj teóriu, podľa ktorej Indiáni bránili svoju pôvodnú kultúru. Až veľmi ochotne totiž prijímali civilizačné vymoženosti spríjemňujúce život: peniaze,

cukor, obilie, strojom tkané látky, hrnce na varenie, petrolej a, pochopiteľne, i „ohnivú vodu“. Aj najcharakteristickejšie znaky materiálnej kultúry „posledných slobodných obyvateľov Ameriky“ – strelné zbrane a mustangy – pochádzali z Európy. Na Veľkých pláňach 19. storočia sa skrátka vytvorila zmiešaná červeno-biela civilizácia, a to nielen v kultúrnom, ale aj biologickom zmysle. Stret Indiánov z Veľkých pláni s bielymi osadníkmi bol stretnutím dvoch systémov, pričom napokon nezvíťazil ten bezohľadnejší, ale ten, čo ponúkal pohodlnejší a bezpečnejší život.

Kniha *Kde leží indiánska zem* je rozdelená na dvanásť častí. Začína sa obdobia po skončení americkej vojny za nezávislosť a končí sa kapituláciou posledných „divokých“ Apačov o sto rokov neskôr. Opis posledného storočia indiánskych vojen nie je zameraný len na pozadie jednotlivých konfliktov, priebeh bitiek, výzbroje a taktiky. Autor plasticky zobrazuje život indiánskych komunit aj príčiny a priebeh migrácie bielych prisťahovalcov na americký Západ. Osobitne zaujímavé sú pasáže venované účasti Indiánov v americkej občianskej vojne, opisu života posádok pevnosti na Západe a vzťahov medzi Indiánmi a černochochmi. Vyvrcholením knihy je kapitola o bitke na Little Bighorne, ktorá je spracovaná na základe najnovších poznatkov. Posledné časti sú venované konečnej pacifikácii préríjnych Indiánov a Apačov. Kniha je doplnená početnými dobovými ilustráciami a zoznamom najdôležitejších amerických publikácií, zameraných na indiánske vojny.

Kde leží indiánska zem je dielo, ktoré svojim obsahom upúta nielen záujemcov o vojenské dejiny, ale všetkých priaznivcov amerických dejín a etnografie.

T. Klubert

KNIHA KRÁĽOV (PANOVNÍCI V DEJINÁCH SLOVENSKA A SLOVÁKOV). kol. autorov. Ed.: Vladimír Segeš a František Višváder. Bratislava, Kleio 1998, 300 s.

V dnešných časoch nebýva častým javom, aby sa čitateľovi dostala do rúk publikácia o dejinách stredoeurópskeho priestoru od začiatku nášho letopočtu po dvadsiate storočie, ktorá by sa s nadhľadom nad všetkými národnými a ideologickými záujmami sústredila iba na fakty, respektíve udalosti súvisiace so striedajúcimi sa panovníckymi rodmi a ich predstaviteľmi na čele (panovníkmi, kráľmi, cisármi). O to viac je zaujímavejšia a pre súčasníka, zvyknutého na prístup k historickým osobnostiam a udalostiam vždy z určitého, vopred prijatého či objektívne pôsobiaceho determinantu, zvyčajne etnického alebo ideového, do značnej miery príjemným osviežením a možno aj prekvapením.

Kniha vznikla rozšírením a doplnením predtým uverejňovaného seriálu článkov v časopise *Historická revue* o panovníkoch na uhorskom tróne, ktorých autorami je dvadsiatka slovenských historikov a obsahuje in-

formácie o vyše šesťdesiatich panovníkoch, ktorí vládli na území Slovenska a prakticky aj na väčšej časti územia v strednej Európe.

Aj keď zámerom bolo vytvoriť portréty vládcov, kniha ďaleko presahuje tento zámer. Poskytuje vnímavému čitateľovi oveľa pravdivejší obraz o našich dejinách, ako väčšina historických publikácií s týmto určením. Tým, že v chronologickom slede prináša v súčasnosti dostupné údaje o všetkých historicky známych panovníkoch a kráľoch, ich živote a činoch, oboznamuje čitateľa s mnohými skutočnosťami, ktoré v dielach našej historiografie z nejakých dôvodov v posledných osemdesiatich rokoch absentovali a boli dostupné len úzkemu okruhu odborníkov-historikov. Ťažko sa k nim dostávali aj záujemcovia o našu minulosť zo širšej kultúrnej verejnosti. Preto sme si o mnohých historických udalostiach a obdobiach na našom území utvárali neraz len hmlisté predstavy.

Kniha poukazuje na jednu nespornú skutočnosť: pre život a činy panovníkov (kráľov, cisárov) mali najčastejšie rozhodujúcu úlohu záujmy. Nie záujmy národov, ale záujmy tých, ktorí boli na čele a v ich najbližšom okolí. Bol to zápas predovšetkým o osobnú moc, o panovnícke žezlo a realizáciu vlastných záujmov či predstáv, o realizáciu vlastného egoizmu, ktorý sa odieval do habitu zvaného politika. Stáli v pozadí väčšiny vojnových aktivít, ústiacich do nespočetných šarvátok končiacich tragédiami národov.

Moc nikdy nie dosť veľká a silná, aby si netrúfala byť ešte väčšia a mocnejšia. Úsilie o čoraz väčší vplyv na beh udalostí, úsilie o presadenie svojich predstáv a záujmov, o získanie moci i panovníckeho žezla, ale aj obava tých čo panovnícke žezlo držali v rukách, že oň prídu, vyúsťovalo najčastejšie do mnohých zákerých vražd, telesných zmrazení možných konkurentov, nútených odchodov za hranice a pobytoch na cudzích panovníckych dvoroch; väznenia, zrady a pomstychtivosť viedli k mnohým tragédiám medzi príbuznými panovníckeho rodu a tých, čo sa pohybovali v blízkom okruhu. Taký obraz dáva celkový pohľad najmä na panovnícky rod Arpádovcov. Taký bol však vtedy svet, a nielen na uhorskom panovníckom dvore. Veľká časť z nich nekončila prirodzenou smrťou a zväčša im ani nebolo súdené dlhšie zotrvať na panovníckom stolci.

Akoby len potvrdzovali slová N. Machiavelliho (*Vládár. Úvahy o vláde*, Tatran 1968), že „túžba po vládnutí je taká prudká, že prenikne do srdca nielen tým, ktorým trón patrí, ale aj tým, ktorým nepatrí... po zmene vlády... treba vykonať pamätihodný popravu nepriateľov nového poriadku. Kto sa zmocní vlády a nezabije Bruta a kto oslobodí štát a nedá popraviť Brutových synov, udrží sa len krátky čas... ťažké a nebezpečné je zbaviť niekoho trónu a nechať ho žiť... (228-9), túžba po vláde je totiž práve taká veľká, ak nie väčšia, ako túžba po pomste“ (234). Podobne by sme mohli citovať Machiavelliho postrehy o úlohe ctižiadostivosti, podvodoch, klamstvách, nesvornosti, zrade, pokry-

tectve, vierolomnosti, mravnej skazenosti, o egoizme, závisť a iných náruživostiach a sklonoch v ľudskej povahe, ktoré sú pre Machiavelliho hybnými silami skutkov ľudí, a vo svojom konaní sa nimi riadia aj panovníci.

Pre J. G. Herdera (*Vývoj ľudsosti*, Praha 1941) vášne zohrávajú úlohu v politike, ale v jeho chápaní dejiny sú dejinami národov. Preto hľadá povahu jednotlivých národov podľa ich skutkov. Dejiny ľudstva sú podľa neho „smutnou honbou na človeka a výbojom... Každá nová epocha je zapísaná v knihe času krvou obetovaných a slzami potlačených. Najslávnejšie mená svetových dejín patria tým, čo hrđúsi ľudský rod, korunovaným katom alebo katovským nápadníkom trónu... vášne zhňali alebo rozhňali národy ako divokú zver... (181). Ríše ničili a boli ničené. Nedokázali využiť svoju rastúcu prevahu inak ako tým, že ničili iných. Kráčame tu ako na hrobch zaniknutých kráľovstiev“ (223).

Najtrápnejšie a najsmutnejšie na tom všetkom je, že národy práve na tejto krvavej brutalite dodnes zakladajú svoju hrđosť a veľkosť, svoju slávu a svoje dejiny.

Herder však pozná aj iné dejiny. Dejiny, ktoré vychádzajú z toho, že príroda, najmä človek, je „pudom tvorivosti“, ktorý okrem iného smeruje ku kultúre, kultivovanosti, k humanite, je v súlade s citovaným filozofom, cieľom ľudského snaženia. Preto podľa neho „ľudstvu je určené, aby prešlo mnohými kultúrnymi stupňami a mnohými zmenami...“ (296). Skutky a úsilia ľudí, národov, štátov utvárajúce proces smerujúci k týmto zmenám sú skutočne ľudské dejiny, na ktoré môžeme byť hrđi.

Dejiny Slovenska a Slovákov sú naplnené práve takými skutkami, ako to dokladá aj spomínaná *Kniha kráľov*. A že sme nemali od Veľkej Moravy vlastných kráľov? A či ich Uhorsko, okrem Mateja Korvína Huňadyho (1458 – 1490) a Jána Zápoľského (1526 – 1540) od vymretia rodu Arpádovcov (1301) až do dvadsiateho storočia malo?! A napokon, z ktorého že to z pôvodných maďarských kmeňov pochádza rod Jána Zápoľského, Matúša Čáka? A bolo by možné pokračovať. Nebola podobná situácia aj v Čechách po vymretí Přemyslovcov?! Prečo teda nepovažovať za kráľov Slovenska a Slovákov všetkých, ktorí nám vládli od Veľkej Moravy aj za našich kráľov a cisárov?! Autori *Knihy kráľov* to aj urobili.

Napokon, Slovensko a Slováci významne prispeli k vytvoreniu a upevneniu Uhorska svojou rozvinutou výrobou za Veľkej Moravy (remeselnícka výroba, ťažba a spracovávanie kovových rúd), čiže celou ekonomikou, územnosprávnou organizáciou, vyspelým poľnohospodárstvom, a najmä kultúrou (kresťanstvo a cyrilometodská tradícia), na ktorú sa adaptovali maďarské kmene po svojom príchode do Podunajskej nížiny. To sú skutočné dejiny Slovenska a Slovákov. Prináša o tom údaje aj *Kniha kráľov*. Máme tu na mysli kultúrnu misiu Slovákov, popri ekonomickej a napokon i vojenskej, pri formovaní

Uhorska a pri prechode maďarských kmeňov na usadnutý spôsob života – ešte Dekrét Ladislava I. z roku 1092, ako sa dočítame v *Knihe kráľov*, nariaďoval „latinikom“, ktorí sa pridržovali latinských cirkevných zvyklostí, aby sa prispôbili „zvyklosti Uhrom“, t.j. obradu tradovanému od Veľkej Moravy. Svedčí to o stálej prevahe tohto obradu v celom Uhorsku ešte v tom čase. Podobne by bolo možné poukázať na úlohu rodu Huntuvcov a Poznanovcov počínajúc Štefanom I., keď mu pomáhali v boji proti povstaniu somodského Kopáňa a tieto rody boli ešte v 13. storočí najbohatšími na Slovensku. Možno by si zaslúžili osobitnú pozornosť zo strany historikov.

Veľa ďalších historických faktov evokuje k myšlienkam a úvahám o našej minulosti, ako sme ju doteraz nevideli a nevnímali. I v tom je záslužný čin a aktuálnosť publikácie.

V. Timura

W A N D Y C Z, S. PIOTR: *STŘEDNÍ EVROPA V DĚJINÁCH. OD STŘEDOVĚKU DO SOUČASNOSTI. CENA SVOBODY*. Praha, Academia 1998, 301 s. (The Price of Freedom / History of East Central Europe from the Middle Ages to the present. London 1992, Routledge, 11 New Fetter Lane).

V roku 1998 vydalo pražské nakladateľstvo Academia (s finančnou podporou grantu Open Society Fund Praha a CEU Budapest) rozsiahlu štúdiu z pera amerického historika a pedagóga poľského pôvodu Piotra S. Wandycza *Střední Evropa v dějinách. Od středověku do současnosti*. Wandycza práca, v českom preklade Jaroslava Valentu, vyšla pôvodne v anglickom origináli v Londýne v roku 1992. So značným záujmom sa stretla medzi americkými čitateľmi, zvlášť študentmi tamojších univerzít, ktorým táto publikácia bola v prvom rade určená. Okrem toho jej preklad sa už dostal do rúk čitateľom v Poľsku, Maďarsku a Litve.

Niekoľko slov o autorovi. Piotr S. Wandycz sa narodil v roku 1923 v Poľsku. Po okupácii (druhej) Poľskej republiky nacistickým Nemeckom na jeseň 1939 sa jeho najbližšia rodina rozhodla vlasť opustiť. Cez Rumunsko odišli do Francúzska, kde sa mladému Piotrovi podarilo úspešne zmaturovať. Neskôr, po porážke Francúzska, odišiel cez Španielsko do Anglicka, kde vstúpil do radov poľského zahraničného vojska. Po skončení vojny študoval najskôr v belgickom meste Brugge a na londýnskej škole ekonomických a politických vied získal doktorát. Od roku 1951 žije v USA, kde momentálne pôsobí ako emeritný profesor (profesor na dôchodku) na Yalskej univerzite v štáte Connecticut. V roku 1997 získal čestný doktorát na parížskej Sorbonne.

V predhovore k českému vydaniu autor napísal, že „národy strednej Európy (Česi, Slováci, Poliaci, Maďari) sú odsúdené k dejinám, bez ktorých by boli príliš krehké. Je však dôležité, aby tieto dejiny boli napísané čo naj-

objektívnejšie“. V súlade s týmto predsavzatím sa autor snažil vysvetľovať minulosť národov stredoeurópskeho priestoru tak, že poukázal nielen na momenty spolupráce, ale aj na konfliktné situácie, čo podľa neho „býva u blízkých susedov normálne“. Mal pritom na pamäti aj slová Františka Palackého o vzťahu Čechov a Nemcov, o „stýkání a potýkání, přijímání a odmítání“.

Vo svojej práci použil komparatívnu metódu, ktorá podľa jeho názoru je „neodmysliteľnou súčasťou historikových moderných pracovných postupov nezávisle od toho, či porovnáva javy, zoskupenia, alebo významné osobnosti“. Autor túto metódu aplikoval na priestor, ktorý označil a nás nepoužívaným a diskutabilným pojmom stredovýchodná Európa. Ak však uvážime, že väčšina západných historikov v minulosti (hlavne v čase studenej vojny) označovala túto časť Európy, vďaka sovietskej sfére vplyvu, úplne východnou, je dielo Piotra S. Wandycza praktickým dôkazom úsilia niektorých západných historikov prestať so zjednodušovaním a vrátiť krajiny Vyšegradskej štvorky do takého geopolitického priestoru Európy, kam vždy patrili a patria.

Autor prijatím koncepcie regionálneho komparatizmu sa usiloval o prekročenie rámca národných dejín jednotlivých národov predovšetkým tam, kde je odlišnosť v národných dejinách prezentovaná ako výnimočnosť. Predmetom jeho štúdia sú viac štáty ako národy, hoci a možno práve preto, že štátna kontinuita bola v tomto regióne častejšie prerušovaná ako v iných kútoch Európy. Ďalej píše, že pre národy, ktorým chýba štátnosť, alebo boli štátnosť zbavené, je to v istom zmysle v stredovýchodnej Európe charakteristické. „...Aj keď neustále zdôrazňujeme multietnický a viacjazyčný charakter nášho regiónu, hlavnú pozornosť prirodzene sústreďujeme na národy štátotvorné“.

České vydanie tejto knihy venoval autor všetkým českým a slovenským historikom, ktorí napriek ťažkým rokom totalitného útlaku dokázali vernosť vedeckej pravde a slobode presvedčenia. Publikácia pozostáva z ôsmich kapitol, ktoré mapujú najvýznamnejšie historické medzníky súčasných stredoeurópskych štátov – Česka, Poľska, Maďarska a Slovenska – v období takmer celého druhého milénia. Počnúc christianizáciou, hlavnými trendmi alebo javmi v danej historickej etape v regionálnom rámci a končiac poslednými udalosťami v stredoeurópskom priestore po páde komunistických režimov v jednotlivých krajinách. Na konci knihy umiestnil chronologický prehľad, ktorý je veľmi dobrou pomôckou pri sledovaní historických udalostí, ku ktorým súčasne dochádzalo v Čechách (resp. v Československu), Uhorsku (Maďarsku) a Poľsku, v porovnaní s ostatnými kútmí Európy a sveta. Okrem toho v knihe nájdeme aj 6 mapových príloh Európy, s dôrazom na hlavné geopolitické zmeny v „stredovýchodnej Európe“ od konca 15. storočia až po koniec 2. svetovej vojny. Publikácia vhodne doplní bibliografický prehľad prác domácich a exilových českých, poľských, maďarských a slovenských historikov. Ich výber bol však zúžený len na tie, v ktorých

výrazne akcentuje regionálno-komparatívny charakter. Historické syntézy jednotlivých štátov a národov autor nebral do úvahy.

Napriek drobným pojmovým a historiografickým chybám možno celkom jednoznačne konštatovať, že na pulty českých a slovenských knihkupectiev sa dostala vysoko fundovaná a nepochybne podnetná porovnávací štúdia z pera západného historika. Jej obsah čitateľovi nepriamo pomáha zbaviť sa zaužívaných predsudkov z minulosti, pochopiť a spoznať históriu národov, ktoré žili po stáročia vedľa seba, či spolu, a sú, či budú nútené koexistovať aj v budúcnosti. Wandyczovu prácu by som odporučil najmä tým, ktorí sa dodnes nevedia vyrovnáť s vlastnými dejinami a svojmu národu permanentne podávajú akúsi historickú vynimočnosť.

M. Čaplovič

UHLÍŘ, D.: ČERNÝ DEN NA BÍLE HOŘE. 8. LISTOPAD 1620. Brno, Ave 1998, 172 s.

Po reprezentatívnej publikácii o bitke troch cisárov pri Slavkove roku 1805 popredný český historik Dušan Uhlíř, v obdobnom výtvarnom prevedení brniánskeho vydavateľstva Ave, sprístupnil čitateľskej verejnosti opis a rozbor ďalšej z rozhodujúcich bitiek českých, ale aj európskych dejín – bitku na Bielej hore. Už meno autora je zárukou, že záujemcovia o dejiny tridsaťročnej vojny, resp. jej tzv. českej fázy, sa dostávajú do rúk kniha, ktorá okrem toho, že sa mimoriadne dobre číta, zároveň spĺňa všetky odborné nároky na solidnú historickú prácu. Aj keď nosným prvkom diela sú predovšetkým dobové i neskoršie čiernobiele a farebné rytiny, lepty, xylografie, kresby, maľby a ilustrácie z kroník, letákov a kníh (dokazuje to už samotný veľký formát knihy), textová časť knihy je rovnocennou súčasťou diela. Aj bez nesporne atraktívnej ilustračnej prílohy by bola prínosom pre súčasnú historickú spisbu.

Autor člení dielo na desať kapitol. Väčšina z nich, okrem súvislého textu sledujúceho dianie na európskom kolbišti a v Čechách od začiatku 17. storočia do následkov vojenskej porážky českých stavov a ich spojencov na Bielej hore, obsahuje aj farebným podkladom odlišené heslá a medailónky o niektorých udalostiach, vojenských osobnostiach, o spôsobe vojenského života, vojenskej taktike a iných zaujímavostiach a špecifikách doby. Publikácia je doplnená prehľadnými mapkami a schémami bojov, farebnými obrázkami príslušníkov rôznych druhov vojsk z obdobia tridsaťročnej vojny, reprodukciami typov zbraní, Ordre de bataille protivníkov pred bitkou na Bielej hore, zoznamom prameňov a literatúry, ako aj opisom pôvodu obrazovej časti.

V tejto súvislosti sa žiada poznamenať, že obrazová príloha je zatiaľ k danej téme najobsiahlejšia. Okrem ilustrácií získaných zo zbierok českých archívov, múzeí a z publikácií, autor využil aj obrázky deponované v odborných a kultúrnych inštitúciách v Nemecku, Rakúsku a Taliansku. Uhlíř okrem iného sprístupňuje

napr. doteraz v tejto súvislosti ani u nás, ani v Čechách nepublikovaný súbor obrazov bieloohorskej bitky z karmelitánskeho kostola Panny Márie Víťaznej v Ríme, insitne pôsobiace, ale veľmi atraktívne ilustrácie z rukopisných spomienok kondotiéra Henricha Hýzrleho z Chodů, olejomaľby Pietera Snayersa a reprodukcie ďalších známych i menej známych kresiel maliarov. V publikácii nájdeme i rytiny portrétov prakticky všetkých výraznejších vojenských osobností tohto obdobia. Kniha je doplnená viacerými romantizujúcimi ilustráciami z 19. storočia a reprodukciami pohľadníc z prvej polovice 20. storočia.

V prvých troch kapitolách autor podáva plastický obraz rozdelenej Európy na začiatku 17. storočia. Upozorňuje na ohniská sporov, vrátane českej rebelie ústiacej do známej pražskej defenestrácie a vojenského odporu českých stavov. V ďalších častiach sleduje vývoj udalostí v protihabsburskom i katolíckom tábore, opisuje priebeh vojenských ťažení a jednotlivých bitiek a neopnecháva nepovšimnuté ani politické pozadie a hybné stimuly jednotlivých rozhodnutí. So znalosťou vecí hodnotí vojenské akcie protivníkov a kvality vojenských veliteľov. V danom rozsahu zodpovedajúci priestor venuje aj tým obdobiom prvých fáz tridsaťročnej vojny, ktoré sa v súvislosti s protihabsburským hnutím Gabriela Betlena bezprostredne dotýkajú vojenských dejín Slovenska. Osobitnú kapitolu venuje základným druhom vojsk roku 1620, štruktúre a organizácii bojujúcich armád, dobovej taktike a porovnáva dva hlavné druhy spôsobu vedenia boja – tzv. španielsku a tzv. nizozemskú taktiku. Správne poznamenáva, že práve v tomto období, popri krátkodobých taktických cieľoch, vystupujú u bojujúcich strán do popredia vo viac či menej výraznej podobe aj dlhodobé strategické ciele, rodí sa moderná vojnová stratégia, ktorá nachádza aj svojich politických a vojenských teoretikov. Posledné kapitoly sú venované príprave a priebehu bitky na Bielej hore. Čitateľ získava vcelku plastický obraz o často neprehľadných pohyboch vojsk na bojisku napriek tomu, že Uhlíř sa nevyhol ani opisu niektorých menej významných, ale pre bežného čitateľa zaiste príťažlivých detailov.

Predposledná kapitola je venovaná udalostiam po Bielej hore. Tie autor chápe ako víťazstvo univerzalisticky ponímaného princípu cisárskej moci nad princípom stavovským, protireformácie nad reformáciou a obratom v európskej politike smerom k novému mocenskému nástupu habsburskej dynastie. V záverečnej časti stručne hodnotí tzv. bieloohorské dedičstvo a vývoj výkladu tejto historickej udalosti v českej historiografii.

Anotovaná publikácia načrela do problematiky, ktorá patrila, a zrejme aj bude patriť, medzi obľúbené a stále diskutované témy českej historickej obce. Nedávne výročné začiatku tridsaťročnej vojny, s tým súvisiace vedecké podujatia, najmä medzinárodný kongres vojenských historikov v Prahe roku 1997, dali impulz novým prístupom a získaniu nových poznatkov

pre ďalší výskum v tejto oblasti. Uhlířova monografia je z tohto hľadiska prínosom, aj keď niektoré jeho hodnotenia, a patria medzi ne aj podakore konštatovania súvisiace s Betlenovým stavovským povstaním, zostávajú diskutabilné. Treba však konštatovať, že autor patrí medzi tých neveľa historikov, ktorí si dali námahu so štúdiom dobových vojenských dejín a aj v tejto sfére sa pohybujú so značnou suverenitou.

V. Dangl

MACEK, P. – UHLÍŘ, L.: *DĚJINY POLICIE A ČETNICTVA I*. Praha, Themis 1997, 180 s.

Prážské vydavateľstvo Themis, ktorého názov je odvodený zo začiatočných písmen pojmov: Texty, Historie, Efekt, Memoáry, Informace, Studie venovalo svojou 25. publikáciu historickému pohľadu na políciu a četníctvo. Publikácia autorov Pavla Maceka a Lubomíra Uhlířa *Dějiny policie a četnictva* predstavuje syntetizujúci a seriózne zameraný pohľad na históriu, činnosť a poslanie tohto druhu ozbrojených zložiek.

Polícia, četníctvo, milícia, žandárstvo, bezpečnosť, to sú názvy, reprezentujúce ozbrojenú zložku, ktorá má na starosť udržiavať poriadok vnútri štátu, a tak svojou podstatou prináležia vládnej moci. Pôvodne na túto činnosť bola inštitucionalizovaná armáda, ale neskôr sa z jej príslušníkov vytvárali špeciálne bezpečnostné zbery určené na ochranu vnútorného poriadku v štáte.

Pojem polícia má svoj pôvod v antickom Grécku. Výraz četníctvo je juhoslovanského pôvodu pre lupičov a banditov zoskupených do čiat, zatiaľ čo dnes paradoxne predstavuje boj práve proti banditizmu či skôr modernejšiemu terorizmu. Termín milícia je odvodený z latinského slova miles – vojak.

História polície a četníctva by mala byť spracovaná v troch častiach. V prvom dieli sa autori zamerali na obdobie rokov 1526 – 1918, keď nad značnou časťou stredoeurópskeho územia panovali Habsburgovci. Problematiku spracováanej témy rozdelili do dvoch veľkých častí. V prvej sa zaoberajú činnosťou polície počas celého historického vývoja štátu. Svoju pozornosť zamerali na vzťah polície k politike a armáde; na úlohy polície; výstroj a výzbroj policajných jednotiek a na činnosť a postavenie súkromných bezpečnostných agentúr.

Inštitúcia moderného četníctva sa zrodila vo Francúzsku, a jeho hlavnou úlohou bolo chrániť členov kráľovskej rodiny. Za kolíska modernej polície je považované Anglicko, kde bola založená na ochranu občana – jednotlivca a zabezpečenie poriadku v štáte.

Autori venovali zvýšený dôraz na vysvetlenie dvoch pojmov: spolicajnenie armády a zarmádenie polície. Pretože, ako píšú, nesprávna interpretácia spolupráce dvoch navzájom veľmi blízkych ozbrojených zložiek môže viesť k mylnému pohľadu nielen na samotnú činnosť, ale aj na prípadnú vzájomnú súčinnosť a spoluprácu polície a armády. Zároveň vysvetľujú, že

k spolicajneniu armády dochádza v tých prípadoch, keď polícia nie je schopná vlastnými silami a prostriedkami potlačiť násilnicke vystúpenie obyvateľstva. (Za tento príklad možno považovať udalosti z rokov 1938 – 1939 v pohraničnej sudetonemeckej oblasti ČSR, alebo dodnes nevyriešený problém severoírskej otázky.) Termín zarmádenie polície znamená zriadenie príklad možno považovať udalosti z rokov 1938 – 1939 v pohraničnej sudetonemeckej oblasti ČSR, alebo dodnes nevyriešený problém severoírskej otázky.) Termín zarmádenie polície znamená zriadenie príklad možno považovať udalosti z rokov 1938 – 1939 v pohraničnej sudetonemeckej oblasti ČSR, alebo dodnes nevyriešený problém severoírskej otázky.)

Spolupráca armády a polície predstavuje z pohľadu verejnosti citlivú otázku. Treba si však uvedomiť, že skutočne dochádza k mimoriadnym prípadom vážnej situácie, keď je vzájomná súčinnosť oboch zložiek nevyhnutná, keďže polícia nevlastní a nepoužíva ťažké zbrane.

Druhá časť knihy nesie názov *Rakúsko a Rakúsko-Uhorsko do r. 1918*. Habsburgovci začali s budovaním stálej armády roku 1649, vtedy armáda zastupovala i dovtedy jestvujúce slabé a nedostatočné bezpečnostné zložky. Autori sa v tejto časti postupne venujú organizácii štátu a policajnej správy, vývoju, úlohám a poslaniu četníctva. Osobitne rozoberajú ostrahu hraníc a jednotky, ktoré zabezpečovali túto činnosť, použitie armády pri zaistovaní bezpečnostných akcií a krátko charakterizujú ostatné ozbrojené zložky monarchie (meštianske gardy, justičná a väzenská stráž).

Poznámkový blok uvedený v závere knihy vhodne doplní textovú časť publikácie. V zostávajúcich prílohách má čitateľ možnosť oboznámiť sa s prísahou policajtov, lokalizáciou četníckych plukov, hodnostnou hierarchiou, technickými údajmi o sečných, bodných a strelných zbraniach. Nechýbajú ani ilustrácie a fotografické zábery, ktoré približujú služobný a súkromný život príslušníkov polície a četníctva.

Prvý diel z predpokladanej trilógie spĺňa pôvodný zámer autorov a nám čitateľom neostáva iné len dúfať, že nasledujúce dva diely svojou úrovňou v ničom nebudú zaostávať za prvým.

R. Hoza

HERRE, F.: *NAJLEDOVEJŠÍ POLNÝ MARŠAL C. K. MONARCHIE A JEHO POHNUTÉ ČASY*. Bratislava, Ikar 1998, 213 s.

O živote a činnosti jedného z najvýraznejších vojenských osobností Rakúskej monarchie, maršalovi Johannovi Jozefovi Václavovi Radetzkom, vyšlo viacero monografických prác a jeho vojenské zásluhy na bojovom poli boli zhodnotené v množstve vojenskohistorických štúdií i prehľadných historických prác. Preto ani od autora anotovanej publikácie nie je možné očakávať nejaké objavné závery. Franz Herre podáva vcelku vyrovnaný obraz Radetzkeho ako vojaka, ktorý bez akýchkoľvek vojenskej školy, vďaka vlastnej húževnatosti a schopnostiam, dosiahol mimoriadne vojvodcovské úspechy. A to napriek tomu, že plukovník lekárovi v mla-

dotí pre jeho telesnú slabosť neodporučil „námahám vojenského života“. Herre opisuje jeho vojenskú kariéru, ktorá sa začala v kyrysníckom pluku a vo vojne s Turkami za vlády Jozefa II. Už tu prejavil veľkú odvahu, ale aj rozvahu, ktorou sa na rozdiel od jeho dobových kolegov, už ako uznávaný generál vyznačoval.

Protifrancúzske a protinapoleonské vojny znamenali prudký vzostup jeho kariéry. V tomto vojnovom období upozornil na seba vo viacerých bojových stretoch s protivníkom, stal sa veliteľom pluku, veliteľom brigády a stále viac sa zapájal aj do pokusov o reformu rakúskej armády. Po bitke pri Wagrame roku 1809 ho veľkovojvoda Karol „na dôkaz plnej spokojnosti s jeho vynikajúcim postupom“ vymenoval za druhého majiteľa 4. pluku kyrysníkov a o mesiac cisár František I. povýšil na prvého majiteľa husárkeho pluku. Do vojenskej špičky monarchie sa dostal menovaním za náčelníka generálneho štábu rakúskej armády. V tejto funkcii sa pokúsil o viacero reforiem. Jeho vojenský vzostup vrcholil vypracovaním operačného plánu vojenského postupu protinapoleonskej koalície v „bitke národov“ roku 1813 pri Lipsku. Ako náčelník štábu hlavného veliteľa spojeneckých protinapoleonských síl poľného maršala Schwarzenberga sa výraznou mierou podieľal na úspechoch spojencov a s veľkým citom pre mieru usmerňoval chod udalostí, ktorý pre časté zásahy panovníkov do vojenských rozhodnutí, bol veľmi zložitý.

Herre poukazuje na neskoršie vytváranie legiend okolo zásluh na víťazstve v bitke pri Lipsku. Zdá sa však, že aj sám podľahol sugescii protagonistu svojho diela, keď do určitej miery zatlačá do úzadia Schwarzenbergov podiel na víťazstve. Pri kritickom posudzovaní vojenských operácií v rokoch 1813 – 1814 nie je možné vždy jednoznačne rozhodnúť, ktorý z tejto dvojice mal rozhodujúci vplyv na priebeh tých či oných udalostí. Situáciu často zahmlievali aj zásahy panovníkov a pruskej a ruskej generality a samozrejme aj staršia nemecká a ruská historiografia, ktorá sa usilovala podiel Rakúska na víťazstve nad Napoleonom znižovať. Je nepopierateľné, že Radetzky bol hlavným duchovným otcom operačného plánu a vo veľkej miere participoval na jeho uskutočňovaní.

V ďalších kapitolách venuje pozornosť rokom, keď ako chorý, unavený a sklamaný, a najmä nedocenený, bol nútený sa utiahnuť do úzadia a venovať sa seba-výchove štúdiom najmä vojenských, technických a politických vied. Ako šesťdesiatpäťročný dostal Radetzky novú šancu. Bol menovaný za veliaceho generála v lombardsko-benátskom kráľovstve. Tu dokázal svoj talent ako vojenský reformátor a organizátor, keď v zložitých politických pomeroch, pri nedostatku finančných a materiálnych zdrojov vybudoval vzornú armádu, ktorá zohrala významnú úlohu v revolučných rokoch 1848 – 1849. Autor poukazuje na jeho patriarchálny vzťah k vojakom, ktorý mu vyniesol takú obľubu vo vojsku, ale kladie si aj otázku, do akej miery bol tento vzťah Radetzkyému vrozený a do akej miery bol cielene a programovo budovaný.

Faktom zostáva, že aj taký kritický pozorovateľ, akým bol pruský generál Wrangel, v roku 1845 konštatoval: „Dušou armády, ktorá dosiahla taký stupeň výcviku, je Radetzky, a vojsko ho miluje a váži si ho zriedkavým spôsobom.“ Svoju kvalitu táto armáda dokázala v čase revolučného hnutia v severnom Taliansku v roku 1848, keď Radetzky znovu, presvedčil o svojich nevšedných organizátorských i vojvodcovských schopnostiach a v nepriaznivých podmienkach viackrát zvíťazil na talianskom bojisku. Víťazstvá pri Custoze a Novare, ktorými sa mu podarilo udržať Lombardsko-Benátsko v rámci habsburskej monarchie, navždy zostali spojené s jeho menom. V jeho kampani roku 1848 – 1849 nachádzame zreteľne moderné prvky vedenia vojenských operácií, stále také výnimočné v rakúskej armáde tých čias. Neskôr Radetzky pôsobil v týchto oblastiach ako generálny guvernér, a to až do svojho penzionovania vo veku deväťdesiat rokov. Nepokorené národnoslobodzovacie hnutie v Taliansku však robilo čoraz väčšie problémy rakúskej utlačovateľskej moci a Radetzkyho činili zodpovedným aj za mnohé krutosti páchané v posledných rokoch jeho „guvernovania“ v severnom Taliansku. Zomrel vo veku 91 rokov a bol pochovaný na tzv. Hore hrdinov pri Klein-Wetzdorfe v Rakúsku.

F. Herre si vo svojej knihe všima predovšetkým Radetzkyho ako vojaka. Ten slúžil verne až piatim habsburským panovníkom: Jozefovi II., Leopoldovi II., Františkovi I., Ferdinandovi I. a nakoniec Františkovi Jozefovi II., ktorý kráčal pri jeho pohrebe na čele smútočného sprievodu.

Pri celkovom hodnotení Radetzkyho osobnosti si však treba uvedomiť, že tento mimoriadne nadaný vojak a vojvodca tvrdo potláčal prejavy národnoslobodzovacieho hnutia v Taliansku, jeho „ľudovosť“ bola do určitej miery zámerne pestovaná a v rámci oslavnej rakúskej historiografie až nekriticky oslavovaná. Herre venuje určité pasáže aj súkromnému a rodinnému životu Radetzkyho, ale ten neslúžil za vzor.

Je dobré, že vydavateľstvo IKAR vo svojej edícii o rôznych historických osobnostiach, predovšetkým z pera rakúskych autorov, siahlo po tomto titule a narušilo už trochu únavný rad o postavách z rodu Habsburgovcov. Škoda len, že z hľadiska vojenskej terminológie došlo pri preklade k viacerým nepresnostiam.

V. Dangl

R A J L I CH, J.: 310. STÍHACÍ PERUŤ. Plzeň, Mustang 1994, 165 s.

Po skončení bojov vo Francúzsku zostala už iba Veľká Británia vo vojnovom stave s nacistickým Nemeckom. Práve sem sa začali presúvať československí letci, ktorí dovtedy bojovali v radoch francúzskeho letectva (L'Armée de l'Air). Svoje služby ponúkli práve v období, keď sa začala jedna z najslávnejších bitiek

v dejinách – Bitka o Britániu a slávnú „hrstku mužov“ začali rozširovať prvé zahraničné perute.

Jadro 310. československej stíhacej perute (No 310. Czechoslovak Fighter Squadron) sa sformovalo 10. 7. 1940 v karanténnom tábore Innsworth Lane pri Gloucesteri. Stíhači sa presunuli na letisko Duxford, 13 km juhovýchodne od mesta Cambridge a tu bola 12. 7. peruť formálne založená. Podľa britských organizačných zvyklostí bola rozdelená na 2 letky (flight) A a B. Funkcie veliteľa perute, veliteľov letiek, technického a spravodajského dôstojníka existovali spočiatku ako zdvojené (československý a britský dôstojník), kým sa tí dostatočne oboznámili s britskými predpismi a jazykom. Do 17. 8. prebiehal intenzívny výcvik na stíhačkách Hawker Hurricane Mk. I a v tento deň bola vyhlásená za bojaskopnú. Vzápätí zasiahla do najintenzívnejších bojov a do konca septembra podnikla 938 bojových letov v celkovom trvaní 971 operačných hodín. Veliteľstvo Stíhacieho letectva (Fighter Command) pilotom priznalo 40 istých, 11 pravdepodobných zostrelov a 6 poškodených lietadiel protivníka. No tento úspech bol vykúpený smrťou 4 a zranením 8 pilotov.

Od začiatku októbra začala aktivita Luftwaffe klesať a nálety sa presunuli hlavne na noc. Posledný boj zvideli Čechoslováci 5. 11. a potom bola až do jari pre nepriaznivé počasie ich letecká aktivita prakticky prerušená.

Prvá polovica roka 1941 priniesla pozvoľný presun vzdušných bojov nad územie okupovaného Francúzska. Zúčastnila sa ich aj 310. peruť spolu s ostatnými jednotkami 12. skupiny, do ktorej patrila, ale ani raz sa s nepriateľom nestrela. V tomto období sa stupňovala nočná aktivita Luftwaffe, preto „tristodesiatka“ začala navštevovať nočné lietanie. Vyžiadal si ho nedostatok špeciálnych nočných stíhacích perutí a denní stíhači málo vypomáhali pri nočných náletoch a rušivých útokoch jednotlivých strojov.

Československí piloti opustili letisko Duxford 22. 6. 1941 a presunuli sa na novú základňu Martlesham Heath, 8 km východne od Ipswichu. Ich operačná činnosť spočívala hlavne v hliadkovaní nad konvojmi (tzv. Convoy Patrols) plávajúcimi pozdĺž východoanglického pobrežia. Za zmienku stojí, že za toto krátke obdobie nebola zaznamenaná ani jedna strata a v úseku pôsobenia nebola potopená ani jedna loď. O necelý mesiac (18.–20. 7.) peruť prevetili na odpočinok a prezborenie do škótskeho Dyce, 9,5 km severozápadne od Aberdeenu. Dostala vytúžené Supermarine Spitfiry Mk. IIA, ktoré boli vzápätí stiahnuté a nahradené výkonnejšími Mk VB. S novou výzbrojou odišla na opačný koniec V. Británie, letisko Perranporth ležiace v južnom Anglicku, 12 km juhozápadne od Newquay. Konvojové hliadky sa stretli so sprievodom vracajúcich sa fotorieskumných Spitfireov a od apríla 1942 sprevádzala nad okupovanú Európu útočné Whirlwindy a Hurricaney.

Všetky 3 československé denné stíhacie perute (č. 310, 312, 313) sa v máji 1942 sústredili v Exeteri a tu vznikla koncom mesiaca československá stíhacia

skupina (Exeter Czechoslovak Wing) – prvá čisto československá vyššia letecká jednotka v RAF.

Dňa 18. 8. 1942 okolo polnoci boli piloti oboznámení so začiatkom operácie Jubilee (vyzelenie pri Dieppe). Úlohou stíhacieho letectva bolo útokmi na pozemné ciele a ovládnutím vzdušného priestoru uľahčiť vylodenie pozemných jednotiek a ich ochrana pred vzdušným napadnutím. Československý wing splnil svoje úlohy bez strát a na svoje konto si pripísal 20 protivníkových lietadiel zničených, pravdepodobne zničených a poškodených.

Po jej skončení pokračoval v operačnej činnosti (sprevádzanie bombardérov, útoky na pozemné ciele). Zároveň spolupôsobil v systéme ochrany pred nízkoletiacimi nemeckými lietadlami. Tie robili Angličanom veľké starosti, pretože prilietali a odlietali nízko nad morskou hladinou, takže ich nemohli zachytiť radary. Boli to špeciálne stíhacie-bombardovacie letky (JaBo Staffel) s upravenými stíhačkami Bf 109 F-4/B a Fw 190 A-4/U1.

Koncom júna 1943 po viac ako dvanásťmesačnom nasadení odletel wing na škótske letisko Castletown, jeho hlavnou úlohou bola ochrana námornej základne Scapa Flow. Odpočinok však netrval dlho, už 20. 9. 1943 sa presunul do Ibsley v južnom Anglicku, 18 km severovýchodne od prístavu Bournemouth. Popri poskytovaní ochrany konvojom a sprievodoch bombardérov sa zúčastňoval cvičení organizovaných v rámci prípravy na vylodenie na európsky kontinent. V decembri 1943 bol wing pretvorený na No 134 the Czechoslovak Airfield, jednotku schopnú operovať v rámci novovytvorenej 2. TAF (taktického letectva) – zoskupenia určeného na plánovanú podporu vylodenia. Zakrátko bol v rámci administratívnej reorganizácie premenovaný na No 134 Czechoslovak Fighter Wing. Táto skutočnosť uyrchlila aj prezborenie na dlhočakávané Spitfiry LF. Mk. IXC. Po vylodení preletel 28. 6. na poľné letisko B-10 (Plumetot, pri Caen). Operoval tu však iba jeden deň. Pravdepodobne preto, že viacerí piloti už mali odlietany turnus a obave, že ďalšie straty by narušili československý charakter jednotky, bol wing 3. 7. preradený od 2. TAF k Air Defence of the Great Britain (vzdušnej obrane Veľkej Británie), čo znamenalo definitívny návrat na Britské ostrovy. Tu na letisko Lympe bol rozpustený, jeho názov prebrali 33., 74. a 127. peruť.

310. peruť sa presunula na sever do Digby, piloti držali pohotovosť proti prípadnému, ale málo pravdepodobnému nemeckému útoku. Popri tejto úlohe sa zúčastňovali operácií typu „Ranger“ – útokoch na cestnú a železničnú sieť v okupovanom Holandsku. Od augusta 1944 znovu začali spolu operovať „tristodesiatka“ a „tristodvanásťka“ a koncom decembra 1944 sa všetky tri československé stíhacie perute opäť spojili, aby spolupracovali pri sprievodoch štvormotorových bombardérov typu Lancaster a Halifax, pozemných útokoch a lokalizácii odpaľovacích rämp rakiet typu V2.

Vzrušenie vyvolala správa o vypuknutí pražského povstania, od 6. 5. 1945 boli piloti v pohotovosti

pripravení okamžite prelietnuť do oslobodenej časti ČSR a podporiť povstanie. Viedli sa intenzívne rokovania s Američanmi, ale ponuka letcov bola odmietnutá, pretože na základe dohody medzi nimi a Sovietmi o operáciách taktického letectva bola hranica stanovená na riekach Labe a Vltava.

Do vlasti sa československí letci vrátili 13. 8. 1945. Najstaršia, najúspešnejšia a najdlhšie existujúca peruť nalietala spolu 9027 operačných letov (15 673 operačných hodín). Bolo jej priznaných 54 istých, 20 pravdepodobných zostrelov a 32 poškodených lietadiel protivníka. Zahynulo 31 príslušníkov perute a 4 boli zajatí. 14. 9. bola na letisku Praha-Kbely reorganizovaná na 1. leteckú divíziu tvorenú 10. a 12. stíhacím plukom a od 16. 2. 1946 prestala formálne existovať ako jednotka RAF.

Kniha spracujúca históriu 310. perute je z pera autora, ktorý je známy aj medzi profesionálnymi historikmi, ale aj amatérmi zaoberajúcimi sa históriou leteckých bojov 2. svetovej vojny. V tomto diele sa opiera najmä o československé a britské archívne fondy, spomienky a osobné denníky pilotov. Vo viacerých prípadoch sa mu podarilo identifikovať konkrétnych nemeckých protivníkov. Ilustračná príloha obsahuje 131 čiernobielych fotografií a 12 farebných bokorysov lietadiel. Tabuľková príloha pozostáva zo zoznamu pilotov zaradených v tejto peruti, prehľadu vzdušných víťazstiev, veliteľov, letísk, zostáv perute pri jednotlivých operáciách a výzbroje. Na záver možno povedať, že autorovi sa podarilo napísať dielo nielen pre úzky okruh odborníkov, ale aj pre širokú čitateľskú obec.

J. Kalina

M ACK S E Y, K.: *OD TRIUMFU K PÁDU. OSUDOVÉ CHYBY NĚMECKÉ GENERALITY OD MOLTKEHO KE GUDERIANOVI.* From Triumph to Disaster. The Fatal Flaws of German Generalship From Moltke to Guderian). Bonus A, Brno 1998, 256 s. + 16 príloh.

Je nepopierateľné, že obidve svetové vojny vzišli z nemeckej pôdy. Nemecké ozbrojené sily mali v oboch prípadoch víťazstvo na dosah ruky, ale napokon zaznamenali zdruvujúcu porážku. Boli však tieto porážky nevyhnutné? Do akej miery sa pod ne podpísali chyby nemeckej generality? Na tieto a mnohé ďalšie otázky odpovedá najnovšia kniha britského vojenského historika K. Mackseyho. Tento autor početných seriózných diel s vojenskohistorickou tematikou je aj u nás dobre známy z českých prekladov jeho životopisných diel o Guderianovi a Kesselringovi a o neuskutočnenej nemeckej invázii do Británie. Je takisto spoluautorom zborníkov *Hitlerovi generálové* a *Hitlerovi možnosti*.

K. Macksey už v úvode svojej knihy právom poukazuje, že analýza neúspechu nemeckých pokusov o dobytie sveta sa nemôže obmedziť len na posledné

storočie. Korene nemeckého militarizmu treba hľadať vo vzdialenej minulosti. Nemecký národ odpradáva býva územie, ktoré je chránené len veľkými počtom prirodzených bariér a v minulosti musel neraz bojovať o holé prežitie. Počnúc vojnami s Rimanmi a ranostredovekými nájazdmi hunských, slovanských, maďarských a mongolských kmeňov. Aj v časoch vrcholného stredoveku a raného novoveku sa politicky roztrieštené Nemecko stávalo terčom silnejších agresívnych susedov: Francúzov, Turkov, Švédov a iných. Reakciu na nepriateľské okolie sa stávalo presvedčenie, že najlepšou obranou je útok.

Počiatky nemeckého militarizmu treba hľadať v búrlivom období prelomu 12. a 13. storočia, keď do Európy z Palestíny presídlil bojovný rád Nemeckých rytierov. Postupnými výbojmi sa zmocnil rozsiahlych baltských území obývaných pohanskými Prusmi. Agresia rádu sa však nezastavila ani pred kresťanskými štátmi Poliakov, Rusov a Litovcov. Išlo o predobraz neskôr tak dobre známeho Drang nach Osten. Už vtedy sa u rytierov prejavili charakteristické znaky neskoršej nemeckej generality: nadmierne agresivnosť spojená s neveriteľnou sebaistotou a pohŕdanie protivníkom. Táto arogancia napokon viedla ku katastrofálnej porážke rádových rytierov pri Grünwalde roku 1412 a ich nasledovnému úpadku. Tieto skutočnosti sa potom ako červená niť tiahli celými dejinami nemeckej generality. Stačí spomenúť víťazstvá agresívneho Fridricha II. nad Máriou Teréziou, ktoré z militaristického Pruska – priameho dediča rádu Nemeckých rytierov – urobili európsku veľmoc a následné pokorenie seabedomej, ale už zastaranej pruskej armády, podceňovaným Napoleonom. Víťazstvo reformovanej pruskej armády nad francúzskymi okupantmi a jej rozhodujúci podiel na porážke Napoleona pri Waterloo, viedli k neveriteľnému nárastu sebadôvery pruského generálneho štábu. Po víťazstve nad Dánskom, Rakúskom, Francúzskom a následnom zjednotení Nemecka pod pruským vedením sa z armády vytvoril skutočný štát v štáte. Nemecká armáda sa stala národnou modlou, dôstojnícky zbor privilegovanou kastou a do právomocí všemocného generálneho štábu už nemohol zasahovať ani panovník. Zdalo sa, že na celom svete nie je sila, ktorá by dokázala odolať nemeckej vojenskej mašinérii. Ako neveriteľný šok potom musela zapôsobiť porážka Nemecka v 1. svetovej vojne. Víťazné mocnosti sa vo Versailles pokúsili raz a navždy zničiť nemecký militarizmus. Nemecko bolo donútené znížiť stav ozbrojených síl na 115 000 mužov. Armáda nesmela vlastniť ťažké delá, tanky, lietadlá, ponorky a chemické zbrane. Vojenské školy boli zatvorené a zrušený bol aj generálny štáb. Väčšina Nemcov sa však s týmto skutočnosťami nedokázala vyrovnáť. Vinu na svojej porážke neprípisovali krachu politiky bezuzdného militarizmu, ale zradcom vo vlastných radoch, ktorí neporazenej armáde vrazili dýku do chrbta. Vďaka tomu sa čoraz populárnejšou stávala extrémistická nacistická strana, volajúca po znovuvyzbrojení Nemecka. Zaslepená nemecká generalita predpokladala, že Hitlerovo volebné víťazstvo jej

umožní obnoviť armádu a vyzbrojiť ju najmodernejšími zbraňami. Poskytlí preto nacistickým hrdlozom neobmedzené pole pôsobnosti, dúfajúc, že kancelár Hitler bude v ich rukách takou istou bábkou ako starý prezident Hindenburg a predtým cisár. V tom sa však prerátali. Vyslúžilý slobodník sa ukázal väčším stratégom ako všetci generáli. Bol to napokon Hitler, kto si z obnoveného generálneho štábu vytvoril poslušný nástroj.

Pôsobeniu nemeckej generality v 2. svetovej vojne je venované ťažisko Mackseyho knihy. Autor presvedčivo osvetľuje príčiny počiatočných úspechov a následného úpadku nemeckých ozbrojených síl. Na pozadí jednotlivých bojových akcií skúma pohnútky činov a osudové chyby významných nemeckých vojvodcov a pochopiteľne aj Adolfa Hitlera. Proti osudovým chybám nemeckej generality stavia schopnosti jednotlivých generálov, progresívny rozmach ozbrojených síl, obratnosť a húževnatosť nemeckých vojakov. Napokon však privádza čitateľa k záveru, že ani tieto pozitívne skutočnosti nemohli zvrátiť priebeh 2. svetovej vojny, ktorú nemecké vojenské špičky viedli v presvedčení vlastnej neomylnosti a v neustálom podceňovaní protivníka.

Kniha K. Mackseyho je napísaná v profesionálnom a pritom veľmi pútavom štýle. Doplňa ju 18 ilustrácií, tri mapy a štyri schémy. Táto publikácia je navyše cenná v tom, že okrem dôkladnej analýzy nemeckého vojenského systému a jeho osudových zlyhaní prináša stále aktuálne poučenie, že každá ozbrojená moc, ktorá sa vymkne spod verejnej kontroly, je nebezpečná a nevyspytateľná.

T. Klubert

N A L E P A, E. J.: *OFICEROWIE ARMII RADZIECKIEJ W WOJSKU POLSKIM 1943 – 1968.* Warszawa, Bellona 1995, 329 s.

Publikácia pracovníka poľského Vojenského historického ústavu je venovaná problému v poľských vojenských dejinách veľmi závažnému a osobitému v porovnaní s vojenskými dejinami ostatných postkomunistických štátov. Okrem úvodu a záveru má štyri kapitoly, prílohy a menný register. Všetko v prísnom súlade s jeho názvom.

Úvod nie je „klasický“ a nenapísal ho ani autor publikácie. Pochádza z pera Andrzeja Paczkowkeho, ktorý v ňom vyjadruje svoj názor na túto tému a problémy jej spracovania. Upozorňuje na zvláštnosti pôsobenia sovietskych dôstojníkov v poľskej armáde v rokoch 2. svetovej vojny i v povojnových rokoch, v porovnaní s armádami ďalších štátov, ktorých vojenské jednotky boli, podobne ako poľské, sformované na území ZSSR. Zamýšľa sa i nad otázkou, čo sovietske politické a vojenské vedenie motivovalo k prijatiu rozhodnutia o začlenení pomerne veľkého počtu dôstojníkov Červenej (Sovietskej) armády do poľskej armády. Podľa jeho názoru to boli aspekty strategického i operačného charakteru, spojené s polohou Poľska v Európe, ako napr. sku-

točnosť, že cez územie Poľska prechádzali hlavné pozemné spojovacie komunikácie medzi ZSSR a skupinou sovietskych vojsk v Nemecku, že poľská armáda mohla zohrať významnú úlohu v operáciách na „kľúčovom“ smere európskeho vojnového priestoru.

Obsahom kapitoly I.– III. je pôsobenie dôstojníkov Červenej (Sovietskej) armády v poľskej armáde od roku 1943 do roku 1968. Posledná kapitola (IV.) je venovaná pôsobeniu sovietskych vojenských poradcov v poľskej armáde, v povojnovom období. A na konci každej kapitoly je pomerne rozsiahly poznámkový aparát.

Záver je krátky, ale faktograficky veľmi bohatý a zaujímavý. Podľa uvedených údajov od mája 1943 do polovice marca 1968, rôznymi funkciami v poľskej armáde prešlo približne 21 000 dôstojníkov armády Sovietskeho zväzu. Z nich asi 20 000 v rokoch 2. svetovej vojny a krátko po jej skončení (s. 149). V rovnakom období, v ich rámci, v poľskej armáde pôsobilo 153 generálov (s. 152). Z ich počtu bolo 67 Rusov, 48 Poliakov, 20 Ukrajincov, 17 Bielorusov a 1 Tatár (s. 152). Ide o národnostný pôvod generálov armády Sovietskeho zväzu, slúžiacich v poľskej armáde.

Publikácia je obohatená i fotografiami a veľkú časť textu jednotlivých kapitol i záveru tvorí množstvo tabuliek a grafov.

Bibliografia uvádza zdroje archívne, knižné i časopisecké, takmer výhradne poľského pôvodu. Osobitnú časť tvoria prílohy a predstavujú vyše 50 percent obsahu.

Je to publikácia pozoruhodná nielen pre poľského vojenského historika, ale prístupom autora pri vyhľadávaní faktického materiálu, jeho triedení a vyhodnocovaní je podnetná i pre našich vojenských historikov, osobitne začínajúcich.

P. Kollár

KRONIKA

KONFERENCIA O VŠEDNOSTI A NEVŠEDNOSTI MESTSKÉHO ŽIVOTA

Zaujímavé putovanie v čase a priestore mesta – tak by sa v symbolickej skratke dala označiť vedecká konferencia na tému Mestský život v zrkadle prameňov od stredoveku do konca 19. storočia, ktorá sa uskutočnila v dňoch 25. – 27. mája 1999 v Trenčianskych Tepliciach v príjemnom prostredí Domova speváckeho zboru slovenských učiteľov. Hlavným usporiadateľom konferencie bola Sekcia pre dejiny miest Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV. V úlohe spoluusporiadateľa figurovali: Sekcia pomocných vied historických SHS, Historický ústav SAV a Odbor archívniectva a spisovej služby Ministerstva vnútra SR.

Z pozície nestranného pozorovateľa sa pred účastníkmi konferencie akoby cez objektív zväčšovacieho prístroja vertikálne i horizontálne približovali rôzne zákutia minulosti. Nešlo síce o komplexný obraz, lež o viacero mikrosond sledujúcich rozmanité aspekty života obyvateľov mesta. Cez pracovný a voľný čas, verejný a súkromný život, zvyky a obyčaje, či tematicky prostredníctvom remesiel, služieb a cechov, obchodu, hospodárenia a stravovania, obrany a bezpečnosti, hygieny, zdravotníctva a charity, až po bývanie a odievanie, ako aj slávnosti a zábavy sa účastníci konferencie čoraz viac posúvali a približovali od dávnejšej až po nedávnejšiu minulosť, z historického hľadiska takpovediac k včerajšku.

Konferenciu otvoril predseda Sekcie pre dejiny miest SHS PhDr. Vladimír Segeš, po ktorom s krátkym príhovorom vystúpil PhDr. Peter Kartous, CSc., riaditeľ Odboru archívniectva a spisovej služby MV SR.

V prvom poldni odzneli príspevky mapujúce rozmanité druhy prameňov, najmä cirkevného a charitatívneho charakteru. Išlo o tieto referáty: Viliam Čičaj – *Súpis pozostalosti – možnosti a hranice využitia pre výskum každodennosti*, Jozef Novák – *Cirkevné motívy na sfragistických pamiatkach ako významný prameň nielen k cirkevným dejinám*, Mária Kohútová – *Odras mestského života v cirkevných matrikách*, Ján Lukačka – *Pramene k mestským špitálom na juhozápadnom Slovensku v stredoveku*, František Žižňák – *Charitatívna činnosť Levoče v 16.-17. stor. vo svetle Turzovskej fundácie*, Mária M. Zuberová – *Dokumenty meštianskeho spôsobu života v múzeách (so zreteľom na Historické múzeum SNM v Bratislave)*. Avizovaný príspevok Marty Janovičkovej Múzejné zbierky ako hmotné doklady života obyvateľov mesta neodznal pre chorobu menovanej, namiesto nej vystúpila Eva Frimmová, ktorá rozobrala listy humanistu Petra Fradelia, rodáka z Banskej Štiavnice.

Rokovanie druhého dňa odštartoval V. Segeš referátom *Vojna a mier v každodennosti stredovekého mesta*. Na konkrétnych dobových slovenských dokumentoch ilustroval mentalitu stredovekej mestskej spoločnosti, a to najmä z hľadiska fungovania a vnímania oboch fenoménov vytýčených v názve. Uviedol, že na konci stredoveku vojenská povinnosť miest a mešťanov spočívala jednak v ich zapojení sa do celokrajinskej obrany, a to platením vojenskej dane, zásobovaním kráľovského vojska výzbrojou, výstrojom i potravinami, ako aj dodávaním predpísaného počtu vojakov. Ďalej išlo o bezprostrednú obranu vlastného mesta, čiže predovšetkým o budovanie a údržbu mestských fortifikácií, strážnu (v jej rámci aj policajnú a protipožiarnu) službu, alebo v prípade priameho ohrozenia mesta bojovú službu mešťanov. Jedným z podstatných znakov každého mesta bolo aj to, že jeho mužskí obyvatelia vytvárali obrannú komunitu. Branné úlohy plnili nielen plnoprávni mešťania, ale vôbec všetci zbraneschopní obyvatelia, a to aj Židia. Mestské ozbrojené sily na konci stredoveku pozostávali z troch zložiek: mestská domobrana ako miličný typ vojska, mestská stráž ako profesionálny zbor, mestské poľné jednotky, ktoré sa najímali podľa potreby. S atraktívnou témou *Tajomné a neobvyklé javy a úkazy v živote mešťana v 15. – 18. storočí* vystúpil Igor Graus. Civilný a svetsky prítiažlivý charakter mal príspevok Virgínie Rozložníckovej *Niektoré aspekty každodenného života v Kežmarku na konci stredoveku*, na ktorý vhodne nadviazali viaceré referáty: Katarína Hodasová – *Život v Trnave v 16. storočí na základe testamentov*, Tünde Lengyelová – *Zdravotníctvo, hygiena a sociálne služby v zemepanských mestách začiatkom novoveku*, Viera Moňšová – *Šľachtické obyvateľstvo v Trenčíne od polovice 16. do polovice 17. storočia*. Hoci hlavnou témou Mariána Skladaného bolo *Zásobovanie Banskej Bystrice mäsom na prelome stredoveku a novoveku*, vo vystúpení sa venoval aj otázkam koncepcie a smerovania slovenskej historiografie a načrtnol viaceré podnety, ku ktorým sa vyjadrilo viacero účastníkov v následnej diskusii.

Popoludňajší blok vystúpení bol tematicky venovaný najmä mestskej správe a cechovému životu. Jana Skladaná sa venovala jazyku mestských kníh na Slovensku v 16. – 18. storočí, *Práva a povinnosti richtárov Spišskej Soboty koncom 16. storočia* zasvätené priblížila Božena Malovcová. So služobnými prisahami úradníkov v Banskej Štiavnici v 18. storočí sa zaoberal Miroslav Kamenický. Najmladší referujúci Frederik Federmayer predniesol príspevok *Pramene k výskumu bratislavských komorských úradníckych rodov v slovenských archívoch*. Mária Stieberová sa v referáte *Cechy na Bratislavskom Podhradí* zamerala najmä na zdravot-

nické povolania, pričom podala zaujímavý sociografický pohľad na toto niekdajšie prešporské predmestie. Konkrétnosťou a pútavým ilustrovaním sa vyznačoval príspevok Danice Hlaváčovej *Postavenie trenčianskych sládkov na základe cechových artikúl*, na ktorý tematicky prostredníctvom konkrétnych a atraktívnych príkladov nadviazala Milena Ostrolucká – *Každodenný život tovarišov košických cechov v 16. a 17. storočí*. Do základov obchodných cechov v Košiciach, Prešove a Levoči nazrel Tomáš Tandlich. Ivan Mrva slovom a prostredníctvom viacerých grafov a tabuliek priblížil etnickú a náboženskú skladbu obyvateľstva miest na Slovensku na sklonku feudalizmu. Obsažný pracovný deň vyvrcholil slávnostnou spoločnou večerou, prípitok predniesol univ. prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., inak prvý a dlhoročný predseda Sekcie pre dejiny miest SHS a – obrazne povedané – doyen konferencie, ktorý v krátkej retrospektíve priblížil doterajšie vedecké podujatia a činnosť sekcie z hľadiska prínosu pre slovenskú historickú vedu.

Referát Evy Kowalskej *Náboženská intolerancia v praxi – Osudy príslušníkov komunit v dobe vrcholiacej rekatolizácie* zapôsobil ako vhodné uvedenie do atmosféry a problematiky mestskej každodennosti v 19. storočí. Peter Tesák sa v príspevku *Mešťania a magistrát v Púkanci v prvej polovici 19. storočia* venoval predovšetkým vzťahu obyvateľstva k samospráve mesta, Mária Ďurčová poukázala na *Počiatky organizovaného športu v Trenčíne*, čiže na moderné možnosti využívania mimopracovného voľného času. Prostredníctvom Viery Obuchovej sme mali možnosť nazrieť na *Bývanie v Bratislave na konci 19. storočia*. Atraktívna a zaujímavá konferencie vrcholila príspevkom Šarloty Drahošovej *Súboje v Nitre na prelome 19. a 20. storočia* a takpovediac jahodou na šľahačke bolo vystúpenie Romana Holeca, ktorý v referáte „*Pánske jazdy*“ *slovenských národovcov na prelome 19. a 20. storočia* poukázal na to, že ani učebnicové vzory a predstavitelia elity národa si nepreli všakové radovánky života.

Po plodnej a podnetnej záverečnej diskusii účastníci konferencie akklamatívnym hlasovaním potvrdili vo funkcii predsedu Sekcie pre dejiny miest SHS Vladimíra Segeša z Vojenského historického ústavu a ako podpredsedníčku sekcie PhDr. Tünde Lengyelovú, CSc. z Historického ústavu SAV.

Na otázku, či a ako konferencia v Trenčianskych Tepliciach splnila zámer a cieľ, možno na základe vyjadrení a hodnotenia všetkých účastníkov dať jednoznačnú odpoveď. Predčila očakávanie. Za jej klady treba sumárne označiť obsažnosť, hutnosť, pútavosť až atraktívnosť doposiaľ nepertraktovaných tém, podnetnosť a v neposlednom rade prikladnú disciplinovanosť všetkých účastníkov konferencie. Tá sa prejavila okrem iného v tom, že aj napriek časovej tiesni vyplývajúcej z nevšedného počtu príspevkov, sa takmer každý referujúci dokázal vtesnať do stanoveného a dohodnutého časového limitu. Na záver hodnotenia spomínaného vedeckého podujatia treba vysloviť želanie, že sa organizátorom konferencie azda podarí zabezpečiť dostatočný obnos prostriedkov na vydanie referátov v samostatnom zborníku, aby sa aj širšia obec mohla oboznámiť s najnovšími výsledkami a trendmi uvedenej historickej problematiky.

Vladimír Segeš

VÝSTAVA A KONFERENCIA O M. R. ŠTEFÁNIKOVI

Ovzdušie celospoločenského života na Slovensku bolo 4. mája tohto roku výrazne poznačené atmosférou dôstojnej piety, približujúcej 80. výročie smutnej udalosti, tragického konca jednej z najväčších osobností slovenského národa – generála dr. Milana Rastislava Štefánika.

Pri tejto príležitosti pracovníci Vojenského historického ústavu vyvinuli iniciatívu, výsledkom ktorej boli dve na seba nadväzujúce aktivity. Prvou z nich bola realizácia výstavy *M. R. Štefánik – vedec, vojak a diplomat* a tou druhou bola veľkoryso koncipovaná dvojdňová konferencia (4. a 5. mája 1999) *M. R. Štefánik – vojak a diplomat*. Obe akcie sa uskutočnili v priestoroch Klubu Ministerstva obrany SR.

Vernisáž výstavy sa konala v prítomnosti ministra obrany a širšej verejnosti. Za komplexné priblíženie života M. R. Štefánika a jeho živého odkazu pre súčasnú generáciu možno vďačiť tvorcom scénara PhDr. Mariánovi Hronskému, CSc. z VHÚ i PhDr. Marte Melníkovej zo Slovenského národného archívu. Na technickej realizácii sa uúčastnil tím pracovníkov VHÚ, najmä z oddelenia starších dejín. Z výtvarného hľadiska na projekte spolupracovalo Armádne výtvarné štúdio. Tento tím pracovníkov sa usiloval získať a sprístupniť čo najviac materiálov, pokiaľ to dovoľovali možnosti technickej realizácie a veľkosť priestoru vstupného foyeru v spomínanom klube.

Výstava pôsobí dojmom jednoliatosti. Je rozčlenená do šestnástich panelov. Exponáty tvoria dvojrozmerné predmety – fotografie a xerokópie, ako aj reklamantný text, ktoré zachytávajú najvýraznejšie momenty v živote tejto osobnosti či už z rokov študenia, alebo realizácie vedeckých ambícií; z jeho bádateľských ciest, pozorovaní. Sú na nich podchytené jeho záujmy, záľuby, vynálezy, súkromie. Najväčší priestor je venovaný aktivitám M. R. Štefánika ako vojaka, diplomata v službách a vo vedení čs. zahraničného odboja. Tie vyplňajú osem panelov.

Výstavu uzatvárajú panely tematicky sa viažuce na posledný let M. R. Štefánika a rozlúčku s ním, ako aj na monumenty a pamiatky na jeho počesť. Posledný panel je venovaný odkazu Štefánika v najnovšej súčasnosti.

Program konferencie, uvedenej v úvode textu, rozdelenej do dvoch dní, vychádzal z chronologicko-tematického prístupu k predmetnej téme. I keď konferencia nesplnila pôvodne očakávanú ambíciu prezentovať medzinárodný pohľad na danú problematiku, podarilo sa naplniť jej celoslovenský rozmer a to, dá sa povedať, prezentovaním toho najkvalitnejšieho z produkcie súčasnej slovenskej historiografie.

Po úvodnom vstupe a privítaní hostí zástupcom riaditeľa Vojenského historického ústavu (VHÚ) PhDr. Pavlom Šimuničom, CSc. (na konferencii sa zúčastnilo širšie publikum – okrem slovenskej historickej obce i kolegovia historici z Českej republiky, Nórska, ako aj zástupcovia Štefánikovej spoločnosti), odzneli referáty viažuce sa na činnosť M. R. Štefánika v predvojnovom období, resp. v prvých rokoch 1. svetovej vojny.

V tomto bloku zaznela ako prvá téma, ktorá priblížila formovanie Štefánikovej osobnosti, jeho politického profilu, vplyv pražského študentského prostredia, spoluprácu s hlasistickým mládežníckym hnutím, a v súlade s preferovaním filozofie Masarykovho realizmu, i praktickú realizáciu česko-slovenskej vzájomnosti a spolupráce na pôde študentských spolkov, ako jedného z ich významných funkcionárov. V týchto intenciách predniesla PhDr. Nadežda Jurčíšinová referát *Pôsobenie M. R. Štefánika v Detvane a Československej jednote počas pobytu v Prahe (1898 – 1904)*.

Chronologicky nadviazala na tému PhDr. Marta Melníková s referátom M. R. Štefánik a Paríž a sledovala jeho činnosť, ktorú vyvíjal v profesii vedca-astronóma, meteorológa a vynálezcu v rokoch 1904 – 1914, pre ktoré sa vžil názov *Hviezdné obdobie*. Faktografické údaje skĺbila s vykreslením úskalí, ktoré Štefánik prekonával v ceste za dosiahnutím úspechov vo vedeckom a spoločenskom živote v Paríži. Na pozadí širších súvislostí priblížila počiatky pôsobnosti M. R. Štefánika vo hviezdárni v Meudone a postupne opísala peripetie jednotlivých výskumných ciest po celom svete: nevynechala jeho vynálezy a širší význam zakladania observatórií v Afrike, Oceánii a Južnej Amerike v prospech širokých záujmov Francúzska.

K téme prvého bloku patrilo aj pôsobenie M. R. Štefánika ako vojnového letca, v ktorom sa plk. PhDr. Ivan Gosiorovský sústredil na zhodnotenie jeho činnosti na francúzskom fronte, kde pôsobil v rámci X. armády a ústupových bojov na srbskom fronte s letkou MFS – 99, s akcentom na prieskumnú činnosť a zavedenie meteorologickej služby vo francúzskej armáde. Pokúsil sa priblížiť z pohľadu súčasných i vtedajších kritérií mieru objektivitu v hodnotení odborných leteckých kvalít Štefánika a postup dosiahnutých vojenských hodnôt.

V druhom bloku zazneli viaceré referáty, ktoré sa dotýkali širokého spektra 1. čs. zahraničného odboja, a najmä úlohy M. R. Štefánika v organizovaní československých légii. PhDr. Zuzana Stanová-Faivre Dupaigne, pracovníčka veľvyslanectva v Paríži, podporila konferenciu zaslaním príspevku na tému *Ohromujúca vojenská a diplomatická kariéra Milana Rastislava Štefánika (1914 – 1918) vo svetle archívnych dokumentov v Chateau de Vincennes v Paríži*, s ktorým plne korešpondovali ďalšie referáty.

PhDr. Marián Hronský, CSc., rozvinul širokú tému M. R. Štefánik – organizovanie a štátotvorná úloha čs. légii. Prostredníctvom referátu mali poslucháči možnosť absorbovať celé spektrum problémov čs. zahraničného odboja súvisiaceho s utváraním samostatných čs. vojenských jednotiek – čs. légii bojujúcich na frontoch prvej svetovej vojny za uznanie budúceho samostatného Česko-Slovenska. Prednášajúci zachytil postupné kroky misijnej činnosti M. R. Štefánika v Rusku, Rumunsku, USA, Taliansku, ktorú za účelom náboru a organizovania čs. dobrovoľníkov (zväčša z radov zajatcov) do týchto zahraničných jednotiek vykonával z poverenia Československej národnej rady v Paríži a francúzskej vlády. Zdôraznil štátotvornú úlohu čs. zahraničného vojaka, cez ktoré išlo diplomatické uznanie budúceho samostatného česko-slovenského štátu.

Doc. PhDr. Roman Holec, CSc. predniesol referát *M. R. Štefánik a problémy česko-slovenského odboja v Rusku*. Načrtnol zložité postavenie Slovákov v rámci česko-slovenského odboja v Rusku, komplikované rozdielnymi názormi v otázke česko-slovenských vzťahov, ako aj v otázke budúceho usporiadania nového štátu. Charakterizoval zameranie krajaných spolkov (Československá beseda, Zväz Česko-slovenských spolkov na Rusi – výsledky zjazdov, Slovensko-ruský spolok pamäti L. Štúra) a výsledky ich aktivít V týchto zložitých pomeroch roztriešteného krajaného hnutia autor načrtnol úsilie M. R. Štefánika o jeho zjednotenie a podriadenie československému zahraničnému odboju v rokoch 1916 – 1917. V týchto intenciách priblížil význam Kyjevského zápisu, paralyzovanie separatistických úsilí Düricha, význam III. zjazdu Zväzu česko-slovenských spolkov na Rusi.

PhDr. Štefan Štvrtecký, CSc. sa rozhovril na tému *Generál M. R. Štefánik na Sibíri a légie*. Priblížil poslucháčom všeobecnú situáciu na východnom fronte v záverečnej fáze prvej svetovej vojny a úlohu misijnej činnosti generála Štefánika a generála Janina na Sibíri, ktorú vykonávali od novembra 1918 do januára 1919. Opísal celkový stav česko-slovenských vojsk na Sibíri, vyčerpaných účasťou v občianskej vojne, úsilie Štefánika o reorganizáciu armády a širších súvislostí v snahe dohodových štátov udržať východný front proti Nemcku.

Riešenie mierových otázok, povojnového usporiadania sveta široko rozvinula PhDr. Bohumila Ferenčuhová, CSc. v príspevku *Vízie a diplomacia – Štefánik na rozhraní vojny a mieru (1918 – 1919)* v širokom kontexte

vývoja čs. zahraničného odboja a diplomatických vzťahov a priorit štátov Dohody od začiatku I. svetovej vojny, s akcentom na riešenie mierových otázok v duchu Parížskych mierových rokovanií.

Doc. PhDr. Pavol Petruf, DrSc. sa venoval téme *M. R. Štefánik a Francúzsko v slovenskej tlači 1900 – 1919*, pričom vychádzal z analýzy martinských Národných novín, ktoré boli v tom čase v slovenskej spoločnosti dobre etablované. O týchto námetoch referoval ako o dvoch osobitných otázkach, pretože ako autor podotkol, medzi Francúzskom a Štefánikom nebola na stránkach novín priama súvislosť až do Štefánikovej smrti. Ďalej uviedol, že ak tematiku Francúzska pred prvou svetovou vojnou systematicky uvádzali či už v súvislostiach vnútornej politiky, alebo aktivít na medzinárodnej scéne, prvá zmienka o Štefánikovi sa v týchto novinách objavila až roku 1913 a potom až v roku 1918. Prednášajúci zároveň analyzoval publikovanie širokého kontextu súvislostí s pertraktovanou otázkou budúceho usporiadania monarchie a v rámci neho i riešenie slovenskej národnej otázky.

Zaujímavým doplnkom k profilovým témam viažucim sa k Štefánikovi, bol referát PhDr. Ladislava Takáča, CSc. *Ferdinand Pišecký, pobočník M. R. Štefánika*. Sústredil sa na hlavné biografické údaje o F. Pišeckom a jeho dispozície všestranného talentu – až do jeho úmrtia v roku 1935 a na momenty, ktoré viedli k vzájomnému zblíženiu týchto dvoch osobností a boli impulzom pre vzájomnú spoluprácu v čs. zahraničnom odboji v Rusku, USA, Taliansku a Japonsku. Taktiež pripomenul jeho činnosť v medzivojnovom období ako jedného z popredných tvorcov Štefánikovskej tradície, najmä prostredníctvom prednáškovej a publicistickej činnosti.

PhDr. Dušan Kováč, DrSc. podal stručnú charakteristiku osobnosti, ktorú uviedol v referáte *M. R. Štefánik – Slovák a Európan*. V úvodnom vstupe analyzoval prvky legendarizácie osobnosti M. R. Štefánika v jednotlivých historických obdobiach bývalej Česko-Slovenskej republiky, ako aj prisvojovanie si tejto výnimočnej osobnosti jednotlivými politickými skupinami v podmienkach súčasnej samostatnej Slovenskej republiky. Poukázal na to, že prelom storočí (19. – 20.) v mnohom determinoval vnútorné rozpory osobnosti M. R. Štefánika. Analyzoval charakteristické črty týchto protikladov, na jednej strane nesúce všeobecné znaky tradicionalizmu, na druhej strane prvky človeka revolucionára, vlastenca a zároveň človeka európskeho formátu.

Kpt. Mgr. Miloš Čaplovič sa venoval téme *Reflexie odkazu M. R. Štefánika v čs. armáde a spoločnosti v medzivojnovom období 1919 – 1939*. Táto širokokoncepovaná téma zaujala novými poznatkami, doteraz nikde nepublikovanými, týkajúcimi sa najmä vojenských tradícií. Okrem akceptácie osobnosti Štefánika vo všetkých predchádzajúcich režimoch, s výnimkou komunistického, sústredil pozornosť na priebeh pohrebu generála. Zaoberal sa tiež otázkou politického odkazu. Okrem všeobecnej reflexie Štefánika v čs. brannej moci analyzoval miesto Štefánika v osvetovej a mravnej výchove. Z tohto pohľadu sa venoval nezastupiteľnej úlohe Vojenského ústavu vedeckého, ktorý sledoval záujmovú činnosť dôstojníkov v oblasti rozvoja vojenskej vedy. Pripomenul aktivity Památníka osvobodení, v ktorého muzeálnych zbierkach sa nachádzala i pozostalosť M. R. Štefánika. Dôležitou súčasťou tradícií boli i spomienkové slávnosti, trizny, panychídy, pomenovanie vojenských objektov – kasární, vybudovanie domu dôstojníkov, udeľovanie Radu M. R. Štefánika „Sokol“. Vymenoval spolkové organizácie, umelecké inštitúcie, vedecké inštitúcie, komunikačné stavby, ktoré niesli meno Štefánika. Štefánik v umeleckej tvorbe – bolo ďalším námetom referátu prednášajúceho.

Mgr. Peter Macho vystúpil s referátom *Štefánik v poézii. Formovanie obrazu národného hrdinu prostredníctvom umeleckej literatúry*. Pokúsil sa poukázať na hlavné motívy Štefánikovho kultu v poetickej tvorbe. Načrtnol charakteristiku básnickej tvorby publikovanej v medzivojnovom období a sčasti aj na začiatku druhej svetovej vojny v roku 1944. Základ analýzy tvoril zborník poézie *Za hviezdami*, ktorý v roku 1944 vydal Ján Priehradník, čím priblížil retrospektívny pohľad na štefánikovskú poetickú tvorbu za štvrtstoročie od vajnoskej tragédie.

Mgr. Igor Graus predniesol referát *Generál Milan Rastislav Štefánik a faleristika*, pričom poukázal, že problematiku možno vnímať v troch rovinách. V prvej vymenoval všetky insígnie, rady a dekorácie za jeho vedeckú činnosť, diplomatické aktivity a vojenskú zaslúhu, ktorých bol nositeľom. V druhej rovine sa zaoberal súvislosťami samotného tvorivého prístupu Štefánika k založeniu nového radu Sokol v roku 1918 a jeho realizáciou. Napokon treťou, nemenej významnou rovinou, ktorú prednášajúci analyzoval, bol výber mena M. R. Štefánika ako objektu použitého pri tvorbe štátnych vyznamenaní po roku 1989 v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike a Slovenskej republike.

PhDr. Daniela Baranová priblížila tému *Generál M. R. Štefánik – odkaz v SNP*. Priblížila priebeh bojov I. čs. partizánskej brigády a 2. čs. partizánskej brigády, niekoľkých partizánskych oddielov, ktoré niesli meno M. R. Štefánika, ako aj súvislostí s nasadením pancierového vlaku Štefánik do povstaleckých bojov.

Doc. PhDr. Karol Fremal, CSc. vystúpil s témou *Osobnosť gen. M. R. Štefánika v českých učebniciach dejepisu po roku 1989*. Prednášajúci porovnal situáciu stavu spracovania učebníc dejepisu v českých krajinách a u nás pre základné školy, ako aj pre stredné školy a zároveň otázku úrovne spracovania M. R. Štefánika v nich. Zároveň ilustroval úroveň výsledkov vedomostných testov o popredných osobnostiach slovenskej histórie, ktoré sa realizovali na českých stredných školách.

Diskusia bola živá a naznačila smery ďalšieho výskumu.

Prínos konferencie, ako v závere konštatoval riaditeľ VHÚ plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc., bude možné hodnotiť po publikovaní zborníka s celým znením textov, ktoré pre krátky časový limit nebolo možné odprednášať. Zároveň naznačil potrebu doriešiť vysporiadanie pozostalosti Štefánika medzi Českou a Slovenskou republikou. Taktiež vyslovil potrebu dať konečnú odpoveď v otázke príčiny havárie lietadla Caproni a smrti generála Štefánika.

M. Stanová

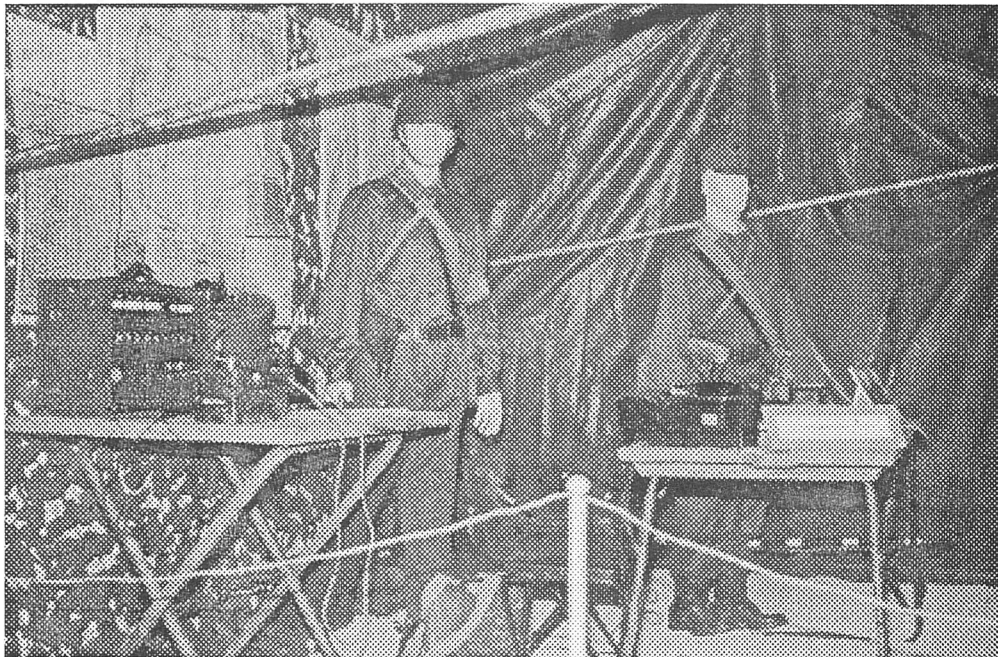
VÝSTAVA PRI PRÍLEŽITOSTI VÝROČIA ZÁSAHU SPOJENECKÝCH VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY V ČESKOSLOVENSKU ROKU 1968

Pri príležitosti 30. výročia udalostí odohrávajúcich sa v Československu Göcsejské múzeum, Vojenský historický ústav a múzeum v Budapešti a Múzeum pohraničnej stráže v Körmente pripravili výstavu v Zalaegerszegu. Výber miesta zdôvodňoval fakt, že roku 1968 k účasti na okupácii minister honvédstva určil 8. motostreleckú divíziu dislokovanú práve v tomto meste. Usporiadatelia výstavy sa pri jej príprave usilovali o to, aby návštevník dostal reálny, vecný obraz o maďarskej vojenskej účasti v rámci vojsk Varšavskej zmluvy na tejto akcii, a to bez akýchkoľvek zbytočných nálepiek. Za tým účelom prebehli rozsiahle prípravné práce. Ako nepostrádateľným informačným prameňom sa stali materiály 8. motostreleckej divízie, vedené pod krycím názvom Zala-68, ktoré dovtedy boli registrované ako „prísne tajné“, ale pri tejto príležitosti autori výstavy dostali povolenie nahliadnuť do nich a z nich čerpať. Prvýkrát takto mohla široká verejnosť vidieť písomnosti, mapy a fotografie, z ktorých prevažná väčšina bola ešte neznáma.

Z Ústredného archívu Pohraničnej stráže Ministerstva vnútra sme získali dokumenty ilustrujúce účasť pohraničnej stráže na augustových udalostiach roku 1968. Veľmi úspešnou bola spolupráca s bratislavským Vojenským historickým ústavom, od ktorého sme dostali výraznú pomoc pri viacerých ukázkach aspektov výstavy.

Priestor určený na výstavu v rozsahu 120 m² bol podľa základnej koncepcie rozčlenený na dve hlavné časti. V prvej prezentoval niektoré aspekty koalície vojenského cvičenia vojsk Varšavskej zmluvy pod názvom Vltava-66, ktoré ešte prebiehali v znamení „úplného porozumenia“. Táto časť bola zvýraznená dobovými plagátmi, fotografiami a inými trojrozmernými predmetmi.

Pod vplyvom pražských politických zmien Sovietsky zväz na jar 1968 začal skryté prípravy na vojenský zásah v Československu. Hlavné sovietske velenie sa snažilo zabezpečiť čo najväčší úspech akcie, a preto v júli 1968 uskutočnili na území Československa cvičenie Šumava-68, ktoré možno považovať za hlavnú skúšku okupácie. Smerovanie cvičenia nenechávalo veľa pochybností o skutočných sovietskych zámeroch. V chronologickom poradí na tomto mieste sa na výstave okrem iného prezentuje aj žiadosť maršala Grečka adresovaná Jánosovi Kádárovi, aby sa Maďarská ľudová armáda na tejto akcii podieľala dvoma divíziami. Po dlhších politických rokovaniach 25. júla boli aj predstavitelia Maďarska zasvätení do plánov okupácie.

Na základe sovietskeho požiadania 26. júla 1968 o 22,00 h náčelník generálneho štábu Maďarskej ľudovej armády generálporučík Károly Csémi nariadil pre 8. motostreleckú divíziu zvýšený stupeň pohotovosti a o 03,00 h 27. júla mobilizáciu. Po splnení úlohy divíziu presunuli na sever krajiny, do oblasti Pásztó-Aszód-Rétság-Nagyoroszi, asi 20-40 km od slovenských hraníc.

Časť výstavy, viažuca sa k týmto udalostiam ilustrovala úplný výstroj a výzbroj maďarských vojakov, pôvodné mapy o preskupení síl z mierových posádok do nástupných priestorov, resp. umiestnenie a poľné bývanie maďarských jednotiek ilustrované aj rekonštruovaným interiérom.

Druhá a zároveň priestorove najväčšia časť výstavy mala podnázov „Obsadenie“ a zobrazovala vojská Varšavskej zmluvy zúčastňujúce sa na okupácii Československa predovšetkým so zreteľom na činnosť Maďarskej ľudovej armády. Bojová sila 8. motostreleckej divízie 28. júla bola takáto:

tri motostrelecké pluky (33. motostrelecký pluk Zalaegerszeg, 14. motostrelecký pluk Nagykanizsa, 63. motostrelecký pluk Nagyatád)

jeden tankový pluk (miesto pluku Tapolca, 31. tankový pluk Rétság)

jeden delostrelecký pluk (namiesto 20. delostreleckého pluku divízie /Marcali/, nastúpil 22. delostrelecký pluk Cegléd)

93. protitankový oddiel spolu so 14. protivzdušným delostreleckým oddielom a inými zaisťovacími a tylovými formáciami. Vojenskú techniku tvorilo približne 1800 vozidiel, 160 tankov, 80 obrnených bojových vozidiel a takmer 200 diel a protitankových prostriedkov.

Vzdušné sily podporujúce divíziu 28. ráno sa sformovali zo 44 bojových lietadiel MiG-15, z 55 MiG-21. Zatiaľ nasadené neboli. Takmer mesiac po mobilizácii (boli ešte podmienky na politické riešenie) sa divízia pripravovala na realizáciu úlohy.

Divízia a vyčlenené útvary spolu s jednotkami južnej armádnej skupiny tvorili jednu zo silných zoskupení okupácie – Južnú armádnú skupinu. Úlohou zoskupenia sa stalo obsadenie juhozápadného Slovenska a južnej

Moravy. Druhú mimoriadne silnú skupinu tvorilo Severné armádne zoskupenie. Tvorili ju poľské divízie, jeden bulharský motorizovaný pluk, v prípade potreby posilnené a doplnené nemeckými divíziami z územia Nemeckej demokratickej republiky. Výstava prezentovala dobové sovietske, poľské, nemecké a bulharské rovnošaty, zbrane a výstroj.

Po zlyhaní politického riešenia problémov dňa 21. augusta o polnoci sa vojenská mašinéria naplno rozbehla. Násilné vniknutie cez hranice symbolizovali zlomené hraničné rampy a cez ne prechádzajúce tankové pásy. Cez túto symbolickú hraničnú stanicu sa návštevník dostal do plynulého behu samotnej okupácie. Originálne fotografie priblížili príchod sovietskych vojsk do Košíc a Bratislavy, ich „prívitatie“, resp. pouličné prestrelky. Maďarská 8. motostrelecká divízia násilne obsadila určené priestory bez výraznejších atrocít. Maďarské jednotky obsadili desať posádok na južnom Slovensku. Nitra štáb divízie a 33. motostrelecký pluk. Topoľčany 14. motostrelecký pluk, Nové Zámky 63. motostrelecký pluk, Levice 31. tankový pluk, Nové Mesto nad Váhom jeden prápor 14. motostreleckého pluku, Piešťany 2 prápory toho istého pluku, Hlohovec 3. prápor 33. motostreleckého pluku, Veľký Krtíš 1. prápor 31. tankového pluku a Vráble obsadili tylové jednotky a zaistovacie sily divízie. V uvedených oblastiach okrem niekoľkých výstrelov k vojenským zrážkam nedošlo, za čo možno ďakovať predovšetkým triezvym, vojenský odpor zakazujúcim rozkazom politického vedenia Československa. Vojaci Československej armády sú predstavení v samostatnej vitríne. Veľká časť materiálov pochádza zo Slovenska vďaka pomoci Vojenského historického ústavu v Bratislave. Osobitý interiér navodzoval atmosféru jedného z frontových stanovišť 8. motostreleckej divízie a udalosti prvých dní bolo možné sledovať pomocou dobových časopiseckých a novinových článkov, letákov, fotografií a pod.

Vojenská prítomnosť maďarských vojsk na slovenskom území trvala takmer dva mesiace. Vystavené fotografie ukazovali každodenný život týchto vojakov. Veľmi zaujímavé a originálne fotografie, denné hlásenia, správy vojenských hliadok, články z dobových novin dávali reálny obraz o septembri a októbri 1968. Tu sa bolo možné zoznámiť s tými letákmi, výveskami a plagátmi v maďarskej i slovenskej reči, ktoré vtedajšia propaganda pripravovala a rozširovala. V tom čase na území Československa bolo dislokovaných, resp. umiestnených na československých a iných letiskách do 300 000 cudzích vojakov, 6000 tankov a bojových vozidiel, 4000 diel a 1000 lietadiel 24 leteckých plukov.

Záverečnú časť výstavy tvorilo obdobie politickej situácie diktovanej Sovietskym zväzom v čase normalizácie. Južné armádne zoskupenie dostalo rozkaz na stiahnutie vojsk 12. októbra. Maďarská 8. motostrelecká divízia stiahla svoje oddiely z územia Československa medzi 20. a 30. októbrom. Vojenské sily Varšavskej zmluvy „realizovali“ svoju „internacionálnu pomoc“. Štyri roky po vojenskom pošliapaní „pražskej jari“ práve v Československu prebehlo koalíčné vojenské cvičenie Štít-72. Na ňom už československá armáda, spolu s ďalšími armádami Varšavskej zmluvy nacvičovala odrazenie novej imperialistickej agresie.

V. Kovács

Vojenský historický ústav a Múzeum Budapešť

BIBLIOGRAFIA

GENERÁL DR. MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK

(Výberová bibliografia)

MÁRIA STANOVÁ – BOŽENA ŠEĎOVÁ

Tohtoročné 80. výročie úmrtia generála dr. Milana Rastislava Štefánika – výraznej osobnosti slovenských národných dejín, nás podnietilo zostaviť výberovú bibliografiu. Vzhľadom na obmedzený publikačný priestor a dostupnosť zdrojov nemá charakter kompletného, vyčerpávajúceho bibliografického súpisu. Bibliografia obsahuje záznamy titulov slovenskej, českej a inej proveniencie od roku 1919 po súčasnosť a je členená tematicko-chronologicky. Od všeobecného profilu širokospektrálnej problematiky, ktorá zahŕňa predovšetkým tituly biograficky orientované, sa sústreďuje tiež na tie, ktoré sú venované vývoju jeho filozoficko-politických názorov, jeho rôznorodým záujmom a činnosti. Súčasťou tematiky sú i články charakterizujúce jeho osobnostné zásluhy. Nasleduje skupina záznamov súvisiaca s realizáciou jeho vedeckých ambícií. Nemalú skupinu tvoria tituly tematicky usporiadané pod názvom Vojak, diplomat, politik. Československému zhraničenému odboju, v ktorom Štefánik zohral historicky neopakovateľnú úlohu, je venovaný ďalší blok záznamov. Nasledujúce časti sa sústreďujú na tragický koniec, pamätníky, pomníky, pamätné tabule, výstavy. Veľkú časť zaberá hodnotenie, dokumenty a publikovaná pozostalosť M. R. Štefánika, spomienky, odkaz M. R. Štefánika. Sú tu záznamy vzťahujúce sa k Štefánikovmu odkazu v umeleckej tvorbe, ako aj dobové bibliografické fragmenty. Každá skupina záznamov je členená na dve časti – knihy a štúdie tvoria prvú časť a menšie články druhú časť. Záznamy sú zoradené abecedne. Pri zostavovaní bibliografie sme vychádzali z národných registrujúcich bibliografií, z tematických a iných špeciálnych bibliografických zdrojov, z primárnych prameňov, z kartoték a databáz knižnice Vojenského historického ústavu. Napriek tomu, že pôsobnosť Štefánika mala široké medzinárodné dimenzie, publikačná tvorba zahraničnej proveniencie je v predkladanej bibliografii obsiahnutá len v miere limitovanej dostupnosťou zdrojov na území Slovenska.

PROFIL

BARTŮŠEK, J.: O M. R. Štefánika. – Praha 1934. – 64 s., obr.

BARTŮŠEK, J.: Generál Dr. M. R. Štefánik: Životopisný přehled. – Praha: Čs. grafické unie, 1938. – 77 s.: fotogr.

BARTŮŠEK, J.: Štefánikova vojenská činnost. – Praha 1930. – 39 s.

BODNÁR, J.: Dr. Milan Rastislav Štefánik: Československý národní hrdina: Jeho život a dílo. – Bratislava: Spolok pre postavenie pomníka gen. Štefánikovi, b. r. – 62 s., fotogr.

BOLECEK, V.: The General: Slovak General M. R. Štefánik's short biography. – Hamilton: Ontario, 1987

BOROVIČKA, J.: Racionalismus osobnosti Štefánikovy. – Bratislava 1937

BRADLAN, B.: Štefánik: Hrdina – osloboditeľ. – Bratislava 1923

DRAŽAN, F. R.: Po stopách slovenského bohatýra. – Praha, b. r.

ELIÁŠ, R. – DOBEŠ, J. – ŠVEC, V.: Bohatýr Štefánik. – Ostrava: Morávek, b. r.

GENERAL Milan R. Štefánik 1880–1980: Historical Profile. – New York 1981

HERBEN, J.: M. R. Štefánik. – Praha 1925

Hlasisitické práce Milana R. Štefánika. – Praha: J. Šujan, 1929

IHN, J. – KRUPA, J. J. – KESTER, J. J.: General Milan R. Štefánik 1880–1980: Historical Profile – New York: Slovak-American Cultural Center, 1981. – 98 s.: fotogr., ilustr.

JANIN, M. M.: M. R. Štefánik / Prel. M. Černá – Bratislava 1934. – 39 s., obr.

JANIN, M. M.: Milan Rastislav Štefánik: Příspěvky k poznání jeho života a povahy. / Přel. V. Häckel, S. Nečásek – Praha: Orbis, 1932. – 108 s., obr.

JARÁBEK, A.: Život, práce, zápasy – M. R. Štefánik. – Bratislava: Dar, 1990

JURÍČEK, J.: M. R. Štefánik: Životopisný náčrt. – Bratislava: Mladé letá, 1968. – 172 s.: fotogr. – 2. vyd.: 1969. – 3. vyd.: 1990

KOPTA, J.: Štefánik. – Praha: Památník odboje, 1923. – 33 s., 8 obr. příl.

KOVÁČ, D.: Milan Rastislav Štefánik. – Budmerice: Rak, 1996. – 79 s.: fotogr.

KULHÁNEK, F.: Dr. Milan Rastislav Štefánik. – Banská Bystrica 1920

LOUBAL, F.: Milan Rastislav Štefánik. – Brno 1929

- MATEĎJOVSKÁ, A.: Milan Rastislav Štefánik. – Praha 1921
- MATUŠKA, A.: Štefánik, profily. – Bratislava 1946
- MLYŇÁRIK, J.: Cesta ke hviezdám a svobodě / Přel. ze slov. S. Dědinová – Praha: Lidové noviny, 1991. – 275 s. – Chronlg. prehř., lit.
- NEDELKA, M.: Letec Milan Rastislav Štefánik. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 106, č. 7 (1990)
- OSUSKÝ, Š.: M. R. Štefánik. – Paríž 1929. – 15 s.
- OSUSKÝ, Š.: Milan R. Štefánik. – In: Kniha československej jednoty. – Praha 1925
- OSUSKÝ, Š. – PAVLŮ, B. /edit./: Štefánik, kniha prvá: spomienky a postřehy. Praha – Bratislava: L. Mazáč, 1938
- PÍSECKÝ, F.: Generál M. R. Štefánik. – Praha: Svaz národního osvobození, 1929. – 138 s.: obr.
- PONICKÁ, H.: Milan Rastislav Štefánik. – Bratislava: ČSTK, 1991
- RAJCHL, R.: M. R. Štefánik. – Praha 1947. – 39 s.
- RAJCHL, R.: Štefánikova pařížská léta. – Praha: Evropský literární klub, 1937. – 232 s., obr., tabl.
- RAJLICH, R.: M. R. Štefánik. – Orbis 1947
- SETON-WATSON, R. W.: Evropa v přerodu – Praha: Borový, 1920
- SETON-WATSON, R. W.: Generál Štefánik. – Praha 1920
- STEED, W. – R. RAJCHL, R. – JOUVENEL, B. DE: Štefánikovo curriculum vitae z júna 1914. – In: Říše hvězd: Štefánikovo číslo. – Roč. 17, č. 5 (1936) s. 101–120 /4 obr. týkajúce sa Štefánikovho pomníka pre Bratislavu/
- ŠALDA, F. X.: Osobnost Milana Štefánika. – Praha: Společnost F. X. Šaldy, 1991
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Náš Milan Rastislav Štefánik. – Bratislava: Smena, 1990. – 305 s., /32/ s. fotogr. příl.
- ŠUJAN, J.: Hlasistické články M. R. Štefánika. – Praha 1929
- ŠUJAN, J.: Milan Rastislav Štefánik: Vek mladosti. – Praha: Mazáč, 1929. – 263 s.
- ŠUJAN, J.: Mladý Štefánik a Mladé Slovensko. – Praha: Orbis, 1932. – 180 s.
- VARSÍK, B.: Príspevok ku genealógii rodu Milana Rastislava Štefánika. – In: Historica Slovaca 1945–1946. – Bratislava: Slov. akadémia vied a umení, 1946. – S. 202–222
- VARSÍK, M.: M. R. Štefánik. – Bratislava: Biofond 1990
- ZUBEREC, V.: Krásny život M. R. Štefánika. – Bratislava: Pramene pre Múzeum SNP v B. Bystrici, 1990. – 47 s. /4/ s. fotogr. příl.
- ZUBEREC, V.: Milan Rastislav Štefánik (21. 8. 1880–4. 5. 1919). – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 38, s. 2 (1989), s. 64–70: fotogr.
- ZUBEREC, V.: Milan Rastislav Štefánik: Léta hvězdná a válečná.– Slovo k historii: Sešity k poznání nár. minulosti (č. 23) – Praha: Melantrich, 1990. – 40 s.: fotogr.
- ZUBEREC, V.: Záluby a záujmy Milana Rastislava Štefánika. – In: Zborník Slovenského národného múzea. História 32. – Martin: Osveta, 1992. – S. 109–136: fotogr., lit., res.
- ZVĚŘINA, L. N.: Milan Rastislav Štefánik I.–IV. Praha 1928–1934

* * *

- BARTŮŠEK, J.: Dr. M. R. Štefánik. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 209–214
- BARTŮŠEK, J.: Přehled dosavadních publikací a zpráv o M. R. Štefánikovi. In: Naše revoluce. – Roč. 1 (1923)
- BARTŮŠEK, J.: Štefánik letec. – In: Mladý letec. – Roč. 2 (1931), s. 115–117
- BARTŮŠEK, J.: Štefánikova turistika.– In: Výroční zpráva státní realky v Pardubicích za školní rok 1930–1931, s. 3–9
- BENZONI, G.: Pri svojich dlhých cestách ... – In: Slovenka. – Roč. 42, č. 29 (1990), s. 19: fotogr.
- BEREZŇÁK, J.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Národná obroda. – Roč. 6, č. 219 (22. 9. 1995), s. 6: fotogr.
- BOROVÍČKA, J.: Racionalizmus osobnosti Štefánikovy. – In: Jednota. — Roč. 1 (1. 5. 1937)
- ČAPLOVIČ, M.: Milan Rastislav Štefánik – legenda a skutočnosť. 1.–4.: Pred cestou do sveta; Na ceste ku hviezdám; Vo víre vojny; Medzi zemou a nebom. – In: Obrana. – Roč. 6, č. 19–21 (1998), s. 9: fotogr.
- Človek na rozhraní: Generál Milan Rastislav Štefánik. – In: Sloboda. – Roč. 45, č. 18 (1990), s. 7: fotogr.
- DANEK, J.: Hľadať išiel do sveta (I.) – In: Učiteľské noviny. – Roč. 40, č. 17 (1990), s. 7
- DOLINAY, J.: Náš Milan Rastislav. – In: Bojovník. – Roč. 37, č. 18 (1992), s. /1/: fotogr.
- DZVONÍK, M.: Formovanie osobnosti M. R. Štefánika. – In: Nové slovo. – Roč. 11, č. 17 (1969), s. 16: obr.
- DZVONÍK, M.: Štefánik – ešte celkom mladý /1880–1898/; Zázračné dieťa? Syn malého národa. – In: Pravda. – Roč. 49 (10., 19., 24. 10. 1968), s. 5: obr.
- DZVONÍK, M.: Zvliekanie z kože: Hamletovské praenumerando. – In: Pravda. – Roč. 50 (14. 1. 1969), s. 5: obr.

- FERENČUHOVÁ, B.: Ten, ktorý miloval hviezdy: Slovensko 20. storočia: Postavy a osudy. – In: Pravda. – Roč. 6, č. 103 (4. 5. 1996) – Pril. Sobota plus. – Č. 17 (1996), s. 12: fotogr., obr.
- FUSKA, J.: M. R. Štefánik – demokrat a humanista. – In: Bojovník. – Roč. 41, č. 10 (1996), s. 6: fotogr.
- GAJDOŠ, M.: Zápisník M. R. Štefánika. – In: Sme. – Roč. 42, č. 86 (11. 4. 1990), s. 4
- HAVLÍČEK, F.: Senica a rod M. R. Štefánika. – In: Slovenský denník. – Roč. 1, č. 70 (9. 7. 1990), s. 3
- HERBEN, J.: Hrdina. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 197–200
- HERBEN, J.: M. R. Štefánik. – In: Slovenská čítanka. – Praha 1925
- HOLOŠKOVÁ, A.: Bohatier z Košarísk. – In: Ohník. – Roč. 42, č. 21–22 (1989/90), s. 6–7
- HUSÁR, J.: Hvezdáreň lásky: Z privátnych chvíľ M. R. Štefánika. – In: Nedeľná Pravda. – Roč. 2, č. 25–26 (1993), s. 6
- JABLONICKÝ, J.: Glosa o Štefánikovi. – In: Fragment „K“. – Č. 4 (1988), s. 3
- JURÍČEK, J.: Milan Rastislav Štefánik /21. 7. 1980–4. 5. 1919/ – In: Vlastivedný časopis. – Roč. 18, č. 1 (1969), s. 20–22: 9 obr.
- Kalendárium. – In: Fragment. – Roč. 9, č. 5–6 (1995), s. 131–142
- KOVÁČ, D.: M. R. Štefánik a dialektika dejín. – In: Literárny týždenník. – Roč. 2, č. 17 (1989)
- KOVAČKA, M. – KUBIŠ, P. M.: Zrkadlo duše: Osud osobnej knižnice Milana Rastislava Štefánika. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 11 (1994) s. 29: fotogr.
- KOŠTIAL, R.: Veľká ozdoba Slovenska. – In: Smer. – Roč. 42, č. 105 (5. 5. 1990), s. 1–2: obr.
- KOVÁČ, D. – CESNAK, J.: Muž nezlomnej vôle. – In: Slniečko. – Roč. 44, č. 9 (1990), s. 6–9
- KRIŠLO, V.: Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik a jeho zdravie. – In: Slovenský lekár. – Roč. 3 (17), č. 5–6 (1993), s. 42–44: lit.
- LAKOMÝ, F.: „Ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem.“ – In: Život. – Roč. 40, č. 29 (1990), s. 54
- LIPTÁK, L.: Právý muž na pravom mieste. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 106, č. 7 (1990)
- MAGDOLENOVÁ, A.: Milan Rastislav Štefánik. – In: 23: 55. – Roč. 2, č. 6 (1990) s. 4–7
- MAROŠ, Š.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Hlas Slovenska. – Roč. 1, č. 2 (1988), s. 3
- MATHÉ, S.: Milan Rastislav Štefánik (1880–1919). – In: Slov. národné noviny. – Roč. 8 (12), č. 8 (1997), s. 9
- MENCL, V. E.: První láska M. R. Štefánika. – In: Pestrý týden. – Roč. 11, č. 19–23
- MIČKA, F.: Štefánik – muž práce. – In: Nová práce. – Roč. 1, č. 10 (1919), s. 3–4
- MIKOLAJ, D.: Vieme o ňom hriechne málo. – In: Slovensko. – Roč. 14, č. 10 (1990), s. 16–18: fotogr.
- Milan Rastislav Štefánik: 1880–1990 /vK-. – In: Osvetová práca. – Roč. 40, č. 12 (1990), s. 4–5: fotogr.
- Milan Rastislav Štefánik 1880–1919: Kalendárium. – In: Fragment „K“. – Č. 4 (1988), s. 11
- OSUSKÝ, Š.: Milan Rastislav Štefánik človek. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. 1 (15. 5. 1990), s. 6–7
- PAVEL, P.: Veril, miloval, pracoval. – In: Telegraf. – Roč. 1, č. 103 (3. 5. 1992), fotogr. 3
- PONICKÁ, H.: Praha snov, Praha štúdií: Od začiatku do konca. /5.–6./ – In: Smer. – Roč. 42, č. 127, (1. 6. 1990), s. 9, č. 133 (8. 6. 1990), s. 9: fotogr.
- REMIÁŠOVÁ, A.: Mohyla pre nesmrteľnosť: Nenaplnená láska M. R. Štefánika. – In: Slovenka. – Roč. 49, č. 22 (1996), s. 6–7: fotogr.
- REZNÍK, B. – CESNAK, J. – MUDROCH, J.: Stratené vtáčie pierko. – In: Slniečko. – Roč. 44, č. 9 (1990), s. /1–5
- ŠALDA, F. X.: Osobnosť Milana Štefánika. – In: Fragment. – Roč. 9, č. 5–6 (1995), s. 127–129
- ŠIMON, T. F.: Štefánikovy začátky v letectví. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 215–216
- ŠIMON, T. F.: Štefánik po Gauginových stopách na Tahiti. – In: Hollar. – Roč. 13, č. 1 (1937), s. 1–10
- ŠTEFÁNIK, I. B.: Rod Milana Rastislava Štefánika. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 47, č. 45 (1929), s. 500–502
- ŠTVRTECKÝ, S.: Na krídlach ducha po oblohu: Generál Štefánik a jeho boj s nepriazňou osudu i s nepochopením Puďí. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. 5 (19. 7. 1990), s. 8–9
- SUJAN, J.: Milan Rastislav Štefánik v Detvanu. – In: Detvan 50 rokov v Prahe. – Martin 1932. – S. 37–43
- VARSÍK, M.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Mladé rozlety. – Roč. 4, č. 14 (1990), s. 11
- VRCHLICKÁ, E.: Mladý Štefánik. – In: Lípa. – Roč. 2 (1919), s. 501–502
- ZUBEREC, V.: Národné povedomie vyžarovalo už z jeho básnických prvotín: Z detských a mladých rokov Milana Rastislava Štefánika. – In: Lud. – Roč. 43, č. 31 (1990), s. 4
- ZUBEREC, V.: Neznáme činnosti Milana Rastislava Štefánika. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. 18 (4. 6. 1990), s. 8
- ZUBEREC, V.: Odvážny športovec, skvelý vynálezca: Záluby a záujmy Milana Rastislava Štefánika. – In: Čas. – Roč. 5, č. 79 (5. 4. 1990), s. 6
- ZUBEREC, V.: Štefánikova prvá láska. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 4 (1991), s. 25–26: fotogr.
- ZVĚŘINA, L. N.: Rod Milana Rastislava Štefánika. – In: Bratislava. – Č. 4 (1930), s. 85–86
- Ženy v živote Milana Rastislava Štefánika. – In: Slovenka. – Roč. 42, č. 18 (1990), s. 18–19

VEDECKÁ ČINNOSŤ

- MLYNÁRIK, J.: Cesta ke hviezdám a svobodě. – Havlíčkův Brod: Lidové noviny, b. r. – 275 s.
- PAJDUŠÁKOVÁ, Ľ.: M. R. Štefánik astronóm. – Bratislava 1970
- Pol mesiaca na vrcholu Mont Blancu. – In: Tranovský evanjelický kalendár 1907
- SLABEY, A. P.: Riadily ho hviezdy: Tajnosti úspechu života Gen. Dr. M. R. Štefánika. – New York 1934. – 51 s.
- Z cesty po severnej Afrike. – In: Tranovský evanjelický kalendár 1910
- ZUBEREC, V.: Milan Rastislav Štefánik: Léta hvězdná a válečná. – Slovo k historii: Sešity k poznání nár. minulosti. – Praha: Melantrich, 1990. – 40 s.: fotogr.
- * * *
- Bradáč z Passa Quatro. – In: Kozmos. – Roč. 25, č. 1 (1995), s. 18–19: fotogr.
- BUŠTOVÁ, E.– VIESTOVÁ-JANCUROVÁ, E.: Vitaj doma, biely boh z Tahity. – In: Slovenka. – Roč. 42, č. 29 (1990), s. 18-19: fotogr.
- GAJDOŠ, M.: M. R. Štefánik a Halleyova kométa pred 80 rokmi. – In: Technické noviny. – Roč. 38, č. 21 (1990), s. 2: fotogr.
- JANOTA, D.: Legenda a veda. – In: Sloboda. – Roč. 43, č. 43 (1988), s. 7
- KELE, F.: Muž z vrcholu: Za Štefánikom na Mont Blanc. – In: Nedefná Pravda. – Roč. 1, č. 26 (1992), s. 5: fotogr.
- KRNO, S.: Prvý Slovák na Mont Blancu: Pred 85 rokmi vystúpil M. R. Štefánik na najvyšší štít Európy. – In: Národná obroda. – Roč. 1, č. 47, (9. 7. 1990), s. 8: fotogr.
- KRUPA, V.: Ten, čo rátal hviezdy: M. R. Štefánik v Oceánii. – In: Historická revue. – Roč. 1, č. 1 (1990), s. 29–30: fotogr.
- PAJDUŠÁKOVÁ, Ľ.: M. R. Štefánik, výkonný astronóm. – In: Ľud. – Roč. 20, č. (6. 8. 1967) s. 3
- PODHORSKÝ, D.: M. R. Štefánik ako meteorológ. – In: Literárny týždenník. – Roč. 3, č. 18 (1990), s. 13: fotogr.
- PONICKÁ, H.: Od začiatku až do konca: Rozprávanie o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi: V medounskej hviezdárni. – In: Smer. – Roč. 42, č. 240 (12. 10. 1990), s. 7
- PONICKÁ, H.: Štúdiá k hviezdárskemu portrétu dr. Milana Štefánika. – In: Hlas Slovenska. – Roč. 2, č. 3 (1989), s. 7
- PONICKÁ, H. – LUPTÁKOVÁ, V.: Dotýkal sa hviezd. – In: Smer. – Roč. 42, č. 100 (28. 4. 1990), s. 9: obr.
- PÖSS, O.: Štefánik ako astronóm. – In: Technické noviny. – Roč. 36, č. 4 (25. 10. 1988), s. 15: obr.
- PÖSS, O.: Zapojil sa na „čelnú vlnu“ svetovej astronómie. – In: Technické noviny. – Roč. 37, č. 18 (1989), s. 17: obr.
- PÖSS, O. – RUŠIN, V.: Astronóm M. R. Štefánik: Per aspera ad astra; V znamení Slnka; Velechrám človečenstva a pokroku. – In: Kozmos. – Roč. 20, č. 3–5 (1989), s. 86–87; s. 131–133; s.: obr.
- RAJCHL, R.: Dr. M. R. Štefánik. – In: Říše hvězd. – Roč. 10 (1929), s. 85–87
- RAJCHL, R.: Štefánik na observatóriách montblanských. – In: Říše hvězd. – Roč. 13 (1932), s. 77–86: obr. príl.
- RAJCHL, R.: Štefánik v Meudonu. – In: Říše hvězd. – Roč. 17 (1936), s. 111–118
- RAJCHL, R. – BARICA, J.: Štefánik – astronóm. – In: Život. – Roč. 40, č. 27 (1990), s. 55: fotogr.
- RUMANOVSKÝ, I.: Svet Štefánikovým objektívom. – In: Život. – Roč. 40, č. 28 (1990), s. 26–27: fotogr.
- RUSNÁKOVÁ, Ľ.: Milan R. Štefánik na Mont Blancu. – In: Tatry. – Roč. 35, č. 4 (1996), s. 24–25: fotogr.
- RUŠIN, V.: Generál Dr. M. R. Štefánik. – In: Správy Slovenskej akadémie vied. – Roč. 35 (1999), č. 10, s. 2–3: 3 fot.
- SIONSKÝ, V.: Pohľad z výšavy orla. – In: Hlas Slovenska. – Roč. 2, č. 3 (1989), s. 3
- Slovenský astronóm. – In: Hlas Slovenska. – Roč. 2, č. 3 (1989), s. 2
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Vyslanec vedy: K 110. výročiu narodenia Milana Rastislava Štefánika. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 39, č. 13 (1990), s. 45–48: fotogr.
- ZUBEREC, V.: Desať „hviezdnych“ rokov M. R. Štefánika. – In: Technické noviny. – Roč. 39, č. 48 (1991), s. /16/

VLASTENEC – VOJAK, DIPLOMAT, POLITIK

- BARTUŠEK, J.: Generál Dr. Milan R. Štefánik. – Praha 1938. – 77 s., 7 príl.
- BENEŠ, E.: Ou vont les Slaves? – Paris 1948
- BENEŠ, E.: Z časů veliké víry. – Praha 1926

- BODNÁR, J.: Dr. M. R. Štefánik, československý národní hrdina. – Bratislava, b. r. – 60 s.: fotogr.
- BRADLAN, B.: Štefánik hrdina – osloboditeľ. – Bratislava, 1923
- COMEL, G.: La collaborazione dell' Italia alla formazione dello Stato ceco-slovaco 1916–1918: Doktorská dizertácia. – Padova 1970
- GALANDAUER, J.: Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918). – In: Historický časopis. – Roč. 19, č. 2 (1971), s. 177–197
- HOLOTÍK, L.: Štefánikovská legenda a vznik ČSR. – Bratislava: Vyd. SAV, 1958. – 513 s. – 2. dopl. vyd.: 1960. – 535 s.
- JANIN, M.: Úvahy o Dürichově misi. – In: Naše revoluce. – Roč. 13 (1937), s. 145–154
- Kalendár Kanadskej Slovenskej ligy. – Montreal 1956.
- Kanadsko-slovenská liga 35-ročná. – New Jersey 1967.
- KOLÍSEK, A.: Scotus Viator. – In: Zlatá kniha Slovenska: Jubilejný sborník. – 2. vyd. – Bratislava 1930
- KUDELA, J.: Památce M. R. Štefánika. In: Sborník Za právo a stát 1848 až 1918. – Praha: Státní nakl., 1928. – 414 s.
- LEVÉE, M.: Les précurseurs de l' indépendance tchéque et slovaque á Paris. – Paris 1936.
- MASARYK, T. G.: Světová revoluce. I. vyd. – Praha 1925
- Milan Rastislav Štefánik. – In: Bulletin Spolku slovenských knihovníkov. – Roč. 1, č. 2 (1990), s. 8–14
- MLYNÁRIK, J.: M. R. Štefánik a československá státnost. – In: Historické studie. – Roč. 2, sv. 4 (1979), s. 15–
- NAGAJO, S.: Pobyt Milana Rastislava Štefánika v Japonsku – jeseň 1918. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 2 (1993), s. 161–170
- OSUSKÝ, Š.: Štefánik, vodca národa. – Trenčín 1934. – 19 s.
- PERGLER, K.: Amerika a československá nezávislost. – Praha: Český Čtenář, 1926
- RAJCHL, R.: Milan Rastislav Štefánik v předvečer a v počátku světové války. – In: Naše revoluce. – Roč. 12 (1936), s. 73–92
- RAJLICH, R.: Štefánik: Voják a diplomat. – Praha 1948. – 178 s.: obr. příl.
- SYCHRAVA, L.: Benešova úloha v naší osvobozené revoluci. – In: Sborník Dr. Edvard Beneš. – Praha 1924
- SYCHRAVA, L.: Masarykovo revoluční dílo na evropském Západě. – In: Sborník Masaryk osvoboditel. – Praha 1920
- SYCHRAVA, L.: Z odkazu Štefánikova. – In: Nové Čechy. – Roč. 2 (12), s. 217–224
- Štefánik o své návštěvě u generála Gurka v Rusku v lednu 1917. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 25–34
- Štefánikův program a plán náboru do československé armády v Americe v podzimu 1917. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924)
- ŠTVRTECKÝ, M.: Štefánikova misia v Rusku a československé problémy. – In: Historický časopis. – Roč. 38, č. 2 (1990), s. 154–177: lit., res.
- TAKÁČ, L.: Ferdinand Písecký a Milan Rastislav Štefánik. – In: Zborník SNM: História 37. – Bratislava 1997. – S. 27–47
- * * *
- BLAHOVSKÝ, O.: Apoštol vlastenectva. – In: Východ. – Roč. 1, č. 168 (20. 7. 1990), fotogr. 4
- ČERVENKA, J. A.: Štefánik v Americe. – In: Československá legie ve Francii, sv. 2. – Praha 1930. – S. 283–284
- DOMÍN, B.: Hľadanie a poznanie: Štefánik a českí slovanofili. – In: Historická revue. – Roč. 6, č. 8 (1995), s. 33–34
- FUSKA, J.: M. R. Štefánik – demokrat a humanista. – In: Bojovník. – Roč. 41, č. 10 (1996), s. 6: fotogr.
- GETTING, M.: Pred prvou výpravou legionárov z Ameriky. – In: Zlatá kniha Slovenska: Jubilejný sborník. – 2. vyd. – Bratislava 1930. – S. 437–440; In: Československá legie ve Francii, sv. 2. – Praha 1930. – S. 273–283
- INGRIŠ, P.: Štefánik a česko-slovenská štátnost'. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 11/ a 3
- JURÍČEK, J.: Štefánik na križovatkách slovenských dejín. – In: Verejnost'. – Roč. 1, č. 5 (21. 7. 1990), s. 4-5: fotogr.
- KOVÁČ, D.: M. R. Štefánik a dialektika dejín. – In: Literárny týždenník. – Roč. 2, č. 17 (1989), s. 10: obr.
- Kto za pravdu horí: Štefánikovo provolání o národní mobilisaci v Americe. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924) s. 46–49
- Letecký Štefánik: Podle rukopisu R. Vašíčka „Česi a Slováci u letecké zbraně za 1. světové války“. /J. R./ – In: Hlas revoluce. – Roč. 21, č. 20/21 (1968), s. 3: obr. 2
- MAGDOLENOVÁ, A.: Vzťah Beneša k Štefánikovi. – In: Slovenský národ. – Roč. 4, č. 18 (1993), s. 2

- MAGDOLENOVÁ, A.: Žiarivý príklad – M. R. Štefánik: Ten, ktorý Slovensku kliesnil cestu do Európy. – In: Práca. – Roč. 48, č. 117 (22. 5. 1993), s. 14: fotogr.
- NEMEC, I.: Bol oporou národa a ani za kariéru ho nikdy nezradil: Aj v prípade M. R. Štefánika platí, že doma nikto nie je prorokom... – In: Práca. – Roč. 51, č. 161 (12. 7. 1996), s. 9: fotogr.
- PÍSECKÝ, F.: Štefánik – zakladateľ. In: Slovenská liga. – Roč. 11 (1934), s. 98–100
- PLEVZA, V.: Milan R. Štefánik a utvorenie Československa. – In: Pravda. – Roč. 69, č. 71 (25. 3. 1988), s. 3
- PONICKÁ, H.: Rímska kapitola. – In: Tvorba. – Roč. 5 (11), č. 6 (1992), s. 4–7
- RUMÁNEK, I. R. V.: Generál Štefánik v Japonsku. – In: Proglas. – Roč. 4, č. 2 (1993), s. 2–3
- ŠTANG, J. – BENČAT, V.: Opona vzdialenosti sa dvíha: Impulz dal Milan Rastislav Štefánik. – In: Plus 7 dní. – Roč. 2, č. 20 (1991), s. 14–15: fotogr.
- Štefánik a problém československej jednoty. – In: Slovenský denník. – (6. 5. 1924)
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Milan Rastislav Štefánik v Bratislave. – In: Bratislava 90. – Roč. 17, č. 6 (1990), s. 6–7: fotogr.
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Som Slovák telom i dušou: Nedeľná pravda hovorí s historikom PhDr. Štefanom Štvrteckým, CSc. / Zazn. L. Stanček – In: Pravda. – Roč. 71, č. 88 (13. 4. 1990), obr. 2
- TAKÁČ, L.: Ferdinand Písecký: Pobočník generála. – In: Historická revue. – Roč. 9, č. 10 (1998), s. 16–17: fotogr.
- VNUK, F.: Milan R. Štefánik a komunizmus. – In: Slovák v Amerike. – (7. 5. 1969)
- VNUK, F.: Štefánik a „československá“ jednotka. – In: Slovák v Amerike. – (14. 5. 1969)
- WERSTADT, J.: Milan Rastislav Štefánik o Československém státu. – In: Idea československého státu, sv. 1. – Praha: Národní Rada Československá, 1936
- ZUBEREC, V.: Diplomát, vojak, politik: Milan Rastislav Štefánik bez legend, tak ako ho sformoval život. – In: Ľud. – Roč. 42, č. 106 (6. 5. 1989), s. 7: obr.
- ZUBEREC, V.: Milan Rastislav Štefánik v slovenských dejinách. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 16 (1990), s. 1/12: fotogr.
- ZUBEREC, V.: V službách diplomacie: M. R. Štefánik v boji za československý štát. – In: Čas. – Roč. 5, č. 90 (1. 4. 1990), s. 4
- ZVĚŘINA, L. N.: Štefánik a Masaryk. – In: Jednota. – Roč. 1 (1937) s. 199

ODBOJOVÁ ČINNOSŤ

- BARTUŠEK, J.: Štefánikova vojenská činnosť: K jeho 50. narodeninám. – Praha 1930. – 39 s.
- BEDNÁŘÍK, F.: Vývoj a boje československého vojska v Talii. – Praha 1924
- BENEŠ, E.: Souvenirs de guerre et de révolution (1914–1918): La lutte pour l' indépendance des peuples. – Paris: Lelous, 1928–29. – 2 zv.
- BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce. I.–III. – Praha: Orbis a Čin, 1927
- BORSKÝ, L.: Znovudobytí samostatnosti. 2. vyd. – Praha 1920
- BOŘIL, J.: Revoluční hnutí v Talii: Přednáška v cyklu Československá revoluce. – Praha: Památník odboje, 1923
- ČERVINKA, V.: Naši na Sibíři. – Praha 1920
- ČERVINKA, V.: Sibířské děje a postavy. – Praha: Spolek Český čtenář, 1921
- EGOLI, E.: I legionari cecoslovacchi in Italia 1915–1918. – Roma 1968
- FEJLEK, V.: Dokumenty prvního československého odboje. – In: Historie a vojenství. – Roč. 17, č. 5 (1968), s. 866–900
- FIALA, V.: Štefánik na Sibíři. In: Letectví. – Roč. 4 (1924), 63 s.
- GIOVANELLI, R. – BONGIORNO, T.: Dov' e la Patria mia (La causa cecoslovaca e l' Italia). – Ravenna 1928
- GOTI-PORCINARI, G. C.: Coi legionari cecoslovacchi al fronte italiano ed in Slovachia (1918–1919). – Roma 1933
- HOLEČEK, V.: Za svobodu: obrázková kronika čsl. revolučního hnutí na Rusi. – Praha 1925
- HRUŠKA, C.: K úloze československých legií v Rusku. – In: Vojenské otázky dneška, 1950. – S. 7–33
- IVČIČ, V.: Tatraci: Dějiny 7. střel. Tatranského pluku. – Praha 1924
- JANIN, M.: Moje účast na československém boji za svobodu. – Praha, b. r. – 362 s.
- K revoluční činnosti M. R. Štefánika. In: Naše revoluce. – Roč. 6 (1929–1930), s. 160–165
- KAVENA, K.: Dějiny dělostřeleckého pluku 1. Jana Žižky z Trocnova v ruské revoluci a ve vlasti. – Praha 1937
- KOČVARA, J. „Československé domobranecké prapory v Talii“. – Brno 1929
- KRAMÁŘ, K.: Pět přednášek o zahraniční politice. – Praha 1922

- KRETSÍ, J.: Vznik a vývoj československé legie v Itálii. – Praha 1928
- KŘIVANEC, J.: Bratrský pozdrav staré vlasti. – In: Československé legie ve Francii, sv. 1. – Praha 1928. – S. 254–265
- KŘÍŽEK, J.: Dvacátý transport čs. legie. – Praha 1955
- KŘÍŽEK, J.: První ozbrojené vystoupení čs. legií proti sovětské moci 10.–13. listopadu 1917. – In: Historie a vojenství. – Roč. 3, č. 3 (1955), s. 297–330
- KUBÍČEK, A.: Hanáci v revoluci: Kronika 6. čsl. střel. pluku Hanáckého. – Olomouc: Lužný, 1928
- KUDELA, J.: Profesor Masaryk a československé vojsko na Rusi. – Praha: Památník odboje, 1923
- KYBAL, V.: Les origines diplomatiques de l' état tchécoslovaque. – Praha 1929.
- LOGAJ, J.: Československé legie v Itálii. – 2. vyd. – Praha 1920
- MARKOVIČ, I.: Slováci v zahraničnej revolúcii: Přednáška v cyklu Československá revoluce. – Praha: Památník odboje, 1923
- MASARYK, T. G.: Světová revoluce. – Praha 1925
- MUŠKA, J. – HOŘEC, J.: K úloze československých legií v Rusku. – Praha 1954
- NEDELKA, M.: Letec Milan Rastislav Štefánik. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 106, č. 7 (1990), s. 17–22
- PAPÍRNÍK, A.: U národní Rady v Římě. II. – In: Naše Revoluce. – Roč. 12 (1936) s. 383–405; – Roč. 13 (1937), s. 49–62
- PATEJDL, J.: Sibiřská anabase: Přednáška v cyklu Československá revoluce. – Praha: Památník odboje, 1923
- PAVEL, A.: Sibiřské úvahy. I. – II. – Praha: Památník odboje, 1924–1925
- PETRŠ, J.: K historii intendantské služby čs. armády na Rusi. – Praha: Památník odboje 1926
- PÍSECKÝ, F.: Hlavní válečný stan francouzský. – Praha 1930
- PÍSECKÝ, F.: M. R. Štefánik v mém denníku. – Bratislava 1934. – 92 s.
- POLÁK, J.: Peněžnictví v ruských legiích: Přednáška v cyklu o našem národním osvobození. – Praha: Památník odboje, 1924
- POPOV, F.: Českoslovačij mjažež i samarskaja učredilka. – Moskva – Samara 1932. – 232 s.
- RAJCHL, R.M. R. Štefánik v předvečer a v počátku světové války. – In: Naše revoluce. – Roč. 12 (1936)
- RAJCHL, R.: Štefánik, voják a diplomat. – Praha 1948
- ŘEPKA, J.: II. sjezd československého vojska na Rusi. – Praha: Pokrok, 1928
- SIDOR, K.: Slováci v zahraničnom odboji. – Bratislava 1928. – 264 s.
- SKÁCEL, H.: Československá armáda v Rusku a Kolčak: Protibolševický boj 1918–1920. – Praha: Památník odboje, 1926. – 433 s.
- SKALICKÝ, J.: Počátky našeho letectví ve Francii. – In: Sborník Československá legie ve Francii, sv. 1. – Praha: Kruh francouzských legionářů, 1928. – S. 87–98
- STEED, H. W.: Třicet let novinářem. I.—2. – Praha: Orbis, 1924. – 385 s. – 3. vyd.: Praha 1929. – 402 s.
- SVOBODA, V.: Soudnictví v čsl. vojsku na Rusi: Přednáška v cyklu o našem národním osvobození. – Praha: Památník odboje, 1924
- SYCHRAVA, L.: Poznámky k italským věcem. – In: Naše revoluce. – Roč. 1 (1923), s. 220–238
- ŠTEFÁNIKŮV program a plán náboru do československé armády v Americe v podzimu 1917. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 34–49
- ŠTEIDLER, F.: Československé hnutí na Rusi. 2. vyd. – Praha: Památník odboje, 1922. – 114 s., 10 mp.
- TAJOVSKÝ, J. G.: Rozprávky o československých légiích v Rusku. – Bratislava: Comenius, 1920
- VANĚK, V.: Moje válečná odyssea. – Praha: Hudec, 1925
- WEHRSTADT, J.: Hrdinové a věřící 1914–1918. – Smíchov 1928
- WÉPISY o Štefánikově pobytu u naší armády v Sibiři koncem roku 1918. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 57–85
- ZEMEK, O.: Světovým požárem. – Praha: Ústřední legionákladatelství, 1929
- ZUMAN, F.: Osvobozenec legenda. – Praha 1922

- BENEŠ, V.: Československá Amerika ve zbrani. – In: Zlatá Praha. – Roč. 37 (1920), s. 259–263
- CÍSAŘ, J.: Masarykova Amerika. – In: Masaryk osvoboditel, b. r. – S. 243–246.
- FIALA, V.: Štefánik na Sibiři. – In: Letectví. – Roč. 4 (1924), s. 63
- HOLOTÍK, L.: Štefánikova účast v protisovietskej intervencii. – In: Dějepis ve škole I., 1954. – S. 241–247
- HRONSKÝ, M.: M. R. Š. Rozprávanie historika. – In: Literárny týždenník. – Roč. 3, č. 43 (1990), s. 13: fotogr.
- CHARVÁT, A.: Štefánikova česká eskadrila ve Francii. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 201–204

- KOVÁČ, D.: Dvaja muži vo veľkej vojne: Ako pomáhal generál Janin Miroslavovi Rastislavovi Štefánikovi. – In: Historická revue. – Roč. 2, č. 9 (1991), s. 10–12: fotogr.
- KROPILÁK, M.: Čs. otázka v odboji: /M. R. Štefánik a československá otázka/ – In: Smena. – Roč. 22 (4. 5. 1969), s. 4–5
- KUDELA, J.: Štefánik a likvidace odbočky Československé Národní Rady v Rusku. – In: Naše revoluce. – Roč. 3 (1925–1926), s. 392–396
- LIPTÁK, E.: Právý muž v pravý čas na pravom mieste. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 106, č. 7 (1990), s. 6–11
- MAURICE, J.: Podmínky činnosti československého vojska v Sibíri. / Prel. J. Werstadt. – In: Naše revoluce. – Roč. 5 (1927–1928), s. 16–39
- MLYNÁRIK, J.: Na čele sibírskych légií. /Z knihy Cesta ku hviezdám a slobode/ – In: Verejnost'. – Roč. 2, č. 35–37 (1990)
- PAVLŮ, B.: Boj o konstituci. – In: Za svobodu: Československý deník, sv. 4. – S. 704–706
- PAVLŮ, B.: O naši politice na Sibíri. – In: Naši na Sibíri / Sest. V. Červinka – Praha 1920. – S. 317–338
- PAVLŮ, B.: O založení Národní Rady Československé v Paříži. – In: Naše revoluce. – Roč. 12 (1936), s. 157–159
- PAVLŮ, B.: Štefánik na Sibíri. – In: Nový Svet. – Roč. 8, č. 16 (21. 12. 1933)
- STANOVSKÝ, V.: Jak byl zachráněn M. R. Štefánik v Albanii v listopadu roku 1915 za těžkého ústupu srbských vojsk. – In: Letectví. – Roč. 10 (1930), s. 238
- STARÝ, B.: Štefánikova česká eskadrila ve francouzském letectvu. – In: Letectví. – Roč. 4 (1924), s. 62
- STEED, W.: Generál Štefánik. – In: Říše hvězd. – Roč. 17 (1936), s. 103–106
- ŠTÍCHA, A.: Rumunské zajetí a Štefánikův nábor. – In: Československé legie ve Francii, sv. 2. – Praha 1930. – S. 97–103
- ŠTÍCHA, A.: Vznik rumunské roty francouzských legionářů. – In: Československé legie ve Francii, sv. 1. – Praha 1928. – S. 164–168.
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Spolupráca v zahraničnom odboji. – In: Práca. – Roč. 45, č. 169 (21. 7. 1990), s. 7: fotogr.
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Talianska misia M. R. Štefánika. – In: Expres. – Roč. 21, č. 18 (1990), s. 16: fotogr.
- VARSÍK, M.: M. R. Š. – zástoje a činy 1.–3.: Pomôžte mi oslobodiť moju vlasť: Sloboda bude a preto už je; Mohol by som pokojne umrieť. – In: Nové slovo. – Roč. 32, č. 22–23, 24 (1990), s. 16: fotogr.

TRAGICKÝ KONIEC

- VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. – Bratislava: Obzor, 1991. – 191 s.: fotogr. – 2. vyd.: Bratislava: NVK International, 1994. – 196 s.

- ANDROVIČ, Š.: Pravda v troskách Caproni: Ešte raz k výročiu smrti Milana Rastislava Štefánika. – In: Slovensko. – Roč. 17, č. 5 (1994), s. 26–27: fotogr.
- FERJENČÍK, B.: Vietor, alebo strel'ba? Maďarské súvislosti ako možné vysvetlenie. – In: Slovenský denník. – Roč. 1, č. 16 (4. 5. 1990), s. 3
- GROSMANNOVÁ, K.: Fakty i legendy – kde je však pravda? Spomienky na 4. máj 1919, tragickú smrť generála M. R. Štefánika. – In: Práca. – Roč. 48, č. 103 (5. 5. 1993), s. 8: fotogr.
- H. J.: Posledné chvíle života M. R. Štefánika. – In: Sloboda. – Roč. 45, č. 13 (1990), s. 11: obr.
- HÁBER, S.: Obet' a vrah?. – In: Zmena. – Roč. 4, č. 145 (1992), s. 4–5, 22–23
- HÁBER, S.: Slovenská rozprávka 1.–3. – In: Extra. – Roč. 6, č. 28–30 (1997), s. 6: fotogr. /príčiny smrti – komentár/
- HUSÁR, J.: Posledný let generála Štefánika očami slovenského historika: 1.–3.: Katastrofa – nielen letecká; Tajomstvo fonogramov; Vyšetovanie pokračuje. – In: Slovenská republika. – Roč. 2, č. 100 (2. 5. 1995), s. 9; č. 101 (3. 5. 1995), s. 9; č. 102 (4. 5. 1995), s. 11: fotogr.
- CHLUP, J.: Vedec, vojak, diplomat: Pred sedemdesiatimi piatimi rokmi tragicky zahynul Milan Rastislav Štefánik. – In: Smena. – Roč. 47, č. 102 (4. 5. 1994), s. 6: fotogr.
- JANOTA, D. M.: nechže som aspoň v slovenskej zemi pochovaný.": Pred 70. rokmi, 4. mája 1919, zahynul M. R. Štefánik. – In: Sloboda. – Roč. 44, č. 18 (1989), s. 5: obr.
- JURÍČEK, J.: Štefánikova smrť: /Názory historikov na Štefánikovu smrť/ – In: Matičné čítanie. – Roč. 2, č. 9 (1969), s. 8

- KABELÍK, J.: Ako to bolo? /O smrti a pitve M. R. Štefánika/ – In: Matičné čítanie. – Roč. 2, č. 9 (1969), s. 4
- KABELÍK, J.: Smrt Štefánikova. – In: Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci. – Č. 144 (1969), s. 5–10
- MLYNÁRIK, J.: Atentát alebo havária: M. R. Štefánik, úmrtí, r. 1919. – In: Lidové noviny. – Roč. 4 (4. 5. 1991), s. 8
- PEROUTKA, F.: Štefánikova smrť. – In: Lidové noviny. – (2. 12. 1933)
- RÍPLOM, V.: O smrti generála Milana Rastislava Štefánika. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 8–9; fotogr. /Sprac. podľa kn. M. S. Ďuricu: Smrť M. R. Štefánika vo svetle nevydaných talianskych dokumentov/
- SLOTA, J. – KOMORA, V.: Nehovorme o smrti, hovorme o vražde – poslanec NR SR Ján Slota: Pred 74 rokmi zabili generála Štefánika. – In: Zmena. – Roč. 2, č. 186 (1993), s. 6–7
- SOUKUP, F.: Smrť slovenského orla. – In: Nové knihy. – Roč. 30, č. 23 (1990), s. /8/
- STANČEK, L. – ŠTVRTECKÝ, Š.: Famy a fakty: (1.–2.). Dnes si pripomíname 71. výročie tragickej smrti generála M. R. Štefánika: Aká bola vlastne skutočná príčina havárie lietadla Caproni 4. mája 1919? – In: Pravda. – Roč. 71, č. 104 (4. 3. 1990), č. 109 (11. 5. 1990): fotogr.
- STARÝ, B.: Za generálom M. R. Štefánikom. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 206–207.
- ŠEBA, J.: Štefánikův poslední let. – In: Letectví. – Roč. 4 (1924), s. 62
- ŠUJAN, J.: Tragické posmrtné osudy generála M. R. Štefánika. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 19 – 20 (1990), s. 4, č. 21, s. 6, č. 22, s. 4, č. 23, s. 6, č. 24, s. 8, č. 25, s. 6, č. 26, s. 4, č. 27, s. 6, č. 28, s. 4, č. 29, s. 6
- TKÁČ, F.: Tragédia na ivanskom poli. – In: Večerník. – Roč. 14 (4. 5. 1969), s. 3
- VALO, P.: Generálka dejín? Pomôže model Štefánikovho lietadla Caproni objasniť príčiny havárie? – In: Slov. republika víkend. – Roč. 2, č. 32/186 (1995), s. 16: fotogr., obr.
- VÁŠÍČEK, R.: Smrť generála 4. května 1919 v 11,45. – In: ARTMI (1992), s. 12–13
- VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika: 1.–9. – In: Život. – Roč. 40, č. 28 (1990), s. 20–22, č. 29, s. 21–23, č. 30, s. 22–23, č. 32, s. 21–23, č. 33, s. 21–23, č. 34, s. 21–22, č. 35, s. 25–27, č. 36, s. 22–24: fotogr.
- VÁROŠ, M.: Tragická smrť Štefánika. – In: Smena. – Roč. 4 (13. 5. 1969)
- VÁROŠ, M.: Tragický koniec ušetril mnoho bolesti ... – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2, č. 17 (1991), s. /1/ a 3: fotogr.
- ZEMAN, P.: II. est tombé /Tragická smrť Milana Rastislava Štefánika 4. 5. 1919/ – In: Rovnosť. – (5. 5. 1969), s. 6, obr.
- ZUBEREC, V.: Musel M. R. Štefánik zomrieť? – In: Sloboda. – Roč. 45, č. 29 (1990), s. 6–7: fotogr.
- ZUBEREC, V.: Posledný let: M. R. Štefánika v boji za samostatný štát. – In: Čas. – Roč. 5, č. 96 (26. 4. 1990), s. 4

PAMÁTNÍKY, POMNÍKY, PAMÄTNÉ TABULE, VÝSTAVY

- Dr. Milan Rastislav Štefánik a jeho prvý pomník na Myjave: K slavnosti odhalenia pomníka dňa 10. júla 1921 / Usp. J. Bodnár – Myjava: Telocvičná jednota Sokol na Myjave, 1921. – 95 s.
- MEDEK, R. – HANUŠ, O.: Pamätce prvního ministra vojenství Československé republiky. – Praha, b. r.
- SLADKÝ, F.: Mohyla M. R. Štefánika na Bradle a jej okolie. – Bratislava 1934; 2. vyd.: Praha 1935. – 17 s., 1 mp.

- BENEŠ, E.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 1–17 /Slávnostní řeč na Bradle 4. 5. 1924/
- ČAPLOVIČ, M.: Polemika okolo pomníka: Štefánikovu sochu na Štefánikovu ulicu. – In: Košický večer. – Roč. 8, č. 221 (14. 11. 1997), s. 6: fotogr. 3
- ĎURICA, M. S. – STENCHLÁKOVÁ, N.: Padovský sen: Túžba profesora Milana S. Ďuricu sa uskutočnila na Piazza Cavour. – In: Slov. republika víkend. – Roč. 2, č. 22/127 (2. 6. 1995), s. 3: fotogr. /pam. tabuľa: Padova/
- GREŠ, J.: Slovenský Ikar v Lučenci: Po rokoch odhalili bustu generála Milana Rastislava Štefánika. – In: Národná osveta. – Roč. 6, č. 16 (1996), s. 14–15: fotogr.
- HITKA, B.: Pamätník generála M. R. Štefánika v Passa Quatro. – In: Slovenská republika. – Roč. 3, č. 6 (9. 1. 1995), s. 6: fotogr. – publ. tiež v Bojovníku č. 3/96, s. 3
- HUSÁR, J.: Cisárovi, čo je cisárovo: Štefánik by mal mať nielen mohyly, ale aj múzeum. – In: Slovenská republika. – Roč. 2, č. 167 (20. 7. 1995), s. 9: fotogr.
- CHRIAŠTEĽOVÁ, L.: Pocta M. R. Štefánikovi: Naša pozvánka k mohyle v Ivánke pri Dunaji. – In: Sloboda. – Roč. 45, č. 17 (1990), s. 7: obr.

- JABLONICKÝ, J.: Štefánikova mohyla na Bradle. – In: Hlas Slovenska. – Roč. 2, č. 3 (1989), s. 5
- JABLONICKÝ, J.: Štefánikova mohyla na Bradle. – In: Pamiatky a príroda. – Roč. 20, č. 3 (1989), s. 46–47
- JURÍČEK, J.: Jurkovičova mohyla Štefánikovi. – In: Projekt. – Roč. 33, č. 4 (1991), s. 48–49: fotogr.
- KELE, F.: Milan Rastislav Štefánik – prvý Slovák v Polynézii. – In: Geografia. – Roč. 3, č. 2 (1995), s. 70–71: fotogr. /pam. tabl./
- KELE, F.: Moje stretnutie so Štefánikom. – In: Kozmos. – Roč. 25, č. 1 (1995), s. 20–21: fotogr. /pam. tabuľe: Kvakódor, Francúzsko, Polynézia/
- KOVAČKA, M. – JENERÁLOVÁ, M. – KUBIŠ, P.: Zrkadlo osobnosti: Na výstave „Z osobnej knižnice M. R. Štefánika“ v Martine. – In: Smer. – Roč. 42, č. 121 (25. 5. 1990), s. 12: fotogr.
- LANDOVÁ, B.: Sprístupňovanie expozície Múzea gen. Milana Rastislava Štefánika v Košariskách. – In: Múzeum. – Roč. 36, č. 1 (1991), s. 48–49: fotogr.mpo: Európske kultúrne kolégium: Otvorili výstavu o M. R. Štefánikovi. – In: Národná obroda. – Roč. 2, č. 233 (4. 10. 1991), s. 2
- MACHALA, D.: Kto ako Slovák cíti ... : Štefánikov reliéf od W. Schiffera odhalili v Paríži. – In: Slovenská republika. – Roč. 5, č. 86 (15. 4. 1997), s. 8–9: fotogr.
- MĚŘIČKA, V.: První udělení řádu Milana Rastislava Štefánika. – In: Numismatické listy. – Roč. 46, č. 5/6 (1991), s. 169–172: fotogr.
- MICHALIK, M.: Odhalenie sochy M. R. Štefánika. – In: Slovenská republika. – Roč. 1, č. 105 (14. 9. 1994) – Príl.: Matičné noviny. – Roč. 1, č. 11 (1994), s. II.: fotogr.
- MINAROVICHOVÁ, E.: Medaile M. R. Štefánika. – In: Numismatické listy. – Roč. 46, č. 2 (1991), s. 58/slov. pamätné medaile/
- MUCHOVÁ, E.: Naše podľznosti voči Štefánikovi. – In: Večerník. – Roč. 35, č. 11 (16. 1. 1990), s. /5/ Novohradská pocta M. R. Štefánikovi: Celému svetu ukázal, čo je v našom národe / (eh) – In: Bojovník. – Roč. 40, č. 21 (1995), s. 2 /pam. tabl., Lučenec/
- PAJTÁK, L.: Národ mlčal, ale nezabudol: Roku 1929 odhalili v Košiciach sochu M. R. Štefánika. – In: Večer. – Roč. 22, č. 96 (18. 5. 1990), s. /5/ Pamätník M. R. Štefánika odhalili v Brazílii. – In: Kozmos. – Roč. 27, č. 2 (1996), s. 27: fotogr.
- PETRÁK, A.: Na bývalých dobrovoľníkov čs. zahraničnej armády pozabudli. – In: Národná obroda. – Roč. 7, č. 160 (11. 7. 1996), s. 9 /pam. tabl., Agde, Paulhan/
- SVETLOVSKÁ, J.: Zo Šamorína do sveta. – In: Slovenka. – Roč. 42, č. 31 (1990), s. 7
- ŠTRELINGER, P.: Patálie s mohylou: Situačná správa o obnove pamätníka M. R. Štefánika. – In: Republika. – Roč. 1, č. 168 (18. 10. 1993), s. 6–7: fotogr.
- TOMO, I.: Bradlo – symbol národného zmierenia. – In: Nová cesta. – Roč. 12, č. 3 (1990), s. 6–7
- VÁROŠ, M.: Pán generál, odpustite súdruhom? Sochy M. R. Štefánika odstránili, ale z pamäti národa ho nevyhnali. – In: Život. – Roč. 42, č. 45 (1992), s. 25–27, č. 46, s. 18–20: fotogr., obr.
- Výstava Milan Rastislav Štefánik – vedec, zberateľ, politik / -zv- In: Múzeum. – Roč. 37, č. 1 (1992), s. 37–38: fotogr.
- ZUBEREC, V.: Po prvej sezóne: V Múzeu M. R. Štefánika. – In: Národná obroda. – Roč. 2, č. 125 (30. 5. 1991), s. 12: fotogr.
- ZUBEREC, V.– ŽEMLOVÁ, Z.: Košariská svojmu synovi: Záujem o Múzeum M. R. Štefánika. – In: Čas. – Roč. 6, č. 104 (4. 5. 1991), s. 2: fotogr.
- VÁLEK, I.: Novohrad si uctil M. R. Štefánika. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 6 (10), č. 42 (1995), s. 11: fotogr. /pam. tabl., Lučenec/
- Volanie po obnove Bradla: Spomenka na Milana Rastislava Štefánika. – In: Národná obroda. – Roč. 4, č. 101 (3. 5. 1993), s. 1–2
- ŽEMLOVÁ, Z.: V rodnom dome. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 31 (1990), s. 2: fotogr.

HODNOTIACE PRÍSTUPY

- HOLOTÍK, L.: K Štefánikovskej legende. – In: Historický zborník. – Roč. 10 (1952), s. 256–275
- HOLOTÍK, L.: Štefánikova účasť v protisovietskej intervencii. – In: Dejepis v škole. – Roč. 1, č. 6 (1954), s. 241–247
- HÚSKA, J.: Jak se stal Štefánik Čechoslovákem. – Brno: Zemská osv. rada, 1947
- KRATOCHVÍL, J.: Cesta revoluce. – 2. vyd. – Praha 1928. – 674 s.
- MLYNÁRIK, J.: Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948–1988). – In: Historický časopis. – Roč. 38, č. 3 (1990), s. 398–419: lit., res.
- MLYNÁRIK, J.: Štefánik v historiografii (1919–1947). – In: Fragment „K“. – Roč. 5, č. 4 (1991), s. 141–155: fotogr., lit.

- NAVRÁTIL, J.: Československé vojenské dějepisectví ve dvacátých letech. – In: Historie a vojenství. – Roč. 17, č. 5 (1968), s. 824–865
- PÍŠCH, M.: Za odhalení legend o Masarykovi, Benešovi a Štefánikovi: (Zápis z diskuse 20. 5. 1953) – In: Historický časopis. – Roč. 11, č. 3 (1953), s. 521–537
- * * *
- BAJANÍK, S.: Aj duševné zlato patrí slovenskému národu: Matičiar sa pýtajú: otvorí nám Praha svoje sejfy? – In: Slovenská republika. – Roč. 5, č. 109 (14. 5. 1997), s. 12
- BROŽÍK, V.: Navždy splynul s vesmírom. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 4+113, č. 4 (1997), s. 152–156
- ČELKO, V.: Nové pohľady na život a dielo: Nad'alej veľký záujem autorov. – In: Čas. – Roč. 6, č. 104 (4. 5. 1991), s. 2
- /FARKAŠ, J.: Muž rýdzeho charakteru a veľkých činov. – In: Rozhlas. – Č. 9 (1990), s. /16/: obr.
- GAJDOŠ, M.: Štefánikovská legenda. – In: Domov. – Č. 2 (1959), s. 15–17
- GAJDOŠ, M.: Štefánikovská legenda a vznik ČSR. – In: Osvetová práca. – Roč. 9, č. 1 (1959), s. 6–7
- GAJDOŠ, M.: Úloha nielen historikov: Priblížiť pozornosť a význam Milana R. Štefánika. – In: Smer. – Roč. 42, č. 64 (16. 3. 1990), s. 12
- GINTER, A.: Zrada začala v parížskom salóne. – In: Hlas revoluce. – Roč. 6, č. 3 (1953), s. 12
- HAVRDA, J.: Na obranu památky Štefánikovy. – In: Program – Demokratický Střed. – Roč. 2 (13), č. 45–46
- HOLOTÍK, L.: Jasnó do legendy o Štefánikovi. – In: Hlas revoluce. – Roč. 9, č. 6 (1956), s. 4
- HOLOTÍK, L.: Pravda o Štefánikovi. 1.–4. – In: Nové slovo. – Roč. 8 (1951), s. 951 – 952, 981 – 983, 1021 – 1022, 1037-1039
- LALUHA, I.: O jednej legende. – In: Pravda. – Roč. 39 (22. 11. 1958)
- LAVOVÁ, M.: Sympóziu m o dr. M. R. Štefánikovi: „Miesto Štefánika v národnooslobodzovacom boji Slovákov a Čechov.“ /Bratislava, 9. 4. 1969/ – In: Historický časopis. – Roč. 17, č. 3 (1969), s. 470–471
- LIPTÁK, L.: Rošády na piedestáloch 2. – In: OS: Fórum občianskej spoločnosti. – Č. 12 (1998), s. 31–32
- M. R. Štefánik – legendy a fakty / Z. Urban, M. Hronský, D. Kováč, V. Čada, R. Kvaček, J. Havránek, V. Vávra, V. Čelko – In: Literárny týždenník. – Roč. 2, č. 45–46 (1989)
- MAŇÁK, V.: Zlá výhovorka – deravý groš. – In: Fragment „K“. – Roč. 2, č. 4 (1988), s. 2
- MESÁROŠ, J.: Miesto M. R. Štefánika v našich dejinách. – In: Nové slovo. – Roč. 21, č. 26 (17. 4. 1969)
- MESÁROŠ, J.: Nesplatený dlh našej historiografie: /Historická úloha Štefánika pred 50. rokmi./ – In: Práca. – Roč. 24 (4. 5. 1969), s. 4, obr.
- Meteor našich dejín / (ive) /I. Lehotský/ – In: Rozhlas a televízia. – Roč. 51, č. 29 (1990), s. 2
- MLYNÁRIK, J.: Kauza slovenských dejín. – In: Slovensko. – Roč. 14, č. 10 (1990), s. 13–15: fotogr.
- MLYNÁRIK, J.: Život a smrť národného hrdinu: Muž, ktorý sa stal predmetom historiografických sporov. – In: Slovensko. – Roč. 14, č. 10 (1990), s. 9–11: fotogr.
- NIKLOVSKÁ, D.: Nevľúdnosť na nesprávnom mieste. – In: Život. – Roč. 41, č. 21 (1991), s. 4–5: fotogr.
- PAJDUŠÁKOVÁ, L.: Legenda a skutočnosť (S Dr. L. Pajdušákovou o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi) / Zazn. H. Ponická – In: Kultúrny život. – Roč. 22, č. 31 (1967), s. 10
- PODHORSKÝ, D.: Osobnosť M. R. Štefánika z pohľadu meteorológa. – In: Kozmos. – Roč. 21, č. 3 (1990), s. 94–95: fotogr.
- PODHRADSKÝ, J.: Štefánik – naše jablko sváru: /Slovenský Ikarus opradený legendami./ – In: Pravda. – Roč. 51 (8. 12. 1970), s. 5
- RADOLEC, I.: Pravda o M. R. Štefánikovi. – In: Príroda a spoločnosť. – Roč. 5 (1952), s. 454–458
- SLAVKOVSKÁ, E.: Seminár o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi v Bratislave. – In: Historický časopis. – Roč. 41, č. 4 (1993), s. 489–490
- SCHMÖGNEROVÁ, B.: Milan Rastislav Štefánik – žiaduci či nežiaduci: To je môj názor. – In: Sme. – Roč. 4, č. 106 (8. 5. 1996), s. 4
- ŠIMS, J.: Otazníky nad národným hrdinou: Milan Rastislav Štefánik. – In: Host. – Č. 5 (1989), s. 18
- ŠTVRTECKÝ, S.: Sám proti osudu: S historikom Štefanom Štvrteckým o generálovi Štefánikovi, ľudskej nepriazni a bielych miestach v našich dejinách. – In: Republika. – Roč. 2, č. 98 (29. 4. 1994), s. 5
- ŠVICKÝ, M.: Slepí k husliam neprichádzajú: Nielen Česi sú muzikanti. – In: Zmena. – Roč. 4, č. 123 (1992)

DOKUMENTY A PUBLIKOVANÁ POZOSTALOSŤ M. R. ŠTEFÁNIKA

BEDNÁŘÍK, F.: V boj! Obrazková kronika čsl. revolučného hnutia v Itálii. – Praha: Za svobodu, 1930. – 945 s.

- ČULEN, K.: Zločin vo fundamente: Dokumenty o zavraždení gen. M. R. Štefánika. – In: Kalendár Kanadskej Slovenskej Ligy, 1956. – S. 83–107
- Dokumenty revoluční činnosti Štefánikovy / Vyd. F. Bednařík, V. Beneš, J. Borovička, L. Lakomý. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924) s. 18–85
- ĐURČANSKÝ, F.: Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov: Biela kniha, sv. 1. – Buenos Aires 1954
- ĐURICA, M. S.: La morte di Milan Rastislav Štefánik alla luce dei documenti Militari italiani inediti. – Padova 1973 – 3. vyd.: Abano Terme 1996
- ĐURICA, M. S.: Milan R. Štefánik and his Death in the Light of Italian Military Documents. – Cleveland – Rím 1970
- ĐURICA, M. S.: Milan R. Štefánik vo svetle talianskych dokumentov. – Bratislava: THB, 1998. – 93 s., fotogr. príl.: obr.
- Generál M. R. Štefánik v Itálii: Řada dokumentů / Vyd. F. Bednařík – In: Naše revoluce. – Roč. 12 (1934) s. 134–155
- Hlasistické články Milana R. Štefánika / Zost. Juraj Šujan. – Praha: Mazáč, 1929. – 80 s.
- HOLEČEK, V.: Za svobodu: Obrázková kronika čs. revolučního hnutí na Rusi, sv. 4. – Praha 1929. – S. 380–706
- Korešpondencia Dr. Milana Rastislava Štefánika – Banská Bystrica: Vladimír Polívka, 1928. – 139 s., 4 obr., 3 faksimile
- KRULICHOVÁ, M.: Listy Milana Rastislava Štefánika adresované Ludmile Vrchlické. – In: Historický časopis. – Roč. 38, č. 1 (1990), s. 94–104. – Lit.
- KRUPA, V.: Pozostalost' generála Milana Rastislava Štefánika v zbierkovom fonde Balneologického múzea v Piešťanoch. – In: Balneologický spravodajca 1992 – Bratislava: Alfa, 1993. – S. 139–154: fotogr., lit., res.
- Mémorandum du Colonel M. R. Štefánik présenté au Gouvernement iltalien sur la question tchécoslovaque: Rome, le 20. Mars 1918. – Archiv diplomatických dokumentů československých, zošit 2. – Praha 1928
- MLYNÁRIK, J.: Milan Rastislav Štefánik v Masarykovej korešpondencii. – In: Masarykův sborník: T. G. Masaryk a naše současnost I. – Praha 1980. – 33 s.
- Památce M. R. Štefánika / Zost. Josef Kudela – Brno: Moravský legionář, b.r. – 32 s. – /mobilizačné prehlásenie v Amerike, dopis tal. min. predsedovi z 25. 6. 1918, prevolanie k čs. vojsku pri Štefánikovom príchode do Jekaterinburgu, reč určená k slávnosti úderného práporu, rozkaz domobraneckým práporom v Taliansku z 29. 4. 1919/
- Pamiatke Milana Rast. Štefánika / Usp. Bohumil Vavroušek – Praha: Štefánikova kolej pre slovenské študentstvo vysokoškolské, 1929 – 62 s.: fotogr.
- PAPOUŠEK, J.: Carské Rusko a naše osvobození. – Praha: Orbis, 1927
- PAROLIN, G.: L' attivita politica, militare e diplomatica di Milan Rastislav Štefánik in Italia: (Con documenti diplomatici e militari inediti) – Padova 1976
- PÍSEKÝ, F.: M. R. Štefánik v mém deníku. – Bratislava 1934
- ŘEPKA, J.: II. sjezd československého vojska na Rusi: Události a dokumenty. – Praha 1928
- ŠETELÍKOVÁ, L. – MORTO, Ě.: Korespondence s rodinou Bílých. – Praha: L. Bradáč. – 75 s
- ŠETELÍKOVÁ, L. – MORTO, Ě.: Král. – Vinohrady: L. Bradáč, 1920. – 75 s.
- ŠTEFÁNIK, M. R.: Z cesty po severnej Afrike. – In: Tranovský evanjelický kalendár 1910
- Štefánik o své návštěve u generála Gurka v Rusku v lednu 1917 / Vyd. J. Borovička. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 25–34
- Štefánikovo memorandum o československej otázke v Itálii z března 1918 / Vyd. F. Bednařík. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 49–57
- Štefánikův memoriál: Sborník vzpomínek a dokumentů vydaný k 10. výročí smrti M. R. Štefánika / Red. A. Bareš., výt. J. Riedl – Praha: Památník odboje, 1929. – 418 s., 80 obr. a faksimilií
- Zápisky M. R. Štefánika. – Praha: J. Bartůšek, J. Boháč, 1925. – 393, 3 mp.
- Zápisník Dr. M. R. Štefánika z Equadoru z roku 1913. – Lučenec: Vladimír Polívka, 1928. – 170 s.
- Zápisník Dr. M. R. Štefánika z Equadoru z roku 1913. – 2. vyd. za spolupr. J. Vondráčka – Banská Bystrica: Vladimír Polívka, 1933. – 168 s.
- Zápisníky M. R. Štefánika: Prameny k dějinám osvobození I. / Vyd. J. Bartůšek, J. Boháč – Praha: Památník Osvobození, 1935. – 393 s., 3 mp., 6 faksimilií Štef. zápisov
- Zápisy o Štefánikově pobytu u naší armády v Sibíři koncem roku 1918: Zápisy Fr. Lakomého. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 57–85

Gen. dr. M. R. Štefánik: /Spomienková dokumentácia/ – 22 fotokópií, 1 záber mikrofilmu /organizovanie pohrebu, báseň, výber z denníka/

- Hrst' Štefánikových riadkov do historie.** – In: Pero. – Roč. 2, č. 2 (1933)
Charakteristické ukázky z korespondencie Dr. Semeráda. – In: Věstník československých lékařů. – Roč. 48 (1936), s. 1109–1110
JOSKO, M.: Poslední dopis M. R. Štefánika. – In: Lidové noviny. – (30. 8. 1936)
KRUPA, V.: Štefánik v Piešťanoch: Nevel'ký, no cenný fond Balneologického múzea. – In: Historická revue. – Roč. 5, č. 9 (1994), s. 34–35: fotogr.
KRULICHOVÁ, M.: Listy M. R. Štefánika adresované Lidmíle Vrchlické. – In: Historický časopis. – Roč. 38, č. 1 (1990), s. 94–104
RAŠE, R.: Evakuace: Přednáška v cyklu „Československá revoluce“. – Praha: Památník odboje, 1923
STRAKA, M.: Svedectvá zabudnutých depozitov. – In: Slovensko. – Roč. 14, č. 10 (1990), s. 18–19: fotogr.
Štefánikovy zápisky ze Srbska z podzimu 1915. – In: Naše revoluce. – Roč. 2 (1924), s. 18–25
ZUBEREC, V.: Zanietená, vášnivá výzva: Nad jedným dokumentom M. R. Štefánika. – In: Čas. – Roč. 6, č. 104 (4. 5. 1991), s. 2

SPOMIENKY

- BODNÁR, J.:** Dr. Milan Rastislav Štefánik, jeho život a dielo. – Bratislava: Spolok pre postavenie pomníka gen. Štefánikovi. – 62 s., 11 obr.
BOURDON, M.: Z deníku Štefánikova mechanika. – In: Naše revoluce. – Roč. 5 (1927–1928), s. 274–294
ČERVINKA, J.: Cestou našeho odboje. – Nusle: Žďársky, 1920
ČERVINKA, J.: Trp kozáče, budeš atamanem. – Praha: Orbis, 1929
GRUZ, F.: Dr. M. R. Štefánik v mojich spomienkach. – Praha 1937. – 72 s.
MOTL, S.: Milan Rastislav Štefánik vo fotografii: Mimoriadna publikácia vydaná k 110. výročiu jeho narodenia. / Text a usp. S. Motl – Praha: Novinář, 1990. – /92/ s.: fotogr.
MUELLNER, R.: Rozprávky o Štefánikovej rodnej dedine. – Hodonín 1934
Pamiatke Milana R. Štefánika /Usp. B. Vavroušek. – Praha: Štefánikova kolej pre slov. študentstvo vysokoškolské, 1929. – 61 s.
PÍSECKÝ, F.: M. R. Štefánik v mém deníku. – Bratislava 1934
PÍSECKÝ, F.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Slovenská zem: Sborník vlastivedných prác slovenských spisovateľov / Usp. S. Klíma – Košice 1921
PÍSECKÝ, F.: Světem za svobodu. – Praha: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého separatizmu, 1920
POLÍVKA, V.: Pamiatke Štefánikovej. – Lučenec 1929. – 63 s., 22 obr.
RAJCHL, R.: Štefánikova pařížská léta. – Praha 1937
SBORNÍK prívetov a rečí k oslavám generála M. R. Štefánika / Alojz Zbaviteľ – Žilina: O. Trávníček, 1934. – 72 s. – /obsahuje aj reč dr. Štefana Osuského v Spišskej Novej Vsi 5. 7. 1929: Štefánik – človek/
SYCHRAVA, L.: Z mých vzpomínek na Štefánika. – Praha: O. Girgal, 1929. – 30 s.
Štefánik: 1. Spomienky a postrehy / Red. Štefan Osuský, Bohdan Pavlů – 2. Vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky / Red. Josef Bartůšek – Bratislava: Sváz slov. študentstva, 1938. – 303 s., 405 s., fotogr. príl., mp. príl. – ďalšie vyd.: Praha – Bratislava: Mazáč.
ŠTVRTECKÝ, Š.: Náš Milan Rastislav Štefánik. – Bratislava: Smena, 1990. – 305 s. /32/ fotogr. príl.
VÁVRA, J.: Vzpomínky na Milana Štefánika. – České Velelnice: Pavel Nobis, 1930. – 32 s.

- ANDREJČÁKOVÁ, J.:** Posledná rodená Štefániková: Patriť k rodine Milana Rastislava Štefánika nebolo vždy ľahké. – In: Život. – Roč. 45, č. 45 (1995), s. 30–31: fotogr.
BAJANÍK, S. – GROSMANNOVÁ, K.: Spomienka, ale aj veľa otáznikov: Od tragického skonu M. R. Štefánika uplynulo 75 rokov, pravdu však stále nepoznáme. – In: Práca. – Roč. 49, č. 102 (4. 5. 1994), s. 8: fotogr.
BAREŠ, A.: Francouz o generálu Štefánikovi. – In: Legionárske Besedy. – Roč. 2 (1927), s. 165–168
BARICA, J.: Našiel svoju hviezdu... ČSR: Pred 110. rokmi sa narodil M. R. Štefánik. – In: Elektrón. – Roč. 18, č. 7 (1990), s. 41: fotogr.
BEROVÁ, L.: V spravodlivosti srdca: Návšteva v rodisku Milana Rastislava Štefánika. – In: Sloboda. – Roč. 4, č. 18 (1990), s. 6: fotogr.
BREZINA, J.: Národná púť na Bradlo. – In: Slovensko. – Roč. 14, č. 10 (1990), s. 6–7: fotogr.
CIBULA, A.: Celonárodná slávnosť na Bradle: Spomienka 77. výročia smrti M. R. Štefánika. – In: Práca. – Roč. 51, č. 104 (6. 5. 1996), s. 1–2

- COCHET:** Vzpomínky na Štefánika. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 359–360
- DZVONÍK, M.:** Osobnosť a národ: /Som Slovák telom i dušou, neznám lásky polovičné./ – In: Pravda. – Roč. 50 (4. 5. 1969), s. 5
- FLAMMARION, C.:** Milan Rastislav Štefánik. – In: Říše hvězd. – Roč. 1 (1920), s. 2–3
- FUSKA, J.:** Veriaci človek: Na okraj 77. výročia smrti M. R. Štefánika. – In: Evanjelický posol spod Tatier. – Roč. 86, č. 20 (1996), s. 154
- FUZÁK, L.:** Generál dr. M. R. Štefánik a Spišské Vlchy. – In: Sloboda. – Roč. 24, č. 17 (1969), s. 5: obr. 1
- GAŠPAROVIČ, I.:** Hold Štefánikovi. – In: Parlamentný kuriér. – Roč. 4, č. 29 (1996), s. 5
- HALMOVÁ, E.:** Celonárodná spomienka na Bradle: K 75. výročiu smrti Milana Rastislava Štefánika. – In: Bojovník. – Roč. 39, č. 11 (1994), s. 1–2: fotogr.
- HALUZICKÝ, B.:** Iyan Krasko. – In: Slovenské Dielo. – Roč. 1 (1929), s. 73–80
- HRNKO, A.:** M. R. Štefánik, Bradlo a náš dnešok. – In: Parlamentný kuriér. – Roč. 4, č. 28 (1996), s. 6–7
- HUSÁR, J.:** Meno Milana R. Štefánika už nikto nevymaže zo slovenských dejín: Mohyla na Bradle symbolizuje namáhavú cestu slovenského národa. – In: Slovenská republika. – Roč. 4, č. 104 (6. 5. 1996), s. 1–2: fotogr.
- HUSÁR, J.:** Návrat s tragickým koncom: Pred 77. rokmi zahynul generál, astronóm a diplomat. – In: Slovenská republika. – Roč. 4, č. 103 (4. 5. 1996), s. 8: fotogr.
- CHOLUJ, D.:** Štefánik ako ho nepoznáme. – In: Kysuce. – Roč. 13 /17/, č. 18 (1969), s. 1–2
- IVANIČKOVÁ, M.:** Európske prostredie si bude musieť zvyknúť na Slovensko ako na rovnocenného partnera: Spomienková slávnosť pri príležitosti 78. výročia smrti Milana Rastislava Štefánika. – In: Slovenská republika. – Roč. 5, č. 102 (5. 5. 1997), s. 1–2: fotogr.
- JANIN, M.:** Vzpomínky. – In: Naši na Sibíri / Sest. V. Červinka – Praha 1920. – S. 253–261
- JANOTA, D.:** Muž stále neznámy. – In: Slovenka. – Roč. 22, č. 19 (1969), s. 10–11: obr. 4
- KARAS, F.:** Návštevu u bratra generála Štefánika. – In: Věstník spolku Komenský. – Roč. 11, č. 2 a 3 (1936)
- KRNO, I. – BARTL, J.:** Spomienky na uja Milana. – In: Život. – Roč. 40, č. 26 (1990), s. 54–55
- MAČENKA, F.:** U myjavského pomníka: Drobná spomienka. – In: Slovenská liga. – Roč. 11, č. 4–5 (1934), s. 110–112
- MAGDOLENOVÁ, A.:** Podiel na československej štátnosti: K sedemdesiatemu výročiu smrti M. Štefánika. – In: Práca. – Roč. 44, č. 104 (4. 5. 1989), s. 3
- Mali sme my sokola, mali sme my nádeju ...** Pred 75. rokmi tragicky zahynul slovenský generál M. R. Štefánik. / (mpo) – In: Republika. – Roč. 2, č. 102 (4. 5. 1994), s. 1 a 2: fotogr.
- MENCL, V. E.:** První láska Milana Rastislava Štefánika. – In: Pestrý týden. – Roč. 11, 4. 19–23 (1936) /spomienky Eduarda Hrona/
- MĚSZÁROŠ, J.:** K 50. výročiu smrti M. R. Štefánika. – In: Svet. – Č. 20 (1969), s. 5
- MIŠÁK, P.:** On odklámal národ: Po stopách spomienok. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 5 (9), č. 19 (1994), s. 6–7: fotogr. /čl. doplnený príhovorom preds. MS a Výzvou MS pri príl. 75. výročia smrti generála M. R. Štefánika/
- Nohy niesli, ale srdce ťahalo / pm, ik, M-a** – In: Slov. národné noviny. – Roč. 7 (11), č. 20 (1996), s. 6–7: fotogr. /súčasťou článku aj príhovor preds. MS J. Markuša/
- NOVOMESKÝ, L.:** Pri pomníku známeho vojaka: Nad dvojzväzkom spomienok, úvah a dokumentov o Štefánikovi. – In: Literárny týždenník. – Roč. 9, č. 43 (1996), s. 3: fotogr.
- Památke generála letce Milana R. Štefánika.** – In: Letec. – Roč. 5, č. (4. 4. 1929), s. 177–222: 49 obr./ Aut: Hartman, Herben, Charvát, Starý, Bartúšek, Šimon
- PAVLŮ, B.:** Bol jedným z najlepších. – In: Život. – Roč. 40, č. 29 (1990), s. 55: fotogr.
- PAVLŮ, B.:** Zo spomienok na moje predvojnové účinkovanie v Prahe. – In: Praha, matka miest. – Praha – Bratislava: Nový svet, b. r. – S. 74–75
- PEROUTKA, F.:** Janinův Štefánik. – In: Lidové noviny. – Č. 630 (1933)
- PÍSECKÝ, F.:** Za mrtvým Sokolem. – In: Sokol. – Roč. 45 (1919), s. 89–91
- PONICKÁ, H.:** Od začiatku až do konca: Rozprávanie o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi: Pozvanie na košariskú faru. – In: Smer. – Roč. 42, č. 104 (4. 5. 1990), č. 109 (11. 5. 1990), s. 9: fotogr.
- PRÍBUSOVÁ, E.:** Stále sme vám dlžní, generál Štefánik! – In: Lud. – Roč. 22 (4. 5. 1969), s. 3
- RAJCHL, R. – BARICA, J.:** Štefánik – astronóm. – In: Život. – Roč. 40, č. 27 (1990), s. 55: fotogr.
- ROHÁČOVÁ, I.:** Sedemdesiate výročie smrti M. R. Štefánika. – In: Pravda. – Roč. 70, č. 104 (4. 5. 1989), s. 3
- SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, M.:** Spomienky na Milana Rastislava Štefánika /Tmava, 8. 10. 1933/ – In: Život. – Roč. 40, č. 27 (1990), s. 54–55: fotogr., noty
- Spomienka na M. R. Štefánika.** – In: Pravda. – Roč. 5, č. 169 (22. 7. 1995), s. 2
- Stretnutie letcov, bojovníkov v SNP a zahraničí. / (eh)** – In: Bojovník. – Roč. 39, č. 11 (1994), s. 4
- SVRČEK, B. – MAJER, M.:** Otázky bez odpovede. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 7 (11), č. 17 (1996), s. 6–7: fotogr.

- Symbol ľudskosti, príklad tolerancie: V sobotu vyvrcholila celonárodná spomienka na M. R. Štefánika. – In: Pravda. – Roč. 4 (75), č. 106 (9. 5. 1994), s. 2: fotogr.
- ŠKULTÉTY, J.: Moje rozpomienky na M. R. Štefánika. – In: Národné noviny. – Roč. 73 (1942), s. 32
- ŠPIČÁK, J.: Básnik, vëdec, generál. – In: Svobodné slovo. – (4. 5. 1969), s. 1
- Štefánik bol Európan: Pripomenutie si 73. výročia tragickej smrti M. R. Štefánika. – In: Národná obroda. – Roč. 3, č. 104 (4. 5. 1992), s. 2
- ŠTVRTECKÝ, Š.: Poznáme ho? Pripomínáme si 115. narodeniny M. R. Štefánika. – In: Literárny týždenník. – Roč. 8, č. 34–35 (1995), s. 18–19: fotogr.
- ŠROBÁR, V.: Môj priateľ a spolupracovník. – In: Život. – Roč. 40, č. 28 (1990), s. 23–25: fotogr., pozn.
- Úcta pamiatke M. R. Štefánika: Celonárodná slávnosť na Bradle / (ef) – In: Bojovník. – Roč. 41, č. 11 (1996), s. 2: fotogr.
- Uctenie pamiatky M. R. Štefánika. – In: Pravda. – Roč. 71, č. 105 (5. 5. 1990), s. 2
- VANOVIČOVÁ, Z.: Mýtus M. R. Š. – In: Slovenské pohľady. – Roč. 106, č. 7 (1990), s. 12–16
- VETEŠKA, T. J. – BONSAI, S. – KRAJNÁK, J.: Americké spomienky na Štefánika. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 6 (10), č. 18–19 (1995), s. 6–7: fotogr.
- Vyhlasenie HOS k 70. výročiu Štefánikovej smrti. – In: Bratislavské listy. – Roč. 2, č. 2 (1989), s. 1

ŠTEFÁNIKOV ODKAZ

- BENEŠ, E.: Štefánik a jeho odkaz: Prednáška k desátému výročiu jeho smrti. – Praha: Čin, 1929. – 50 s.
- BRADLAN, B.: Štefánik hrdina – osloboditeľ. – Bratislava 1923
- DÉRER, I.: Generál M. R. Štefánik a dnešek. – Praha, 1947
- ELIÁŠ, R.: Bohatýr Štefánik / Ilustr. V. Švec. – Muglinov u Ostravy 1922. – 94 s.
- M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch: M. R. Štefánik en pensées et en images: M. R. Štefánik through thoughts and pictures / Zost. Ján Fуска Bratislava: Elán, 1999. – 130 s.
- MATEJOVSKÁ, M.: Milan Rastislav Štefánik. – Praha: Melantrich, b. r. – 60 s.
- Národní hrdina generál Dr. M. R. Štefánik: Vzpomínky předních mužů českému lidu vybral Karel J. Zákoucký – Č. Budějovice: J. Svátek, 1919. – 101 s., 2 fotogr. príl.
- ZBAVITEL, A.: O generálovi Štefánikovi pre slovenskú mládež. – Košice, b. r.
- ZVĚŘINA, L. N.: Milan Rastislav Štefánik a jeho mravní odkaz. – Praha 1947.

* * *

- BAJANÍK, S.: Vrátim sa, aby som zostal. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 5 (9), č. 18 (1994), s. 1 a 3: fotogr.
- BAJANÍK, S.: Výzva Matice slovenskej pri príležitosti 75. výročia smrti generála M. R. Štefánika. – In: Republika. – Roč. 2, č. 106 (9. 5. 1994), s. 3: fotogr.
- BULLA, M.: Život a odkaz generála M. R. Štefánika. – In: Ozvena. – Roč. 1, č. 2 (1969), s. 9
- ČAPLOVIČ, D.: Nežít v predklone. – In: Správy Slovenskej akadémie vied. – Roč. 35, č. 10 (1999), s. 3–4
- ČARNOGURSKÝ, J.: M. R. Štefánik stále inšpiruje: „Nezablúdime“. – In: Čas. – Roč. 6, č. 105 (6. 5. 1991), s. 1 a 4: fotogr.
- HARBÁČOVÁ, A.: Tieň či svetlo minulosti? O Štefánikovom odkaze nad jeho mohylou v atmosfére volieb. – In: Koridor. – Roč. 1, č. 52 (6. 5. 1992), s. 3: fotogr.
- HARTMAN, A. R.: Velikán. – In: Letec. – Roč. 5 (1929), s. 193–194
- M. R. Štefánik vzorom generácií: Oslavy česko-slovenskej štátnosti na Bradle. – In: Východ. – Roč. 1, č. 106 (7. 5. 1990), s. /1/, 2
- MAREJKA, R.: Nezhodnocujeme pamiatku generála M. R. Štefánika: Úvaha nad Oslavami Česko-Slovenskej štátnosti. – In: Bojovník. – Roč. 35, č. 22 (1990), s. 8
- MLYNKA, L.: Verní odkazu a dielu M. R. Štefánika. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 7 (11), č. 20 (1996), s. 9: fotogr.
- PONICKÁ, H.: Milan Rastislav Štefánik. – Bratislava: ČSTK, 1991
- So Štefánikom na Ďumbier. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 6 (1990), s. 2
- RICHTEROVÁ, E.: Štefánikov odkaz. – In: Čas. – Roč. 6, č. 104 (4. 5. 1991), s. 1
- Spoločnosť M. R. Štefánika. – In: Literárny týždenník. – Roč. 3, č. 8 (1990), s. 2
- ŠIMKULIČ, M.: Živý odkaz M. R. Štefánika. – In: Národná osveta. – Roč. 4, č. 11 (1994), s. 28: fotogr.
- ŠPOREC, P.: Najväčší Slovák Milan Rastislav Štefánik a my tu doma s jeho odkazom. – In: Národná obroda. – Roč. 7, č. 104 (6. 5. 1996), s. 2

ŠTELCER, I.: Keby Štefánik nezahynul. – In: Sloboda. – Roč. 45, č. 17 (1990), s. 11

VASILKOVÁ, T.: Spoločnosť so slávnym menom. – In: Osvetová práca. – Roč. 41, č. 4 (1991), s. 14–16: fotogr.

ŠTEFÁNIKOV ODKAZ V UMELECKEJ TVORBE

MOTL, S.: Milan Rastislav Štefánik vo fotografii: Mimoriadna publikácia vydaná k 110. výročiu jeho narodenia. – Praha: Novinář, 1990 /92/ s.: fotogr.

ŠALDA, F. X.: Časové i nadčasové. – Praha: Melantrich, 1936

Štefánik vo fotografii. / Upr. a obr. časť sost. E. Purghart – Praha: Orbis – Čin, 1936. – 96 s. – 2. vyd.: 1938

* * *

BORODÁČ, J.: Film pečlivo pripravený a umelecky spracovaný. – In: Kinema. – Roč. 3, č. 1 (1935), s. 2–3

BRTÁŇ, R.: M. R. Štefánikovi. – In: Evanjelický posol spod Tatier. – Roč. 80, č. 11 (1990), s. 3 /dedikačné básne/

DILONG, R.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Mladé rozlety. – Roč. 45, č. 29 (1990), s. 7 /reflexívne básne/

Film „M. R. Štefánik“ v Belehrade. – In: Krajan. – Roč. 5, č. 1 (1.1.1936), s. 9

Film o Štefánikovi ideove a formove. – In: Národné noviny. – Roč. 66, č. 51 (19. 7. 1935), s. 2

HRONSKÝ, J. C.: Štefánik zjednocovateľ. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 3: fotogr. /esej/

HVIEZDOSLAV, P. O.: Za Milanom Rastislavom Štefánikom. – In: Nové slovo. – Roč. 32, č. 29 (1990), s. 14

HVIEZDOSLAV, P. O.: Za Milanom Štefánikom (4. mája 1919) / L. Petraško – In: Literárny týždenník. – Roč. 4, č. 16 (1991), s. 6–7: fotogr., obr.

JESENSKÝ, J.: Cestou k slobode. – Turčiansky Sv. Martin: Matica Slovenská, 1923

KADLEČÍK, I.: Život ako organ. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 1/ /esej/

KOVAČEVIČ, I. J.: Filmy „M. R. Štefánik a Jánošík“ rozhodnú o budúcnosti slovenskej kinematografie. – In: Kinema. – Roč. 3, č. 1 (september 1935), s. 10–11: 1 fotogr.

KRČMĚRY, Š.: Mali sme my vtáka. – In: Sniečko. – Roč. 47, č. 10 (1993), s. 21

„M. R. Štefánik“ v Záhrebe. – In: Kinema. – Roč. 3, č. 3 (1935), s. 46 /správa o uvedení filmu v Záhrebe po jeho uvedení v Belehrade/

MACEK, V.: V diskusiách historikov ... /inc./ (Réžia Jan Sviták) – In: Slovenské pohľady. – Roč. 105, č. 1 (1989), s. 153–154 /film český – M. R. Štefánik/

Na Slovensku sa začínajú natáčať exteriéry filmu „M. R. Štefánik“: Košariská, Trenčín, Bratislava. – In: Slovenský denník. – Roč. 18 (1.8.1935), č. 175, s. 2

PAVLŮ, B.: Štefánik po Gauginových stopách na Tahiti. – In: Hollar. – Č. 1 (1937)

RÁZUS, M.: Smútočný odkaz do Paríža. – In: Nové slovo. – Roč. 32, č. 29 (1990), s. 14

Režisér Sviták o filme „M. R. Štefánik“. – In: Kinema. – Roč. 2, č. 13–14 (1935), s. 11

RUMANOVSKÝ, I.: M. R. Š.: Premeny jednej fotografie. – In: Výtvarníctvo, fotografia, film. – Roč. 28, č. 5 (1990), s. 1–3: fotogr. /čs. známky, čs. bankovky/

SLANÝ, J.: Bohatierovi. – In: Bojovník. – Roč. 41, č. 14 (1996), s. 12

SLÁVIK, M.: Pamiatke dr. M. R. Štefánika. – In: Cirkevné listy. – Roč. 103, č. 5 (1990), s. 2 /dedikačné básne/

SLÁVIK, M.: Štefánik. – In: Evanjelický posol spod Tatier. – Roč. 80, č. 1 (1990), s. 15 /dedikačné básne/

SMREK, J.: Národný film „M. R. Štefánik“. – In: Elán. – Roč. 6 (1935), č. 2, s. 7 /rec. životopisného filmu o M. R. Štefánikovi/

Štefánikov vzťah ku kultúre / -db- – In: Osvetová práca. – Roč. 40, č. 18 (1990), s. 24–25

ŠTRELINGER, P.: Na vršku, na Bradle, chytá sa inovat' ... In: Slov. národné noviny. – Roč. 2, č. 19 (1991), s. 6–7: fotogr.

TOMČÍK, M.: Štefánik v slovenskej poézii. – In: Nové slovo. – Roč. 32, č. 29 (1990), s. 14

TOMČÍK, M.: Štefánik v slovenskej poézii. – In: Bradlo. – Č. 12 (1997), s. 1–2

VANČOVÁ, Z. – MICHALÍKOVÁ, H.: Milan Rastislav Štefánik. – In: Televízia. – Roč. 25, č. 29 (1990), s. 5: fotogr. /slov. dokumentárny film/

VANOVIČOVÁ, Z.: Milan R. Štefánik v pamäti národa. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 12 /folkloristické zápisy/

VARSÍK, M.: Bez úcty k dejinám aj k tvorbe: Štefánik predmetom biznisu? – In: Národná obroda. – Roč. 2, č. 37 (13. 2. 1991), s. 12 /slov. dokumentárny film, scenár a réžia L. Bartek/

VEIGL, S.: Popri rieke: M. R. Štefánik. – In: Slov. národné noviny. – Roč. 2 (6), č. 4 (1990), s. 9 /reflexívne a dedikačné básne/

DOBOVÉ BIBLIOGRAFICKÉ FRAGMENTY

- BARTŮŠEK, J.: Přehled dosavadních publikací a zpráv o M. R. Štefánikovi. – In: Naše revoluce. – Roč. 1 (1923), s. 361–393
- MLYNÁRIK, J.: Štefánik v historiografii (1919–1947). – In: Premeny. – Roč. 26 (1989)
- NAVRÁTIL, J.: Československé vojenské dějepisectví ve dvacátých letech – In: Historie a vojenství. – Roč. 17, č. 5 (1968), s. 824–865

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Igor **GRAUS**, Štátny okresný archív, Komenského ulica č. 26, 974 00 Banská Bystrica

Ing. Ján **PIVOVARČI**, Sabinovská 11, 821 03 Bratislava

pplk. PhDr. Jan **ŠTAIGL**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 830 00 Bratislava

PhDr. Bohuš **KLEIN**, Mamateyova 3, 851 05 Bratislava

PhDr. Ladislav **TAKÁČ**, CSc., Historické múzeum Slovenského národného múzea - Hrad, 811 00 Bratislava

Ing. René **GRÉGR**, Zelinárska 4, 821 08 Bratislava

mjr. PhDr. Pavel **MINAŘÍK**, CSc., Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00 Praha 8 - Karlín

Mgr. Pavel **ŠRÁMEK**, Vojenský historický archiv, Sokolovská 136, 180 00 Praha 8 - Karlín

PODMIENKY PUBLIKOVANIA VO VOJENSKEJ HISTÓRII

V prípade poslaných príspevkov treba dodržiavať príslušné spracovateľské normy: 30 riadkov na jednej strane, 60 úderov v riadku, a to v textovom editore WORD 6 na diskete a vo dvoch výtlačkoch. Vedecké štúdie nesmú presiahnuť 40 strán textu. Každý príspevok musí obsahovať meno a priezvisko, adresu trvalého bydliska, rodné číslo a podpis autora. Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevýžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

GRAUS, Igor: Laické rytierske rády v Uhorsku 14. – 20. storočia
(Stav a perspektívy výskumu) 3

PIVOVARČI, Ján: SNP – víťazná národnooslobodzovacia vojna
Slovákov proti fašizmu v rámci druhej svetovej vojny 28

ŠTAIGL, Jan: Ľudové milície na Slovensku – ich vznik a organizačný
vývoj do polovice šesťdesiatych rokov 41

Dokumenty a materiály

KLEIN, Bohuš: Predpoklady vojenskej obrany rakúskej Haliče
pred I. svetovej vojnou 71

TAKÁČ, Ladislav: K činnosti J. Országha a B. Pavlů
v krajanskom hnutí v Rusku (1914 – 1917) 77

GRÉGR, René: Tajemná maďarská ponorka na Dunaji 89

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Slovensko v anketě
„Armáda v roce 1938“ 91

Recenzie

TAYLOR, A. J. P.: Poslední století habsburské monarchie (Dangl, V.) 119

ZALOGA, S. J.: Modré barety (Švrlo, P.) 122

DURMAN, K.: Útěk od praporek. Kreml a krize impéria 1964 – 1991 (Lipták, L.) 125

Anotácie, glosy 128

Kronika 138

Bibliografia 145

INHALT

Studien

GRAUS, Igor: Laien- und Ritterorden im historischen Ungarn des 14. – 20. Jh. (Stand und Forschungsperspektiven)..... 3

PIVOVARČI, Ján: Slowakischer Nationalaufstand (SNA) – sieghafter nationalbefreiender Krieg der Slowaken gegen Faschismus im Rahmen des zweiten Weltkrieges..... 28

ŠTAIGL, Jan: Volksmiliz (Ludové milície) in der Slowakei – ihre Entstehung und organisatorische Entwicklung bis zur Hälfte der 60. Jahre 41

Dokumenten und Materialien

KLEIN, Bohuš: Voraussetzungen der Wehrabwehr im österreichischen Galizien vor dem Ersten Weltkrieg..... 71

TAKÁČ, Ladislav: Zur Tätigkeit J. Országh und B. Pavlů in der Landsmannsbewegung in Russland (1914 – 1917)..... 77

GRÉGR, René: Geheimes ungarisches U-Boot auf der Donau..... 89

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Slowakei in der Umfrage „Heer im Jahre 1938“ 91

Rezensionen..... 119

Annotationen, Glossen 128

Chronik..... 138

Bibliographie..... 145

CONTENTS

Studies

GRAUS, Igor: The Lay Orders of Knighthood in Hungary of 14th- 20th century (Status and perspectives of research) 3

PIVOVARČI, Ján: SLOVAK NATIONAL UPRISING (SNP) – the victorious national liberation war of the Slovak people against fascism within the frame of the World War II 28

ŠTAIGL, Jan: People's Militia in Slovakia – foundation and organisational development until mid-60s 41

Documents and materials

KLEIN, Bohuš: Assumptions of military defence of the Austrian Halič prior to World War I 71

TAKÁČ, Ladislav: On the activities of J. Országh and B. Pavlů in compatriot's movement in Russia (1914 – 1917)..... 77

GRÉGR, René: Secret Hungarian submarine in Danube river 89

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK Pavel: Slovakia in the Inquiry called „The Army in the year 1938“ 91

Reviews 119

Annotations, glossaries 128

Chronicle 138

Bibliography 145

VOJENSKÁ HISTÓRIA 2/1999

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR v Tlačovom a informačnom stredisku
v spolupráci s Vojenským historickým ústavom.

Na obálke generál Dr. M. R. Štefánik (olejomaľba Š. Polkorába)

Šéfredaktor Mgr. Ladislav Sokol
Grafická úprava Alena Madajová a Attila Molnár

Redakčná rada: plk. doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda), členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Silvia Čordášová, PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), plk. PhDr. Viliam Gosiorovský, PhDr. Pavol Habáň, PhDr. Marián Hronský, CSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, Mgr. Ladislav Sokol, pplk. PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. Peter Turza, PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Mgr. Mária Stanová (tajomníčka)

Schválené do tlače dňa: 16. júna 1999
Rozširuje Tlačové a informačné stredisko, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava
Registračné číslo 1713/97
ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

ISSN 1335-3314
